

T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

FİLİSTİNLİ ŞAİR MURÎD EL-BERGÛSÎ'NİN RAEYTU
RAMALLAH ADLI MENSUR ESERİNİN MUHTEVA
ŞEKİL VE ÜSLUP YÖNÜNDEN TAHLİLİ

Zeynep YILDIRIM

2501171232

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Ü. Muhammet GÜNAYDIN

İSTANBUL-2021

ÖZ

FİLİSTİNLİ ŞAİR MURÎD EL-BERGÛSÎ'NİN *RAEYTU RAMALLAH* ADLI MENSUR ESERİNİN MUHTEVA, ŞEKİL VE ÜSLUP YÖNÜNDEN TAHLİLİ

ZEYNEP YILDIRIM

Bu çalışma, pek çok çağdaşı edebiyatçı gibi hayatının büyük bir bölümünü sürgünde geçirmiş Filistinli şair Murîd el-Bergûsî'nin (ö. 14 Şubat 2021) ilk mensur eseri *Raeytu Ramallah* adlı eserinin edebi ve lengüistik bir incelemesini amaçlamaktadır. Eser, Bergûsî'nin otuz yılı aşkın süre ayrı kaldığı vatanına geri döndüğünde izlenimlerini şiirsel bir dille aktardığı otobiyografik bir romandır. 1997 yılında yayımlandığında, Arap ülkelerinde oldukça meşhur bir edebiyat ödülü olan Necîb Mahfûz Edebiyat Ödülü'ne layık görülmüştür. Hem Arap hem de Batı dünyasında büyük ilgi gören eser, Mısırlı romancı Ahdaf Suveyf tarafından İngilizceye çevrilmiş, *I Saw Ramallah* adıyla yayımlanmıştır. 2004 yılında A. Melis Hafez tarafından *Şairin Filistini* adıyla da Türkçeye kazandırılmıştır.

Çalışmamız bir giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, yazarın doğup büyüdüğü Filistin'in tarihi ve siyasi geçmişine değinilmektedir. Birinci bölümde hikâye, roman ve otobiyografi türlerinin genel olarak Arap Edebiyatında, özel olarak da Filistin Edebiyatındaki gelişimi incelenmektedir. İkinci bölümde, Murîd el-Bergûsî'nin hayatı, edebi kişiliği ve eserleri gözden geçirilmektedir. Üçüncü ve son bölümde ise, tezin ana konusunu teşkil eden *Raeytu Ramallah* adlı eser muhteva, tür ve üslup yönünden tahlil edilmektedir.

Bu çalışmada, *Raeytu Ramallah* vasıtasıyla dünya gündeminden hiç düşmeyen Filistin meselesinin bir de edebi yönüne dikkat çekilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modern Arap Edebiyatı, Filistin Edebiyatı, Ramallah, Otobiyografi, Murîd el-Bergûsî.

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF A PROSE WORK OF PALESTINIAN POET MOURID AL-BARGHOUTI'S RAAYTU RAMALLAH IN TERMS OF ITS CONTENT GENRE AND STYLE

ZEYNEP YILDIRIM

This study aims a literary and linguistic examination of *Raaytu Ramallah* which is the first prose work of Mourid al-Barghouti (d. February 14, 2021), a Palestinian poet who was forced to live a lengthy part of his life in exile like his many other contemporaries poets. *Raaytu Ramallah* is al-Barghouti's autobiographical novel in which he expresses his first impression in a poetic language when he returned to his homeland after being separated for over thirty years. When the novel was published in 1997, he was honored with the Naguib Mahfouz Medal for Literature, a very famous literary prize in Arabic countries. The work acquired a huge attention from both Arabic and Western world, thus translated into English by a famous Egyptian novelist Ahdaf Soueif and published twice in English entitled as *I Saw Ramallah*. In 2004, the novel was transferred to Turkish as well by A. Melis Hafez as *Şairin Filistini*.

Our study consists of an introduction and three chapters. In the introduction, the historical and political past of Palestine, where al-Barghouti was born and raised, is examined briefly. In the first chapter, development of the short-story, the novel and the autobiography are examined which in the Arabic Literature in general and in the Palestinian Literature in particular. In the second chapter Murîd el-Bergûsî's life, his literary personality and works are reviewed broadly. Lastly in the third chapter, the work of *Raaytu Ramallah*, the main topic of our thesis, is studied and analyzed in detail with regard to its content, genre and style.

In this study, through examination of the *Raaytu Ramallah*, it is anticipated to drive the attention to the literary aspect of Palestinian issue which has never been fallen from the world agenda.

Key words: Modern Arabian Literature, Palestinian Literature, Ramallah, Autobiography, Mourid al-Barghouti.

ÖNSÖZ

Binlerce yıllık tarihi geçmişini olan Filistin, yirminci yüzyılın ortalarında İsrail devletinin kurulmasıyla birlikte dünya kamuoyunun gündeminden hiç düşmeyen bir mesele haline gelmiştir. İsrail'in kuruluşunu ilan ettiği Mayıs 1948 tarihi, İsrail için bir zaferin yıldönümü iken Filistin halkı için *Nekbe* yani bir 'Büyük Felaket'tir. Çünkü *Nekbe*, Filistinliler için sıkıntılı günleri, zorunlu göçleri, baskı, zulüm ve katliamı beraberinde getirmiştir. Bu tarihten sonra Filistinli aydınların büyük çoğunluğu ülkelerinden göç etmek ve çalışmalarını gittikleri yerlerde sürdürmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle Filistin Edebiyatı'nın Modern Arap Edebiyatında özel bir yeri vardır. Filistin davası, sürgün, göç, direniş gibi meseleleri konu alan bu edebiyatın çağdaş temsilcilerinden biri de şair Murîd el-Bergûsî'dir.

Murîd el-Bergûsî'nin ilk mensur eseri olan *Raeytu Ramallah* (Ramallah'ı Gördüm) isimli otobiyografisi tezimizin ana konusunu teşkil etmektedir. 1997 yılında kaleme aldığı bu mensur eserin Ahdaf Suveyf tarafından yapılan İngilizce tercümesi *I Saw Ramallah* adıyla 2000 ve 2005 yıllarında iki kez yayımlanmıştır. Eser 2004 yılında A. Melis Hafez tarafından *Şairin Filistini* ismiyle Türkçeye kazandırılmıştır.

Arap ülkelerinde Bergûsî'nin şiirlerinin ve *Raeytu Ramallah* eserinin edebi ve sosyolojik açıdan incelendiği bazı çalışmalar mevcuttur.¹ Ancak Türkçede bu alanda yapılmış kapsamlı bir akademik çalışma bulunmamaktadır. 2019 yılında yapılan bir yüksek lisans tezinde yazar ve eseri *Raeytu Ramallah*'a kısaca yer verilmiştir.² Yine 2019 yılında İstanbul'da düzenlenen bir sempozyumda Bergûsî'nin şiiri ile ilgili bir sunum yapılmıştır.³ Son olarak yakın zamanda yapılan bir makale çalışmasında da yazarın *Raeytu Ramallah* eseri incelenmiştir.⁴ Bunlar

¹ Mahmud Ahmed Abdulgaffar, "Reading Mourid Al Barghouti's Poetry", **Journal of International Culture Institute. Chosun University**, 2008.C.1-1, s.197-217.

² Gülşen Topçu, "Çağdaş Arap Edebiyatında Otobiyografi", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2019.

³ Rukiye Aydemir, "Filistinli Şair Murîd El-Bargûsî'nin Şiirlerinde Sürgün Teması" **Modern Arap Edebiyatında Edebu'l-Avde (Bildiri Metinleri)**, Ocak, 2020, s.83-105.

⁴ Ahmet Yıldız, "Murîd el-Bergûsî'nin Raeytu Râmallah İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi", **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, Yıl:2021, C.25, S.1, s.23-47.

haricinde ülkemizde yazar hakkında yapılan herhangi bir çalışmaya rastlayamadık. Oysa Bergûsî ve eserlerinin daha fazla akademik çalışmayı hak ettiğini düşünüyoruz. Bu amaçla bu çalışmayı yapmaya karar verdik.

Çalışmamızın giriş bölümünde *Raeytu Ramallah*'ı daha iyi anlayıp analiz edebilmek için Filistin'in siyasi tarihi hakkında genel bilgiler verdik. Birinci bölümde mensur edebiyat türlerinden hikâye, roman ve otobiyografi türlerinin Arap ve Filistin edebiyatında doğuşlarını ve gelişimlerini inceledik. İkinci bölümde yazarın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdik. nc ve son bölümde ise *Raeytu Ramallah* adlı eseri muhteva, dil ve üslup yönünden analiz ettik.

Bu çalışmayı yaparken, Arap ve Filistin edebiyatı konularında Türkçe ve Arapça temel kaynaklardan, yazar ve eseri hakkında ise Arapça makaleler, tez çalışmaları ve kendi röportajlarından faydalandık.

Çalışmam süresince bana yol gösteren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Günaydın beyefendiye, desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili eşime ve aileme, varlığıyla bana güç veren oğluma ve kıymetli vakitlerini ayırarak çalışmamı okuyup eleştiri ve tavsiyelerde bulunan tüm dostlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep YILDIRIM
İstanbul 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP EDEBİYATINDA HİKÂYE, ROMAN ve OTOBİYOGRAFİ

1.1. Klasik Arap Edebiyatında Hikâye ve Otobiyografi	15
1.1.1.Klasik Arap Edebiyatında Hikâye	15
1.1.2.Klasik Arap Edebiyatında Otobiyografi	18
1.2.Modern Arap Edebiyatında Hikâye, Roman ve Otobiyografi	20
1.2.1. Modern Arap Edebiyatında Hikâye ve Roman.....	20
1.2.1.1. Mehcer Edebiyatı.....	25
1.2.2. Modern Arap Edebiyatında Otobiyografi	28
1.3.Filistin Edebiyatı	31
1.3.1. Filistin Edebiyatında Hikâye	32
1.3.2. Filistin Edebiyatında Roman	34
1.3.3. Filistin Edebiyatında Otobiyografi	38

İKİNCİ BÖLÜM

MURÎD EL-BERGÛSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

2.1.Hayatı	42
2.2. Edebi Kişiliği	44
2.3.Eserleri	47
2.3.1. Şiir Divanları	48
2.3.2. Mensur Eserleri.....	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RAEYTU RAMALLAH ADLI ESERİN İNCELEMESİ

3.1. Eserin İçerik Açısından Değerlendirilmesi	52
3.1.1.Eserin Künyesi.....	52
3.1.2. Eserin Muhtevası	53
1. Bölüm: Köprüالجسر	54
2.Bölüm: Burası Ramallahهنا رام الله	55
3.Bölüm: Deyr Gassânah دير غسانة	56
4.Bölüm: Köy Meydanı الساحة	57
5.Bölüm: Zamanda Yaşamak الإقامة في الوقت	57
6.Bölüm: Amca Baba عمو بابا	58
7.Bölüm: Yerinden Yurdundan Edilmek غربات	60
8.Bölüm: Yeniden Bir Araya Gelmek: لم الشمل	60
9. Bölüm: Her gün Kıyametيوم القيامة اليومي	62
3.2. Edebi ve Lengüistik Değerlendirme.....	62
3.2.1. Bakış Açısı ve Anlatıcı	62
3.2.2. Şahıs Kadrosu	63
3.2.3. Zaman	65
3.2.4. Mekân	66
3.2.5. Eserde Kullanılan Anlatım Teknikleri.....	66
3.2.6.Eserin Dili ve Üslubu.....	72
SONUÇ.....	87
BİBLİYOGRAFYA	89

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Çalışmamızda Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'nde kullanılan transkripsiyon sistemi mümkün olduğunca esas alınmıştır.

Sesli harfler ve harekeler:

آ: â;	إِ: î	و: û
ا: e,a	ي: i,î	أ: u,ü

Sessiz harfler:

ء: ʾ	ز: z	ق: k
ب: b	س: s	ك: k
ت: t	ش: ş	ل: l
ث: s	ص: s	م: m
ج: c	ض: d,z	ن: n
ح: h	ط: t	و: v
خ: h	ظ: z	ه: h
د: d	ع: ʿ	ي: y
ذ: z	غ: g,ğ	
ر: r	ف: f	

Ayrıca; Şemsi ve kameri harfler okundukları şekilde yazılmıştır. Murîd el-Bergûsî, Emîn er-Reyhânî gibi.

Tamlamaların sonlarındaki irab alâmetleri belirtilmiştir. el-Fursânu's-Selâse, el-Medresetu'l-Hadîse gibi.

Kelime sonlarındaki nisbet ya'ları (î) şeklinde gösterilmiştir. Gassân Kenefânî, gibi.

Harf-i Tarîf içeren özel isimler, tek başlarına kullanıldıklarında harf-i tarîf kaldırılmıştır. Murîd el-Bergûsî ve Bergûsî gibi.

ع harfî ile başlayan özel isimlerde ʿ işareti konmamıştır.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB.	: Avrupa birliği
ABD.	: Amerika Birleşik Devletleri
a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m .	: Adı geçen makale
bs.	: baskı
bkz.	: Bakınız
BM.	: Birleşmiş Milletler
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
d.	: Doğumu
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
FKÖ.	: Filistin Kurtuluş Örgütü
H.z.	: Hazreti
ö.	: Ölümü
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
UCM.	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
t.y.	:Yayın tarihi yok
y.y.	:Yayın yeri yok

GİRİŞ

Edebiyat en yaygın tanımıyla duygu ve düşünceleri, olayları veya hayalleri karşı tarafta bir heyecan uyandıracak şekilde kendine özgü bir dil kullanarak ifade etme sanatıdır. Edebiyatı iki temel yapı vardır: Nazım ve nesir, yani şiir ve düzyazı. İlk çağlardan günümüze kadar insanlar duygu ve düşüncelerini yazıya dökerken bu iki ana biçimden birini kullanmışlardır. Edebiyatı özel bir yeri olan şiir ve göstermeye dayalı bir edebi tür olan tiyatro dışındaki edebi türlere anlatıma dayalı edebi türler denmektedir.¹

Başta gelenleri paylaşmak, hikâyeye etmek insani ve doğal bir anlatma isteğinin tezahürüdür. Anlatma esasına dayalı edebi türlerden biri olan hikâyeye, her toplumun edebiyatında var olan bir edebi formdur. Hikâyeler bir oturuştaki okunabilen kısa ve mensur metinlerdir.² Hikâyeden daha uzun bir hacimde, kişi yer ve zaman bağlamında nesir tarzında kurgulanmış olayların anlatımına ise roman denmektedir.³ Kişinin kendi yaşam öyküsünü roman olarak nitelendirmesi sonucu ise otobiyografik roman ortaya çıkar.

Bu çalışmanın temel meselesi, pek çok şiir divanı bulunan Filistinli bir şairin, otobiyografik roman niteliğindeki ilk mensur eserini, içerik ve dilbilimsel açılarından incelemektir. Murîd el-Bergûsî'nin bu incelediğimiz eseri, doğup büyüdüğü memleketi olan Filistin'den üniversite eğitimi için ayrılan ve bu süreçte çıkan Arap-İsrail savaşı dolayısıyla ülkesine girişine izin verilmeyen bir şairin, uzun yıllar sonra tekrar geri döndüğündeki hissiyatını ve sürgünde geçen yıllarını anlattığı otobiyografik bir romandır.

Bu çalışmada, Filistin edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Murîd el-Bergûsî'yi, 1997 yılında yayınlanan otobiyografisi *Raeytu Ramallah* aracılığıyla tanımak ve tanıtmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda eserin incelemesine geçmeden önce Filistin tarihine değinmek kaçınılmaz olmuştur.

¹ M. Orhan Okay, "Edebiyat", **DİA**, İstanbul, 1994, C.X, s.395-397.

² Nilüfer İlhan, "Hikâyenin Hikayesi Ya da Bir Üst Kurmaca Düzleminde Ayışığında Çalışkur", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Yıl:5, S.8, Ocak 2012, s.63-72.

³ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, 16. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2019, s.66,67.

Kimine göre bir dava kimine göre ise bir problem olarak addedilen İsrail ve Filistin arasındaki mücadele Ortadoğu'nun en sıcak gündemlerinden ve modern çağın en önemli meselelerinden biridir. Bu coğrafyada yaşanan olaylar pek çok edebiyatçının eserine konu olmuştur. Murîd el-Bergûsî'de şiirleri ve mensur eserleri aracılığıyla Filistin'in sesi olmuş, dünyanın neresinde olursa olsun Filistinli olmanın zorluklarından bahsetmiştir.

Filistin toprakları binlerce yıllık geçmişe sahip tarihi boyunca pek çok kavim ve topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle dini, coğrafi ve siyasi açıdan önem taşımaktadır. Coğrafi olarak Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria nehri arasında yer almaktadır.⁴ Eski kaynaklarda Şam Diyar'ının güney batısı olarak konumlandırılmaktadır.⁵ Günümüzde ise Filistin, doğudan Ürdün nehri, batıdan Akdeniz ve Mısır hakimiyetinde olan Sina yarımadası, güneyden Lübnan ve kuzeyden Kızıl Denizle çevrili bölgenin adıdır.⁶

Adını milattan önce XII. Yüzyıldaki kavimler göçü sırasında bölgeye gelen Filistler'den alan Filistin'de kavimler göçünden önce Kenanlılar yaşamaktaydı. Bölge, tarihte çeşitli fetih ve istilalara maruz kalmıştır. İslam öncesi dönemde İsrail oğulları, Firavun zulmünden kaçarak Hz. Musa rehberliğinde bu bölgeye geri gelerek, o dönemde orada yaşamını sürdüren kavimlerle ve Filistler'le savaşarak bölgenin büyük bir kısmını ele geçirmişler ve ilk İsrail devletini kurmuşlardır. Daha sonra Hz. Davud, Kudüs'ü fethederek burada otuz yıldan fazla hüküm sürmüştür. Hz. Davud'un ardından gelen Hz. Süleyman döneminde ilk Yahudi mabedi olan, Süleyman mabedi inşa edilmiştir. Hz. Süleyman'ın ölümüyle birlikte devlet dağılmış, İsrail ve Yahuda devletleri olarak ikiye ayrılmıştır. Ancak bu iki devlet Babil hükümdarı tarafından kısa süre sonra yıkılmış ve halkları Mezopotamya'ya sürülmüştür. Bir dönem İran hakimiyetinde kalan Filistin, milattan önce 63'te Roma istilasına uğramış daha sonra da Bizans hakimiyetinde kalmıştır.⁷

⁴ M. Lutfullah Karaman, "Filistin", **DİA**, İstanbul, 1996, c.XIII, s.89-103.

⁵ Şam diyarı (Bilad-ı Şam) bugün Suriye, Ürdün, Filistin ve Lübnan'ın tümünü kapsayan bölgedir.

⁶ Ahmet Varol, **Filistin Hakkında Yanılgılar**, 1. bs., İstanbul, Beka Yayıncılık, 2010, s.14.

⁷ Karaman, **a.g.m.**, s.89-103.

Filistin'in Kudüs şehrinde bulunan Süleyman Mabedi, sonraki adıyla Mescid-i Aksa'nın İslam'ın ilk kiblesi olması ve Kur'an'da geçen Miraç hadisesinde Hz. Peygamberin Miraç yolculuğunda ilk durağı olarak anılması dolayısıyla Filistin, Müslümanlar için de önemli bir konuma sahiptir.⁸ Hz. Ömer döneminde Kudüs'ün barış yoluyla fethi ile birlikte (17/638) kapıları Müslümanlara açılmıştır. Ancak (492/1099) yılında Haçlılar tarafından işgal edilmiş, yaklaşık yüz yıl süren bu işgalin ardından Kudüs, Selâhaddin Eyyûbi'nin fethiyle (583/1187) yılında yeniden İslam beldesi olmuştur.

Haçlı seferlerinin ardından Filistin, yaklaşık iki asır boyunca Memlûkler tarafından yönetilmiştir. Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı idaresine giren Filistin, Kanuni döneminde çevresinin de fethiyle I. Dünya savaşına kadar Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Osmanlı yönetimi Filistin'i önce Şam'a bağlı dört sancağa ayırmış ancak daha sonra bu sancaklar Kudüs'e bağlanmıştır. Osmanlı'nın gerilemeye başladığı dönemde Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa tarafından 1832'de ele geçirilen Filistin, sekiz sene kadar Mısır yönetimi altında kalmış, daha sonra tekrar Osmanlı egemenliğine girmiştir.

I. Dünya savaşı sırasında İngiltere ve Fransa arasında, Arap topraklarını paylaşmayı öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Kudüs, uluslararası yönetime bırakılmış olsa da 1920 yılında Filistin toprakları İngiliz manda yönetiminin hakimiyetine geçmiştir. 1917 yılında İngiltere dışişleri bakanı Arthur Balfour, Siyonist lider Lord Rotschild'e bir mektup göndererek, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması için İngiltere'nin destek ve yardımda bulunacağını bildirmiş, Balfour Deklarasyonu olarak bilinen bu olaydan cesaret alan pek çok Avrupalı Yahudi, birinci dünya savaşının sona ermesinin ardından Filistin'e göç etmiştir.⁹

Bu göçlere karşı 1920'li yıllardan itibaren bölgede mahalli çapta bazı ayaklanmalar meydana gelse de önemli bir sonuç doğurmamıştır. Nitekim 1930'lu yıllara gelindiğinde Nazilerin iktidara gelmesiyle birlikte Almanya'daki Yahudi

⁸ Bkz. İsrâ Suresi, 17/1 "Bir gece kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini Mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa 'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehdir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir."

⁹ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, **Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin**, 6. bs., İstanbul, İHH Yayınları, 2009, s.56-67.

karşıtı hareketler, Filistin'e göçleri önemli ölçüde artırmıştır. Bu göç dalgasının gelişi, Arapları bazı gizli dernekler kurarak mücadeleye sevk etmiş, buna karşılık Yahudiler de örgütlenmeye girişmiş ve taraflar arasında bir çatışma süreci başlamıştır.¹⁰

Bundan sonraki süreçte Arap-Yahudi çatışması üzerine İngiliz hükümeti devreye girerek 1939 yılında "Beyaz Belge" adında bir plan yayınlamıştır. Bu plana göre 10 yıl içinde Filistin'e bağımsızlık verilecek, Yahudi göçü kısıtlanacak ve Yahudilerin toprak alımına bazı sınırlamalar getirilecekti. Ancak bu planın açıklanması İngiliz-Yahudi çatışmasını da beraberinde getirdi. Yahudiler, Filistin'de İngiliz manda yönetiminin sona ermesi için bazı çalışmalar başlattı ve ABD'de buna yönelik faaliyetler yapıldı.¹¹

1942 yılında ABD'de düzenlenen bir konferansta Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulması için mücadele edildiği resmen açıklandı. II. Dünya savaşının sona ermesinin ardından Amerika'nın da baskıları ile 1947 yılında İngiliz manda yönetimi sona erdi. 1947 yılının sonunda bir taksim planı yapıldı. Bu taksim planı BM tarafından kabul görse de Filistin topraklarının en verimli kısmı Yahudilere, geriye kalan verimsiz ve çöl arazileri Filistinlilere bırakıldığı iddiasıyla Arap ülkeleri tarafından kabul edilmedi. Ayrıca bu plana göre, %31'lik bir nüfusa sahip olan Yahudilere %56 oranında toprak verilmişti.¹² Nihayet Filistin'de İngiliz manda rejiminin sona ermesinin ardından 14 Mayıs 1948'de Tel Aviv'de bir Yahudi meclisi toplandı ve bir bildiri ile İsrail devletinin kuruluşunu ilan etti. İsrail'i ilk tanıyan ülkeler ABD ve Sovyetler Birliği oldu.

Filistin'de böyle bir Yahudi devletinin kurulması XIX. Yüzyılda ortaya çıkan teopolitik Siyonist harekete dayanmaktadır. Bu hareketin esas amacı diasporadaki¹³ Yahudilerin durumlarının iyileştirilmesi olarak belirtilmişti ancak kurucusunun daha ilk konuşmasında işin bağımsız bir Yahudi devleti kurmaya varacağı anlaşıyordu. Zira hareketin kurucusu Macaristan asıllı bir Yahudi olan

¹⁰ Karaman, **a.g.m.**, s.890-103.

¹¹ Zafer Balpınar, **İsrail Güvenlik Politikasında Süreklilik ve Değişim (1948-2008)**, 1. bs., İstanbul, Açılım Kitap, 2012, s. 23-27.

¹² Yaşar, Özcan, Kor, **a.g.e.**, s.69.

¹³ Diaspora: Herhangi bir ulusun veya inanç mensuplarının ana yurtlarının dışında azınlık olarak yaşadıkları yer.

Theodor Herzl 1897 yılında İsviçre'nin Basel kentinde düzenlediği kongrenin açılış konuşmasında şöyle demiştir: “*Biz Yahudi ulusunu barındıracak olan evin temelini atmak için buradayız*”. Bu kongrede Herzl'in önerisi Yahudileri Siyonizm davasında bir araya getirmek ve Filistin'de bir Yahudi kolonizasyonu kurmaktı.¹⁴

İsrail'in bağımsızlık ilanı üzerine Arap birliği üyesi olan Suriye, Irak, Lübnan, Mısır ve Ürdün, İsrail'e savaş açmış, ancak İsrail'in batılı devletler tarafından desteklenmesiyle savaş Araplar aleyhine sonuçlanmıştır. Bu olay Filistinliler açısından tarihe *Nekbe* (Büyük Felaket) olarak geçmiştir. Bu savaşın sonunda İsrail, topraklarını %56'dan %78'e çıkarmış, Birleşmiş Milletlerin devreye girmesiyle 1949 yılında İsrail'in savaştığı Arap ülkeleriyle ateşkes anlaşmaları imzalanmıştır. Fakat İsrail 1950 yılında tüm itirazlara rağmen Kudüs'ü başkent ilan etmiştir.¹⁵

İkinci Arap-İsrail savaşı, Mısır'da ülke yönetimine askeri bir darbe ile el koyan subaylar arasında olan Cemal Abdünnasır'ın ülke yönetiminin başına geçerek, Büyük Britanya ve Fransa sermayeli Süveyş kanalı şirketini millileştirdiğini açıklamasıyla başlamıştır. Bu karara karşı çıkan Büyük Britanya ve Fransa, İsrail'in de yer aldığı bir plan dahilinde kanal bölgesine askeri bir harekât düzenlemiştir.¹⁶ Bu savaş sırasında Yaser Arafat liderliğinde Filistin'in ancak Filistinlilerin çabasıyla kurtulacağını savunan El-Fetih örgütü kurulmuştur. Arafat, Süveyş kanalında İngilizlere karşı savaşmıştır.¹⁷

1967 yılında El-Fetih örgütünün İsrail'e karşı bir silahlı mücadeleye girişmesiyle birlikte üçüncü Arap-İsrail savaşı başladı. Altı gün süren bu savaşta İsrail Mısır'da Sina, Suriye'de Golan tepeleri, Ürdün'de Batı Şeria ve Filistin'de Gazze şeridini işgal etti. Bu savaşta da yenilgiye uğrayan Araplar, Filistin'in kurtuluşu için İsrail'in ortadan kaldırılması düşüncesinden yavaş yavaş uzaklaşmaya başladılar. Batı Şeria'nın işgalinin ardından Şam'da toplanan El-Fetih merkez komite, İsrail'e karşı fedai hareketlerin arttırılmasına karar verdi.

¹⁴ Alan R. Taylor, **İsrail'in Doğuşu**, 3. bs., İstanbul, Pınar Yayınları, 2001, s.13-17.

¹⁵ Fiilen 2019 yılına kadar Tel Aviv başkent olmuştur.

¹⁶ M. Bürkan Serbest, “Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.4, 2017, s.689-711.

¹⁷ Yaşar, Özcan, Kor, **a.g.e.**, s.70-72.

Gerillalar 1968 sonundan itibaren ABD ve İsrail toprakları dışındaki İsrail hedeflerine saldırılarda bulunarak kamuoyunun dikkatini üzerlerine çektiler.

6 Ekim 1973 günü İsrail'in 1967'de işgal ettiği toprakları geri almak amacıyla bir Arap-İsrail savaşı daha patlak verdi. Savaşın İsrail aleyhine ilerlemesiyle devreye giren Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı, iki taraf arasında bir anlaşma imzalanmasını sağladı. Bu anlaşmaya göre İsrail, Süveyş kanalının batı kısmından tamamen çekildi. 1974 yılında Suriye ile imzaladığı anlaşmada da Golan tepelerinin bir kısmını Suriye'ye geri verdi. Dönemin Mısır devlet başkanı Enver Sedat Kasım 1977 tarihinde Kudüs'ü ziyaret etti ve İsrail parlamentosunda bir konuşma yaparak, Filistin halkının self determinasyon hakkı dahil, temel haklarının kabulünü istedi. Fakat bu ziyaret İsrail'in olumsuz tutumu nedeniyle başarıya ulaşmadı. Bunun üzerine Mısır-İsrail barışı için harekete geçen ABD başkanı Carter, Enver Sedat ile İsrail başkanı Menahem Begin'i 17 Eylül 1978 günü Beyaz Saray'ın yazlığı Camp David'de bir araya getirerek iki ön antlaşma imzalatıldı. Bu antlaşmalardan biri Ortadoğu için, diğeri ise Mısır-İsrail barışı için bir çerçeve antlaşması niteliğindeydi. Bu antlaşmaya büyük tepki gösteren Arap ülkeleri Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) Filistin halkının tek temsilcisi olduğunu ve bu örgütü daima destekleyeceklerini ilan ettiler.¹⁸ Neticede Mısır ile İsrail arasındaki barış antlaşması 26 Mart 1979'da Camp David'de iki ülke başkanı tarafından imzalandı. İsrail'in Sina'dan çekilmesine karşılık Mısır hükümeti de İsrail'i resmen tanımış oldu. Antlaşmanın akabinde diğer Arap ülkeleri ve FKÖ, Mısır'ı Filistin davasına ihanetle suçladılar ve Mısır'la olan diplomatik ilişkilerini kesme kararı aldılar.¹⁹

Bütün bu gelişmeler olurken dünya kamuoyu genellikle sessiz kalmıştır. Filistin'in tüm dünyaya sesinin ulaşmasını sağlayan olay, 1987-1993 yılları arasında gerçekleşen birinci intifada hareketidir. Hareket, Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nin²⁰ Filistin kanadını oluşturan Hamas önderliğinde başlatılmıştı.

¹⁸ Filistin Kurtuluş Örgütü, Filistin meselesinin siyasal temsilcisi olan ve çok sayıda grubu bir çatı altında toplayan örgüttür. Kuruluşu daha önceye dayansa da 1967 Arap-İsrail savaşında etkinliğini arttırmıştır. 1969 yılında FKÖ yürütme kurulu başkanlığına El-Fetih lideri Yaser Arafat getirilmiştir.

¹⁹ Karaman, **a.g.m.**, s.89-103.

²⁰ Hasan el-Benna tarafından Mısır'da kurulan, bazı Ortadoğu ülkelerinde faaliyet gösteren dini-siyasi bir teşkilattir.

İntifada hareketiyle birlikte İsrail'e karşı protestolar ve grevler düzenlendi. İntifadanın en önemli simgesi, ağır silahlı İsrail askerlerine karşılık taş, sapan ve sopalarla direnen Filistin halkıydı.²¹

FKÖ'nün Filistin politikasının, daha çok milliyetçi ve laik bir söylem doğrultusunda olmasına karşın Hamas, İslami bir direniş hareketini savunmaktaydı. 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine, aralarında AB ve Türkiye'nin de bulunduğu pek çok ülkenin bu işgali kınamasına rağmen, FKÖ'nün Saddam Hüseyin'i desteklemesi, kamuoyu tarafından saygınlığının yitirilmesine neden oldu.

Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan Körfez Savaşı sonlandığında ABD tarafından Madrid konferansı ile Ortadoğu'da barış süreci çalışmaları başlatıldı. 30 Ekim 1991 tarihinde düzenlenen, ABD, Sovyetler Birliği, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün ve Filistin'den heyetlerin katıldığı bu konferansın ana gündem maddesi İsrail-Filistin sorunu idi. Konferansta İsrail ve diğer Arap ülkeleri arasında çok taraflı ve ikili görüşmeler gerçekleştirildi. Bu konferans ile birlikte İsrail-Filistin ilişkileri bir nebze yumuşadı.²²

Madrid konferansı sonrasında İsrail dışişleri bakanı Şimon Peres ve FKÖ lideri Yaser Arafat arasında, sonradan Oslo görüşmeleri olarak bilinecek olan birtakım gizli bağlantılar kuruldu. Neticede ABD'nin de baskısıyla 7 yıl sürecek olan bir barış süreci için 13 Eylül 1993 tarihinde Beyaz Saray'da Yaser Arafat ve dönemin İsrail başkanı İzak Rabin arasında bir ilkeler bildirgesi imzalandı. Bu bildirme ile Ortadoğu'da yeni bir barış sürecinin başladığı ilan edildi ve İsrail, FKÖ'yü Filistinlilerin temsilcisi olarak resmen tanımış oldu. Ayrıca bu bildirgeyle İsrail, Gazze ve Eriha'da bir Filistin özerk yönetimi kurulmasını kabul etmiş oldu. 28 Eylül 1995'te II. Oslo görüşmeleri neticesinde yeni bir anlaşma yapıldı. Beyaz Saray'ın bahçesinde dönemin ABD başkanı Bill Clinton eşliğinde Arafat ve İzak Rabin'in el sıkışma sahnesi bu tarihi anlaşmanın hafızalara kazınan resmidir.²³

²¹ Yaşar, Özcan, Kor, **a.g.e.**, s.80.

²² Özge Özkoç, "Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.64, S.03, 2009, s. 167-195.

²³ Selin Çağlayan, **İsrail Sözlüğü Siyonistler, Muhafifler, Tarihçiler, Eylemciler, Yerleşimciler, İsrailliler...**, 1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.514.

Bu anlaşmaya göre, İsrail ordusu Gazze ve Batı Şeria'nın bir bölümünden çekilecek, beş yıl sürecek görüşmeler sonucunda bağımsız bir Filistin devleti kurulması için nihai bir anlaşma imzalanacaktı. Buna karşılık; FKÖ terörizmi sonlandıracak ve İsrail devletini tanıyacaktı. Ayrıca bu anlaşmaya göre Batı Şeria üç bölgeye bölünecek, Nablus, Ramallah, Cenin, Tulkarem, Kalkilya şehirlerinden oluşan A bölgesinin sivil ve askeri otoritesi Filistin yönetimine, B bölgesi sivil otorite bazında Filistin, askeri bağlamda İsrail güvenlik kontrolüne, C bölgesi ise tamamen İsrail kontrolüne bırakılacaktı.

İsrail, anlaşmanın öngördüğü bölgelerden çekildi ancak yerleşim yerleri inşasını durdurmadı hatta yedi yıl boyunca yerleşim yerlerinin sayısını arttırdı. Aslında İsrail bu anlaşma ile 1967 yılında işgal ettiği Batı Şeria'da yasal olarak kontrol imkânı elde etmiş oldu. Dolayısıyla Oslo Barış Süreci FKÖ açısından beklendiği gibi sonuç vermemiş oldu. Dahası anlaşma Filistinliler arasında derin ayrışmalar meydana gelmesine sebep oldu. Bu anlaşmadan sonra Arafat, bazı kesimler tarafından zafer kazanmış bir komutan edasıyla karşılanırken, anlaşma bazı kesimlerce 'davayı satmak' olarak değerlendirildi. Arafat'ın davayı sattığını düşünen kesim, Oslo anlaşması ile Filistinlilerin aldatıldığını ileri sürdü. Oslo'dan sonra İsrail, Gazze'nin etrafını tel örgülerle çevirerek Gazze'yi adeta bir açık hava hapishanesine çevirdi. Filistinlilerin bölgelerarası serbest dolaşımlarına kısıtlamalar getirildi. Yahudi yerleşim merkezlerinin inşası hızla devam etti. Oslo sonrası oluşturulan A, B ve C bölgeleri ve İsrail kontrol noktaları Filistinlilerin günlük yaşamlarını oldukça zora soktu. Sonuç olarak tüm bu gelişmeler Oslo'ya karşı çıkan Filistinlileri haklı çıkardı. Filistinliler bağımsız bir devlet olmayı beklerken barış süreci aksi yönde sonuç buldu.²⁴

Temmuz 2000'de ABD başkanı Clinton, başkanlık süresi sona ermeden bir anlaşma yapılması için ikinci bir Camp David zirvesi düzenledi. Fakat bu zirvede tarafların pek çok meselede ve özellikle Kudüs konusunda uzlaşmaya varamaması nedeniyle görüşmeler başarılı sonuçlanmadı ve bu olumsuz sonuç Filistinlilere mâl edildi. Bu zirvenin ardından, Ariel Şaron'un Kudüs'e provakatif bir ziyaret düzenlemesi, bu ziyareti protesto eden halka ateş açılması sonucu 7 sivilin can

²⁴ Çağlayan, a.g.e., s.518.

vermesi ve pek çok Filistinlinin yaralanması hadisesi, ikinci intifada hareketinin fitilini ateşledi. Bu yeni hareket aynı zamanda Oslo barış sürecinin başarısızlıklarına karşı bir tepki niteliği de taşıyordu. Hareketin gayesi ise mülteci sorununa bir çözüm bulunması ve de Batı Şeria ve Gazze’de bir Filistin devletinin kurulması için uluslararası kamuoyuna baskı oluşturmaktı.²⁵

2000’li yıllarda Filistin-İsrail meselesi için barış planları hazırlansa da bölgede başlayan şiddetli çatışmalar durmadı. Filistinlilerin suikastları ve bombalı intihar eylemlerine karşılık İsrail, pek çok sivilin öldüğü ve evlerin tahrip edildiği operasyonlar düzenledi. Batı Şeria’ya havadan ve karadan saldırılar düzenledi. 2002 yılında dış dünyadan tamamen tecrit edilen Cenin mülteci kampında 1300 Filistinli katledildi, 1500’ü yaralandı ve 400’den fazla kişi tutuklandı.²⁶

Aynı yıl, Ariel Şaron’un başkanlığı sırasında, Filistinli grupların terör eylemlerine karşı önlem almak ve İsrail vatandaşlarını korumak amacıyla, Batı Şeria’yı İsrail’den ayıran, bazı yerleri 8 metre yüksekliğinde bir betondan, bazı kısımları 5 metre yüksekliğindeki tellerden oluşan bir duvar inşasına başlandı. Aynı zamanda duvarın zemininde hendekler, dikenli teller ve birinin geçmesi durumunda bunu saptayacak elektronik alıcılar bulunmaktadır. İsrail askerleri gözetleme kulelerinde ve bölgede devriye gezmektedir. Duvarın diğer tarafına geçmek isteyen Filistinliler, giriş çıkışlarında kontrole tabi tutulmakta, zaman zaman geçişler tamamen kapatıldığından insanlar evlerine dönememektedir.²⁷

2003 yılında Ariel Şaron İsrail’de ikinci kez iktidara geldi. Aynı yılın Nisan ayında da Mahmud Abbas Filistin yönetimi başbakanlığına geçti. ABD başkanı George Bush, Ortadoğu dördlüsünün²⁸ de desteğiyle 30 Nisan 2003’te İsrail’in Filistin’e düzenlediği saldırıların durdurulması, sokağa çıkma yasağının kaldırılması ve Filistin’in İsrail ve ABD ile güvenlik iş birliği içinde olmasını esas alan bir “Yol Haritası Planı” açıkladı.

Haziran 2003’te İsrail ile Filistin yönetimi arasında bir ateşkes anlaşması yapıldı. Buna göre İsrail, birliklerini Gazze’nin kuzeyinden çekti. Ancak ağustos

²⁵ Özkoç, **a.g.m.**, s. 167-195.

²⁶ Yaşar, Özcan, Kor, **a.g.e.**, s.127.

²⁷ Gamze Değirmenci, “Batı Şeria Duvarı ve Uluslararası Hukuk”, **Bilge Strateji Dergisi**, C.3, S.4, Bahar 2011, s.203-223.

²⁸ BM, AB, ABD ve Rusya’nın Filistin-İsrail meselesinin çözümü için oluşturduğu dördlü ittifak.

ayında düzenlenen intihar saldırılarıyla birlikte, İsrail de harekete geçerek Suriye'deki mülteci kamplarını bombaladı ve Yol Haritası Planı, işlevini yitirdi. 22 Mart 2004'te Hamas'ın ruhani lideri Şeyh Ahmed Yasin, bir ay sonrasında da onun yerine geçen Abdülaziz Rantisi, İsrail tarafından düzenlenen operasyonlarda hayatını kaybetti. BM, Ortadoğu'nun barış sürecini olumsuz etkilemesi gerekçesiyle intihar eylemlerini ve öldürme operasyonlarını kınadı.

2000-2004 yılları arasında Filistinli grupların intihar saldırıları sırasında 650 İsrailli öldü, 3277 kişi de yaralandı. Aynı sürede İsrail'in güvenlik uygulamaları gerekçesiyle yaptığı operasyonlarda 3300 Filistinli hayatını kaybetti. Olayların ilerleyen yıllarda artarak devam etmesiyle ölen ve yaralanan sayılarında artışlar olmuştur.²⁹

2005 yılında İsrail Gazze ve Batı Şeria'nın bir bölümünden çekildi. Bu geri çekilme Filistin otoritesi ile müzakere edilmeden gerçekleşti. İsrail'in Gazze'den tek yanlı çekilmesi Filistin kamuoyunda, 'El-Fetih'in müzakerelerle yapamadığını Hamas direnişle başardı' şeklinde yankı buldu. Bunun üzerine 2006 yılında yapılan Filistin yasama konseyi seçimlerini, Oslo sürecini boykot ettiği için 1996 yılında seçimlere katılmayan Hamas hareketi kazandı. Daha doğrusu Mecliste bulunan toplam 132 sandalyenin 74'ünü Hamas, 45'ini El-Fetih, kalanını da diğer partiler ve bağımsız adaylar kazandı. Bu sonuçlar Filistin'in artık iki büyük politik güç tarafından yönetileceğini gösteriyordu. Ancak İsrail yönetimi, daha önceden yapılan anlaşmalara uymayı taahhüt etmediği ve İsrail'in varlığını tanımadığı sürece Hamas'ı muhatap kabul etmeyeceğini açıkladı. Buna rağmen Hamas, El-Fetih ve bağımsız üyelerden oluşan "Filistin Ulusal Birlik Hükümeti" kuruldu. Fakat gruplar arasında anlaşmazlık oldu ve bu anlaşmazlıklar şiddetli çatışmalara dönüştü. Bunun üzerine çözüm için Mısır ve Katar gibi ülkeler iki taraf arasında arabuluculuk yaparak çatışmaları sonlandırmaya çalıştıysa da tam bir başarı sağlanamadı.

2007 yılının haziran ayında Hamas Gazze'de yönetime el koydu ve El-Fetih'e bağlı silahlı grupları tasfiye etmeye başladı. Bunun üzerine Filistin devlet başkanı Mahmud Abbas, Ulusal Birlik Hükümeti'ni feshetti ve geçici bir

²⁹ Balpınar, a.g.e., s.338-347.

olağanüstü hâl hükümeti kurdu.³⁰ Ancak Hamas, seçilmiş iktidarın kendisi olduğu gerekçesiyle Gazze yönetimini tamamen ele geçirdi. El-Fetih ise Batı Şeria’da kontrol sağladı. Bunun üzerine İsrail hükümeti Gazze Şeridini düşman bölge ilan ederek, Gazze’ye mal giriş çıkışlarını sınırlandıracağını açıkladı. Hamas ise buna karşılık İsrail tarafına saldırılar başlattı. Nihayet 2008 yılının haziran ayında yapılan ateşkesin ardından, İsrail’in yaptırımlarından vazgeçmesi üzerine Hamas yönetimi de saldırıları sonlandıracağını beyan etti. Ancak dört ay sonra İsrail ateşkesi ihlal ederek Hamas üyelerine hava saldırısında bulundu ve bunun üzerine karşı saldırılar tekrar başladı.³¹

İsrail, 27 Aralık 2008 tarihinde Hamas füzelerine karşılık meşru müdafaa hakkını kullandığını söyleyerek Gazze’de ‘dökme kurşun harekâtı’ başlattı. 22 gün süreyle Gazze’ye havadan, karadan ve denizden saldırı. Saldırıların sonucunda, 1500 kişi hayatını kaybetti, 5300 kişi yaralandı, on binlerce ev hasar gördü. Her türlü insani yardımdan mahsur bırakılan Gazzeliler, aç, susuz ve elektriksiz kaldılar. Gazze’deki maddi hasar milyon dolarları buldu.³²

Bu operasyon 18 Ocak 2009’a kadar devam etti. İsrail, bölgeye silah ve mühimmat girişine engel olmak amacıyla Gazze Şeridi’ni denizden abluka altına aldı. Bu abluka, bölge halkının temel ihtiyaçlarını karşılamasına da engel oldu. Bunun üzerine bölgeye yardım ulaştırmak amacıyla kampanyalar başlatıldı. Uluslararası alanda pek çok ülkeden sivil toplum kuruluşlarının başlattığı kampanya ile Gazze’ye, başta ilaç ve gıda malzemeleri olmak üzere, kıyafet, oyuncak gibi şeyleri ulaştırmak için, içlerinde Türkiye’den İHH İnsani Yardım Vakfı üyelerinin de bulunduğu bir yardım Filosu 30 Mayıs 2010’da yola çıktı. Ancak İsrail 31 Mayıs sabahı filonun en büyük gemisi olan Mavi Marmara’ya açık denizde uluslararası sularda saldırı düzenledi. Farklı ülkelerden ve farklı mesleklerde pek çok aktivistin bulunduğu gemiye yapılan saldırıda, dokuz yardım

³⁰ Neşe Kemiksiz, “Filistin Sorunu”, **Akademik Ortadoğu Dergisi**, C.11, S.1, 2016, s.133-175.

³¹ Ahmet Hamdi Topal, “İsrail’in Gazze Ablukası ve Mavi Marmara Saldırısı”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 2012, C.32, S.1, s.103-154.

³² Turgut Turhan, “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İsrail’in Gazze Harekâtı”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Ekim, 2009, S.41, s.161-181.

gönüllüsü hayatını kaybetti ve pek çok kişi yaralandı. İsrail filoda bulunan herkesi gözaltına aldı ve yardım malzemelerine el koydu.³³

Bu olay Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) ve Birleşmiş Milletler İnsan hakları konseyine taşındı. Aynı zamanda Türkiye’de İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığınca yürütülen soruşturma ile Mayıs 2012’de İsrail’e karşı İstanbul 7. Ağır Ceza Mahkemesi’nde dava açıldı. UCM Mavi Marmara davası karşılıklı itirazlarla hala devam ederken, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi Mavi Marmara davasının düşmesine karar verdi.

2010 yılının sonunda Tunus’ta başlayıp Ortadoğu ve kuzey Afrika’ya yayılan Arap baharı olayları Filistin’de de baş gösterdi ancak diğer Arap ülkelerindeki kadar kalıcı olmadı. Filistin topraklarının yıllardır işgal altında olması ve Batı Şeria ve Gazze’de farklı yönetimlerin bulunması Filistin’de ayaklanmanın uzun sürmemesine neden oldu. Filistin halkının bu ayaklanmalardaki tepkisi diğer Arap ülkelerinin aksine yönetimi devirmek yönünde değil, iki farklı otorite (El-Fetih ve Hamas) arasında bir uzlaşma talebi niteliğindeydi. Taraflar uzlaşma talebine olumlu yaklaşarak müzakerelerde bulunduyorsa da görüşmelerden somut bir netice çıkmadı.³⁴

Arap baharı sonrasında İsrail, barış süreciyle alakalı bekle-gör politikası benimsedi ve İsrail-Filistin müzakereleri üç yıl boyunca kesildi. Filistin yönetimi bu sürede Filistin devletinin BM’de tanınması yönünde çalışmalar yapsa da Amerika’nın vetosu sonucunda bu amaç gerçekleşmedi. BM 2012 yılının sonunda Filistin’e gözlemci devlet statüsü tanıdı. Bu statü ile Filistin, UCM başta olmak üzere BM ile ilgili birçok kuruluşa başvuru imkânı buldu. Dönemin ABD başkanı Obama’nın girişimleriyle Türkiye tarafından da desteklenen yeni bir görüşme süreci 2013 yılının temmuz ayında başladı ancak Nisan 2014’e kadar devam eden müzakereler başarısızlıkla sonuçlandı.³⁵

2017 yılında ABD başkanlığına gelen Donald Trump, İsrail-Filistin meselesinin çözümü konusunda “Yüzyılın Anlaşması” şeklinde nitelenen bir plan sundu. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Mısır’ın desteklediği bu

³³ Topal, **a.g.m.**, s.103-154.

³⁴ Mehmet Salih Gün, “Filistin’de Arap Baharı”, **Yasama Dergisi**, S.23, s.116-126.

³⁵ Kemiksiz, **a.g.m.**, s.133-175.

planın resmi olmayan maddeleri 2019 yılının mayıs ayında yayımlandı. Bu plana göre; işgal altındaki kısmı hariç Batı Şeria toprakları ve Gazze Şeridi bölgesinde “Yeni Filistin” adlı bir devlet kurulması için İsrail, FKÖ ve Hamas arasında bir anlaşma imzalanacak; Batı Şeria’daki Yahudi yerleşim yerleri İsrail’de kalacak, Kudüs bölünmeyip her iki devletin de başkenti sayılacak, Yeni Filistin devletinin bir ordusu olmayıp İsrail’in koruması altında olacak, beş yıl içinde Filistin’e bir havalimanı yapılacak, bir yıl içinde Filistin’de yeni bir hükümet kurulması için demokratik bir seçim yapılacaktı. Tarafların bu maddeleri kabul etmemesi durumunda doğacak sonuçlar da şöyle sıralanmaktaydı: Hamas ve FKÖ’nün anlaşmaya itirazı durumunda ABD Filistin’e yapılan maddi desteği kesecek; FKÖ’nün anlaşmayı kabul, Hamas ve İslami Cihâd Hareketi’nin reddi durumunda her iki taraf da sorumlu sayılıp İsrail ve Filistin arasındaki yeni bir savaşta ABD İsrail’i destekleyecek; İsrail’in anlaşmayı reddetmesi durumunda ise İsrail’e yapılan maddi destek kesilecek.³⁶ Netice itibariyle planda söz konusu edilen hususlarda bir mesafe katedilemedi. ABD başkanı Donald Trump 6 Aralık 2017’de İsrail’in yıllar önce Kudüs’ün tamamını kendi başkenti olarak ilan ettiği kararı tanıdı ve ardından 14 Mayıs 2018’de Tel Aviv’deki ABD Büyükelçiliği Kudüs’e taşındı. Bu karara pek çok ülkeden tepkiler geldi. BM ise, barış için iki devletli çözümden başka bir alternatif olmadığını bir kez daha dile getirdi.

3 Kasım 2020’de ABD başkanlık seçimini kaybeden Donald Trump’ın yerine gelen Joe Biden yönetiminden Filistinlilerin en büyük beklentisi Trump’ın Kudüs kararından geri adım atması oldu. Ancak Biden Nisan 2020’de henüz başkan seçilmeden yaptığı açıklamada, seçilmesi halinde ABD’nin İsrail büyükelçiliğini Kudüs’te tutmaya devam edeceğini dile getirdi. Sonuç olarak Trump’ın aldığı ve Biden yönetiminin herhangi bir değişikliğe gitmediği bu kararlar birlikte başkenti doğu Kudüs olan bağımsız Filistin devletinin kurulması şartı hiçe sayılmakta ve Kudüs’ün tamamı İsrail’in kabul edilmektedir.

Filistin bugün, devlet olarak tanınmayan, Gazze ve Batı Şeria olmak üzere iki bölgeden oluşan, işsizliğin had safhada olduğu ve neredeyse bütünüyle dış

³⁶Euronews, ABD’nin hazırladığı İsrail-Filistin sorununu çözecek ‘yüzyılın anlaşmasının’ detayları belli oldu,(Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2019/05/07/abdnin-hazirladigi-israil-filistin-sorununu-cozecek-yuzyilin-anlasmasinin-detaylar-belli-o> 21 Aralık 2019.

yardımla ayakta duran, pek çok şey gibi yardımların da İsrail kontrolünde tutulduğu, İsrail ablukasının neredeyse hayatın her alanında hissedildiği, dış dünyadan tecrit edilmeye çalışılan ve tüm bu koşullara rağmen var olma mücadelesi gösteren insanların ülkesidir. Filistinliler, toprakları işgal ve Yahudi yerleşim yerleri inşaları nedeniyle her geçen gün biraz daha azalan ülkelerinde parya gibi yaşamaya devam etmektedirler.

Tezimizin ana konusunu teşkil eden *Raeytu Ramallah* adlı eserin yazarı Murîd el-Bergûsî böyle bir coğrafyanın insanı ve böyle bir toplumun parçasıdır. Onun söz konusu otobiyografik eserini detaylı bir analize tabi tutmadan önce Modern Arap Edebiyatı'nda otobiyografi türünün yerini belirlemeye çalışacağız. Daha sonraki bölümde ise yazarın hayatı ve eserlerini gözden geçirip son bölümde de *Raeytu Ramallah*'ın detaylı analizine yer vereceğiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP EDEBİYATINDA HİKÂYE, ROMAN ve OTOBİYOGRAFI

1.1. Klasik Arap Edebiyatında Hikâye ve Otobiyografi

1.1.1.Klasik Arap Edebiyatında Hikâye

Bir sözü veya olayı anlatmak, başkasına aktarmak anlamına gelen hikâye, Arapça kökenli bir kelimedir. Aynı zamanda Arapçada anlatmak, açıklamak, hikâye etmek, takip etmek ve makasla kesmek gibi anlamlara sahip kıssa kelimesi de hikâye anlamında kullanılmaktadır. İbn Fâris'e göre kıssa, bir kimseye veya bir şeye ait olan hadiseleri adım adım takip etmektir. Kıssa, takip edilen ve takip edilmeye değer şey anlamına geldiğinden yazılan veya dillerde dolanan hikâyelere kıssa denmektedir. Arapçada kıssalara konuları itibariyle farklı isimler verilmiştir. Örneğin; gece toplantılarında anlatılan masallara esmâr, başkalarından aktarılan sözlere rivâyât, uydurma hikâyelere hurafât, bir düşüncüyü ifade eden kıssalara emsâl, nükteli küçük hikâyelere de nevâdir denmektedir.¹

Pek çok kültürde olduğu gibi Arap kültürü ve edebiyatında hikâye, dilin vazgeçilmez edebi ürünlerindendir. Arap edebiyatı söz konusu olduğunda, cahiliye döneminde diğer milletlerin mitolojilerinden alınan cin, dev ve yıldız hikayeleri, Muallakât-ı Seb'ada² geçen kahramanlık, aşk ve savaş hikayeleri ile, İslam döneminde önceleri sözlü olarak nakledilen ve Kur'an'da da örnek kıssalar olarak geçen eski milletlerin hikayeleri, modern dönem öncesi Arap hikayeciliğinin dönemlerini temsil etmektedir.³

Arap edebiyatında insanların duygu ve düşüncelerini ifade için kullandıkları şiir, cahiliye döneminde edebi türlerin başında gelmekteydi. O dönemlerde insanların duygularını ifade etmekte şiir yeterli bir türdü. Ancak bazı sosyal veya kültürel sorunları ifade etmek için düz yazıya duyulan ihtiyaç ile

¹ Nurettin Turgay, **Arap Edebiyatında Kısa Hikâyecilik**, 1. bs., İzmir, Tibyan Yayınları, 2015, s.1,2.

² Cahiliye döneminde meşhur Arap şairlerinin en beğenilen şiirlerinden Kâbe duvarına asılan yedi veya on meşhur kasidedir.

³ Hüseyin Yazıcı, "Hikâye", **DİA**, İstanbul 1998, C.XVII, s. 479-485.

birlikte nesir/düzyazı, dolayısı ile de hikâye gibi türlerin ortaya çıkması da Arap edebiyatında eskiye dayanmaktadır. Eski Arapların en meşhur hikayeleri, cahiliye döneminin en ünlü şairlerinden Antere b. Şeddâd'ın hikâyeleridir. Antere hikâyelerinde savaş, aşk, gelenek, örf, ahlak, namus, cömertlik gibi konulardan bahsetmektedir. Önceleri sözlü olarak aktarılan bu hikâyeler Fatımî halifesi Azizbillah (ö.386/996) döneminde yazıya geçirilip kitap haline getirilmiştir. Halk edebiyatı olarak kabul edilen bu hikâyeler Avrupalı yazarlar tarafından da rağbet görmüş ve İngilizce, Fransızca gibi dillere de tercüme edilmiştir. Bunun yanı sıra, örnek, faydalı söz, hikmetli hikâye gibi anlamlara gelen mesel kelimesinin çoğulu olan emsallerin de Arap edebiyatında önemli bir yeri bulunmaktadır. Bir tür nasihat olan emsaller, herhangi bir hikmete dayalı olarak veya bir kıssanın neticesi olarak söylenen özlü atasözleridir.⁴

İslam dininin gelişiyle birlikte emir, nehiy, uyarı, tavsiye, ibret alma gibi pek çok konu, Kur'an kıssaları aracılığıyla insanlara anlatılmıştır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamberin hadislerinde de kıssalarla aktarımlar bulunmaktadır. Arapların aşına oldukları bu kıssa üslubu, ayet ve hadislerde adeta bir eğitim yöntemi olarak kullanılmıştır. Seyyid Kutub'un (ö.1966) ifadesiyle;

*".... kıssalar Kur'an-ı Kerim'de tamamıyla bazı dinî hedeflere yöneliktir. Çokluğundan ötürü bu hedefleri teker teker saymak oldukça zordur; zira kıssalar, neredeyse Kur'an'ın gayelerinin tümünü kapsamaktadır. Vahyin, risaletin ve Allah Teala'nın vahdâniyetinin isbatı, semavî dinlerin esas itibarıyla bir olduğu, inzâr (uyarıp sakındırma), tebşir (müjdeleme), Allah'ın kudretinin tecelli ettiği mahaller; hayr ile şerrin, acele ile teenninin, cez'in (yani başa gelen şeylere sabretmeyip telaşlanarak üzümlüp umutsuzluğa kapılmanın) ve sabretmenin, şükür ve nankörlüğün akıbeti... ve bunlar gibi daha birçok dinî, ahlakî gayeleri kapsamakta ve bunların ifade edilmesine bir araç vazifesi görmektedir."*⁵

⁴ Turgay, a.g.e., s.3-5.

⁵ Seyyid Kutub, **Kur'an'da Edebi Tasvir**, çev. Kamil M. Çetiner, 3.bs., İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2007, s.205.

İslam'ın ilk dönemlerinde sahabenin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den kendilerine Ashâb-ı Kehf'in kıssasını anlatmasını istedikleri, Halifeler döneminde de Yemenli bir Hristiyan olan ve hicretin dokuzuncu yılında İslam'a giren Temîm ed-Dârî'nin (ö.40/661) Hz. Ömer'in (ö.23/644) izniyle peygamber mescidinde Cuma namazlarından sonra insanlara kıssalar anlattığı nakledilmiştir.⁶

Kıssa anlatıcıları camide bir yere oturur ve etrafında toplanan insanlara geçmiş peygamberlerin ve milletlerin hayatlarını anlatırlardı. Ancak zaman zaman camilerde kıssa anlatanların Kur'an ve Sünnete uyum olmayan uydurma şeyler anlattıkları vâkî olmuş ve bu kişilere engel olunmuştur. Hz. Ömer bir dönem Temîm ed-Dârî'ye de engel olmuş ancak daha sonra kendisine yeniden izin vermiştir.⁷

Hz. Osman (ö.35/656) zamanında Temîm ed-Dârî haftada iki gün olmak üzere hikayelerini anlatmaya devam etmiştir. Hasan el-Basrî (ö.110/728) de camilerde İslam'a uygun hikayeler anlatarak bu geleneği sürdürmüştür.⁸

Emeviler döneminde, başlangıçta üst düzey yöneticilerin huzurunda yapılan, ayet, hadis ve nasihatler içeren huzur konuşmaları olan makâmeler IX. Yüzyıldan itibaren, dilin incelikleri, Arap atasözleri ve dildeki garip kelimeleri öğretmeyi amaçlayan bir yapıya dönüşmüştür. Makâmeler de Arap edebiyatında roman ve hikâye türünün en eski örneklerindendir.⁹ Kıssa ve hikâye türü Emeviler döneminde ilerleme kaydetmiştir. Bu dönemde çeşitli kıssalar yazılmış ve diğer dillerden çoğunlukla da Doğu dillerinden Arapçaya tercümeler yapılmıştır. Ancak bu tür çalışmalar daha çok Abbasi döneminde hız kazanmıştır.¹⁰

Abbassiler döneminde hikâye önemli ölçüde ilerleme kaydetmiş, farklı kültürlerin edebiyatlarıyla kurulan bağ neticesinde hikâye türünden eserler Arap edebiyatına girmeye başlamıştır. Abdullah b. el-Mukaffa'nın (ö.142/759) çevirisiyle Farsçadan Arapça'ya giren Kelîle ve Dimne hikayesi ile yine Farsçadan tercüme edilmiş Binbir Gece Masalları, Câhız'ın (ö.255/869) Kitâbû'l- Buhâlâ'sı,

⁶ Ali Muhammed Nasr, "Arap Edebiyatında Hikâye ve Kur'an-ı Kerim'deki Kıssaların Müdafası", çev. Abdulkerim Seber, **Ağrı İslami İlimler Dergisi** (AGİİD), 2018 (2), s.120,164.

⁷ Turgay, **a.g.e.**, s.7-8.

⁸ Nasr, **a.g.m.**, s.130.

⁹ Erol Ayyıldız, "Makâme", **DİA**, İstanbul, 2003, C.XXVII, s.417-419.

¹⁰ Turgay, **a.g.e.**, s.10.

İbn Battûta'nın (ö.770/1368) Seyahatnamesi, İbnu'l- Cevzî'nin (ö.597/1201) Ahbâru'l-Hamkâ'sı, İbn Sîna (ö.428/1037), İbn Rüşd (ö.595/1198) ve İbn Tufeyl'in (ö.581/1185) felsefi hikayeleri Arap edebiyatında hikayeciliğin ilk önemli örneklerindendir.

1.1.2.Klasik Arap Edebiyatında Otobiyografi

Arapçada biyografi “sîret” ve “terceme” terimleri ile karşılık bulur. Siyer'in çoğulu olan sîret, gidilen yol, davranış, hal gibi anlamlara gelmektedir ve kullanımı terceme'ye göre daha eskidir. Zira Hz. Muhammed'in hayatını konu alan eserlere Siyer-i Nebî denmektedir. Terceme ise Arapça'ya Ârâmîce'den¹¹ giren bir ifadedir. Terceme bir kişinin yaşam öyküsünü kısaca anlatmak anlamına gelir. Otobiyografinin Arapçası ise “Sîra Zâtiyye” şeklindedir.¹²

Arap edebiyatında biyografi ve otobiyografinin kökeni ve ilk kez ortaya çıkışı ile ilgili pek çok farklı görüş bulunmaktadır. Kimine göre, Arap kültürünün tecrübe derinliğinden ve bu tecrübelerini ifade etme ihtiyacından doğan özgün bir sanat türü iken, kimine göre ise Batı kültürü ile temas ve onlardaki örnekleri tanımanın sonucu ortaya çıkmıştır. Bu türün Arap ve İslam kökenli olduğunu düşünenler arasında, bu kavramın bilhassa Kur'an-ı Kerim'deki peygamber ve kral kıssalarından hareketle ortaya çıktığını söyleyenler bulunmaktadır. Biyografinin en büyük örneklerinden biri, İslami biyografilerin en geniş hacimlisi ve ilki olan Hz. Muhammed'in yaşamını, İslam'ın ortaya çıkışını ve yayılmasını konu alan Siyer-i Nebî'dir. Bu görüşe göre biyografi türü Arap kültürüne sonradan girmemiştir. Ancak bazı modern yazarların Batının anlatım, yöntem ve tekniklerinden yararlanmış olmaları muhtemeldir.

Biyografi türünün Arapların Batı kültüründeki biyografi örnekleriyle tanıştıktan sonra ortaya çıktığını savunanlardan biri Arap dili ve edebiyatı alimi Şevki Dayf'tır. Ona göre Araplar, Abbasiler döneminde ve modern dönemde Batılıların bu alanda yazdıkları eserler ile tanışmışlardır. Şevki Dayf, Arapların

¹¹ Arâmîce halen bazı lehçeleri konuşulan yarı ölü Samî dildir.

¹² Şabân Abdülhakîm Muhammed, *es-Sîra ez-Zâtiyye fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Hadîs*, Amman, Muessesetu'l-verâk li'n-neşri ve't-Tevzî, 2014, s.28,29.

etkilendiği en eski eserlerden birinin Yunanlı bir filozof ve hekim olan Galen'in eserleri olduğunu söylemektedir.¹³

Tüm bu görüşlerin yanı sıra Arap edebiyatında açık bir şekilde olmasa da şiirlerin de otobiyografik bir yanı olduğunu, bilhassa kavimler, günlük yaşam, savaşlar ve aşkları konu alan cahiliye dönemi şiirlerinin buna örnek teşkil ettiğini söyleyenler bulunmaktadır.

Arap edebiyatında biyografik eserlerin kaleme alınışı İslam'ın doğuşundan sonradır. Hadis ilminin gelişmesinden sonra, Hadis ravilerinin güvenilirliğini tespit etmek ihtiyacına binaen yazılan Tabakât¹⁴ kitaplarının, Klasik dönem Arap Edebiyatında ilk dönem biyografi ve otobiyografi örnekleri olduğu söylenebilir.¹⁵

İslami dönemden günümüze ulaşan ilk otobiyografik kayıt, Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) Târîhu Bağdâd isimli eserinde geçen Selmân-ı Fârîsî'nin (ö.36/656) kendinden bahsettiği yazısıdır. Daha sonra Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö.356/967) el-Eğânî adlı eserinde Emevî şairi Nasîb bin Riyâh, İbrâhîm el-Mevsilî (ö.806) ve İshâk b. İbrâhîm el-Mûsulî'nin (ö.850) otobiyografilerinden bölümler yer aldığını görmekteyiz. Aynı zamanda Muhammed bin Zekerîyyâ er-Râzî'nin (ö.313/925) hayatını ve felsefi görüşlerini yazdığı risalesi, Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin (ö.414/1023) bazı kişisel hallerinden bahsettiği risalesi ve İbn'ul-Cevzî'nin Leffetu'l-Kebid İla Nasîhati-l Veled risalesi otobiyografik pasajlar içeren risalelerdendir. İbni Hazm el-Endelûsî'nin (ö.456/1064) Tavk'ul-Hamâme Fi'l-Ulfe ve'l-Alâf eseri ve Gazzâlî'nin (ö.505/1111) manevi yolculuğundan bahsettiği el-Munkız mine'd-Dalâl eseri otobiyografik alıntılar içeren kitaplardandır. İlk dönem kapsamlı otobiyografik eseri ise İbni Haldûn'un (ö.808/1406) et-Tarîf bi İbn Haldûn ve Rihletuhû Garben ve Şarken adlı eseridir. Bu eserinde İbn Haldûn ölümünden bir yıl öncesine kadar hayatını, yolculuklarını ve anılarını anlatmıştır. Daha sonra bu eseri, Kitâbu'l-İber adını verdiği yedi ciltlik eserinin son cildine eklemiştir.¹⁶

¹³ Mulkâvî Fâyiz, **Fennu's-Sîra Fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Hadîs "Hayat'î" li Ahmed Emîn Unmûzecen**, Camiatu'l-Mesîle, s.5,6.

¹⁴ İslam geleneğinde, alanında tanınmış kişilerin biyografilerini konu alan eser türü.

¹⁵ Fatma Betül Hoşgör, "Modern Dönem Arap Edebiyatında Otobiyografiye Bir Örnek", **Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl:6, S.23, 2006, s.117-124.

¹⁶ Abdülmecid el-Bağdâdî, "Fennu's-Sîra ez-Zâtiyye ve Envâuhâ fi'l-Edebi'l-Arabî", **Mecelletu'l-Kısmî'l-Arabî**, Pencap Üniversitesi, Lahor, 2016, S:23, s.189-208.

Sonuç olarak Klasik Arap Edebiyatındaki otobiyografik malzeme içeren eserlerin batı edebiyatından daha önce ortaya çıktığı, ancak bu eserlerde yazarların topluma örnek olma amacı güttüklerinden, hatalarından ve topluma ters düşen fikirlerinden bahsetmekten kaçındıkları söylenebilir.¹⁷

1.2.Modern Arap Edebiyatında Hikâye, Roman ve Otobiyografi

1.2.1. Modern Arap Edebiyatında Hikâye ve Roman

Önceleri destansı bir özellik taşıyan Arap hikayesi, Napolyon'un 18. Yüzyılın sonunda Mısır'ı ele geçirmesi ve Fransızların bazı Arap topraklarını işgaliyle modern hikâye formunu kazanmaya başlamıştır. Avrupa'ya öğrenci gönderimi ve Mehmet Ali Paşa (1769-1849) tarafından 1822 yılında matbaanın kurulması, Rifâ'a et-Tahtâvî (1801-1873) ile başlayan bir tercüme hareketini beraberinde getirmiş, içlerinde Cibrân Halil Cibrân (1883-1931), Tâhâ Hüseyin (1889-1973), Muhammed Hüseyin Heykel (1888-1956), İbrahim el-Mâzinî (1890-1949) gibi kimselerin bulunduğu, modern hikâyenin Arap edebiyatına geçmesinde büyük katkısı olan bir çeviri dönemi yaşanmıştır. İlk etapta batılı eserlerin çevirisiyle başlayan modern hikayecilik akımı, daha sonra özgün eserlerin ortaya konmasıyla devam etmiştir. Bu tür, ilk olarak Mısır'da doğmuş, daha sonra diğer Arap ülkelerine de yayılmıştır.

Modern Arap hikayeciliğinin gelişip şekillenme evreleri başlıca, XX. Yüzyılın başından I. Dünya Savaşı'na, I. Dünya Savaşından II. Dünya Savaşı sonlarına ve 1950'den günümüze şeklinde sınıflandırılabilir.¹⁸

Osmanlı devleti hakimiyetindeki Mısır'ın, Napolyon tarafından işgali ve bunun akabinde Batı ile ve onun sosyal, siyasal, kültürel değerleriyle tanışmayı ve bunun ardından başlayan süreci, Şevkî Dayf (1910-2005), Hannâ el-Fâhûrî (1914-2011), Corcî Zeydân (1861-1914), Ahmed Emîn (1886-1954), Hüseyin Heykel

¹⁷ Hoşgör, a.g.m., s.117-129.

¹⁸ Yazıcı, a.g.m., s.479-485.

(1888-1956) ve Kâsım Emîn (1865- 1908) gibi bazı aydın ve yazarlar, edebiyat alanında bir uyanış/nahda dönemi olarak kabul etmektedir. Bunun yanı sıra Arap dünyasının batı ile yakın temasını uyanış dönemi olarak değerlendirmeyen araştırmacı ve yazarlar da bulunmaktadır.¹⁹

Arap ülkeleri içinde en çok Suriye'nin Hristiyan azınlıkları ve Mısır, Batı kültürünün etkisinde kalmıştır. Suriye, yabancı diller öğrenen Hristiyan misyonerlerin faaliyetleri ile Mısır ise, Avrupa'ya gönderilen veya Mısır'da kurulan Batı tarzı okullarda eğitim gören Mısırlılar nedeniyle daha ziyade Batı kültüründen etkilenmiştir. Suriye-Lübnan yazarları diye adlandırılan Hristiyan Suriyelilerin Mısır'a göç etmesi ve Mısır'daki edebiyatçılara katılımıyla Mısır, edebiyatta bir merkez haline gelmiş, ilk gazete ve dergiler burada yayınlanmış, tiyatrolar kurulmuş ve çeviriler yapılmaya başlanmıştır. Necîb el-Haddâd (1867-1899) tarafından Arapça'ya tercüme edilen Alexandre Dumas'ın (1802-1870) Üç Silahşör'ü (el-Fursânu's-Selâse), Yusuf Asâf tarafından çevrilen Jules Verne'nin (1828-1905) Seksen Günde Devriale (et-Tavâf Havle'l-Ard fî Semânin Yevm) ve Hafız İbrahim'in (1871-1932) tercümesiyle Victor Hugo'ya (1802-1885) ait Sefiller (el-Buesâ) eseri bu dönemin en önemli çeviri eserlerinden bazılarıdır. Modern Arap edebiyatında Roman ile tanışma da aynı minvalde Suriye-Lübnan yazarlarının, romanları Batı dillerinden Arapçaya tercüme etmeleri ve bunların tefrika halinde gazetelerde yayınlanması ile olmuştur.²⁰

el- Vakâî' el-Mısriyye, Fetâtu's-Şark, el-Kevâkib, el-Ehrâm, el-Letâif, Misbâhu's-Şark, el-Hilâl, et-Tenkîd ve't-tebkît gibi Mısır, Suriye, Ürdün ve Irak'ta yayınlanan gazeteler, ilk dönemlerde Arap öyküsünün oluşumu için önemli yayın organlardır.²¹ Ayrıca Rifâa' et-Tahtâvî tarafından 1828 yılında bastırılan el-Vakâî' el-Mısriyye, Mısır'da yayımlanan ilk gazetedir.

XX. Yüzyılın son çeyreğinden 1914 yılına kadar romanların tefrika edildiği süreli yayınlar yirmiyi geçmiştir. Lübnan kökenli yazar Corcî Zeydân'ın İslam tarihinin çeşitli dönemlerini kapsayan romanları, bu dönemde yazılan en önemli

¹⁹ Yakup Civelek, "Modern Arap Edebiyatı'nda İslâmî Edebiyat'ın Yeri ve Öncüleri", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakülte Dergisi**, S.3, C.3., 2000, s. 85,99.

²⁰ Ahmet Kazım Ürün, **Modern Arap Edebiyatı**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015, s.14-22.

²¹ İlknur Emekli, "Mısırlı Öykü Yazarı Fuâd Kandîl ve Ercû Ellâ Yedûme'z-zalâm Öyküsü", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)**, ISSN:2148-9963, s.875-889.

romanlardandır. Tarihi roman anlayışından sonra Tâhâ Hüseyin, İbrahim el-Mazinî, Muhammed Hüseyin Heykel, Tefvîk el-Hakîm gibi yazarlar kendilerini anlattıkları otobiyografik romanlar yazmışlardır. Daha sonra Mahmûd Teymûr (1894-1973) ve Necîb Mahfûz (1911-2006) gibi romancılar da toplumsal meseleleri ele aldıkları romanlar kaleme almışlardır.²²

Arap dünyasında yayılmaya başlayan matbaacılıkla Mısır, Suriye, Ürdün gibi ülkelerde birçok gazete ve dergi yayınlanmıştır ve bu yayınların modern hikâye ve roman türünün Arap edebiyatına girmesinde büyük etkileri olmuştur.²³ Lübnan'da Selîm el-Bustânî (1848-1884), Cibrân Halîl Cibrân, Mârûn Abbûd (1886-1962), Halîl Takıyyüddîn (1907-1987), Mihâil Nuayme (1889-1988), Suriye'de Ali et-Tantâvî (1909-1999), Selahaddîn el-Müneccid (1920-2010), Zekerıyyâ Tâmer (d.1931), Vedad Sekâkînî (1913-2001), Kalet Hûrî (d.1937), Ürdün'de Hüsîn Ferîz (1907-1990), Mahmûd Seyfuddîn el-Îrânî (1914-1974), Emîn Fâris Melhes, Meryem Cebir, İlyâs Ferkûh (1948-2020), Filistin'de Halîl Beydes (1874-1949), Gassân Kenefânî (1936-1972), Mahmûd Şükayyir (d.1941), Necâtî Sıdkî (1905-1979) ve Abdulhamîd Yâsîn (1906-1975) ilk dönem sonrası modern Arap hikayeciliğinin öncü ve önemli isimlerindendir.²⁴

Arap edebiyatında ilk modern öykü olarak araştırmacılar Türk asıllı aristokrat bir aileye mensup olan Muhammed Teymûr'un (1892-1921) "Fi'l-Kıtâr" (Trende) adlı öyküsünü kabul ederler. Bir tren kompartımanında geçen hikâyede trende bulunan insanların tasvirleri yapılmış, birkaç kelime dışında hikâyede fasih Arapça kullanılmıştır.²⁵

I. Dünya savaşı yıllarında Muhammed Teymûr'un kardeşi Mahmûd Teymûr tarafından *el-Medresetu'l-Hadîse* (Yeni Ekol) adlı bir grup kurulmuştur. Yahyâ Hakkî (1905-1992), Mahmûd Tâhir Lâşîn (1894-1954), Hüseyin Fevzî (1904-1962), İbrâhîm el-Mısrî gibi isimlerin içinde bulunduğu grubun çalışmaları Arap hikâyesinin gelişmesine fayda sağlamıştır. el-Medresetu'l-Hadîse ekolünün 1925-1927 yılları arasında çıkardıkları el-Fecr gazetesinde yayınladıkları çeviri

²² Ürün, **a.g.e.**, s.22-24.

²³ Rahmi Er, "Roman", **DİA**, C.XXXV, İstanbul, 2008, s.164-166.

²⁴ Yazıcı, **a.g.m.**, s.479-485.

²⁵ Musa Yıldız, "Arap Edebiyatında İlk Modern Kısa Öykü: Muhammed Teymur'un Fi'l-Kıtar'ı", **Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl: II, S.4, 2002, s.43-55.

hikayelerle, romana ilgi artmıştır. Aynı şekilde 1930'lu yıllarda Mısır'da yayımlanan bazı dergi ve gazeteler, hikâyeler için özel bölümler tahsis etmeye başlamışlardır. Örneğin er-Rivâye dergisi sayfalarını tamamıyla hikâyeye ayırmıştır.²⁶

I. ve II. Dünya savaşları arasındaki süreç Arap hikâye ve romancılığının oluşum sürecini temsil eder. 1930'lu yıllar Arap hikayeciliğinin kendi temellerini atmasının başlangıcı olmuştur. I. Dünya savaşından sonra yaşanan olaylar ve Arap toplumlarındaki değişim ve gelişimler yeni ve farklı bir zevk meydana getirmiş ve bu değişimin ifadesi için de yeni bir üslup gerekmiştir.²⁷

Modern hikâyeciliğin ikinci dönemine gelindiğinde pek çok Arap ülkesi bağımsızlığını ilan etmiş ve milli hikâyeciler yetişmiştir. Bu dönem II. Dünya savaşına tekabül ettiğinden hikâyelerde daha gerçekçi bir yaklaşım gelişmiş ve daha çok toplumsal meseleler ele alınmaya başlanmıştır. Dönemin en meşhur yazarlarından Tâhâ Hüseyin, meşhur eseri el-Eyyâm'da kendi hayat hikâyesini anlatırken, Ahlâmu Şehrâzâd, el-Hubbu'z-Zâil, el-Mu'azzebun fi'l-Arz gibi eserlerinde, Mısır halkının yaşadığı zorluklardan bahsetmektedir.²⁸

Modern hikayeciliğin üçüncü dönemi olan II. dünya savaşından sonraki dönemde Arap dünyasında yaşanan siyasi olaylar, edebi eserlere de yansımıştır. 1948 yılında İsrail'in Filistin'i işgali, 1967 yılında altı gün süren Arap-İsrail savaşında Arapların yenilgiye uğraması ve siyasi bağımsızlıklar gibi meseleler romanlarda işlenen konulardandır. Roman türünün, şiire nazaran daha kolay anlaşılır olması ve toplumsal ve siyasal meselelerin düz yazı biçiminde rahatlıkla ele alınması da romanın ilgiyle ve hızla şöhret kazanmasının nedenlerindendir.²⁹

Arap dünyasında meydana gelen olaylar nedeniyle 1960'lı yıllardan sonra toplumcu gerçeklik romanlardaki yerini almıştır. 1988 yılında Nobel Edebiyat Ödülü alan Mısırlı yazar Necîb Mahfûz, önceleri Mısır tarihini anlattığı romanlar yazarken, daha sonra gerçekçi romanlara yönelmiştir.³⁰

²⁶ Yazıcı, **a.g.m.**, s.479-485.

²⁷ Emekli, **a.g.m.**, s.878.

²⁸ Yazıcı, **a.g.m.**, s. 479-485.

²⁹ Yahya Suzan, "Gassân Kenefâni'nin Abdu'l-Burtukâli'l-Hazin Adlı Öyküsü", **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Nisan 2016, Yıl:8, S.16, s.476-492.

³⁰ Er, **a.g.m.**, s.164-166.

Eserleri, Türkçe dahil pek çok dile çevrilmiştir. Yazarlığa 1930'lu yıllarda kısa hikayelerle başlayan Mahfûz, Nobel kurulu tarafından “Kahire'nin Balzac'ı” olarak nitelendirilmiştir. Mahfûz, Modern Arap romanı yazarlarının en ünlü şahsiyetidir.³¹

İkinci dünya savaşının ardından başlayan, toplumsal gerçeklik dediğimiz dini, siyasi, ekonomik sorunların hikâye ve romanlara yansımaları, haksızlıkların dile getirilerek okuyucuyu bilinçlendirme dönemi, yönetimi eleştiren yazarların hapse atılması diğerlerinin de sembolizme yönelmesiyle 1960'lı yıllardan sonra son bulmuştur.³²

Taklit ve çevirilerle başlayan ve daha sonra özgün eserler yazılmasıyla devam eden hikâye ve roman gelişerek Arap topraklarının tümüne yayılmış, neredeyse her ülkeden meşhur edebiyatçılar çıkmıştır. Mısır, Suriye, Lübnan, Filistin, Irak dışındaki Arap ülkelerinde de bu minvalde edebi faaliyetlerde bulunulmuş ancak fazla ses getirmemiştir.

Modern Arap hikayesinde kadınların duygularını, dertlerini ve özlemlerini dile getiren kadın edebiyatçılar da bulunmaktadır. Semîra Azzâm (1927-1967), Bintü's-Şat'ı (1913-1998), Neval es-Sa'adâvî (1931-2021), Selmâ Haffâr (1922-2006), Vedâd Sekâkînî gibi yazarlar eserlerinde ev, iş ve duygusal konulardaki kadın olgusu ve gerçekliğini işlerken Gâde es-Semmân (d.1942), Câzibiyye Sıdkî (1920-2001) ve Sâfî Abdullah gibi kadın edebiyatçılar da uzun yıllar yaşadığı ezilmişlik ve baskıların ardından adeta bir feryat çılgılığı gibi Arap kadınının duygusal özgürlüğünü eserlerinde konu edinen öncü kadın yazarlardan bazılarıdır.³³

Bu yazarların dışında modern edebiyatta, Arap kadınının meselelerini, aşklarını, günlük yaşamlarını, siyasi duruşlarını konu edinen, Arap coğrafyasının farklı bölgelerinden pek çok kadın öykü ve roman yazarı bulunmaktadır.

Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali ile başlayıp, yabancı kültürlerle etkileşimiyle gelişip özgünleşen modern hikâye ve roman, diğer sanat dallarının

³¹ Roger Allen, “Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı”, çev. Faruk Çiftçi, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 6 (2005), s.129-150.

³² Gülyaşar Demirci, “Mısır'da Öykücülük”, **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 2018, S.1, s.17-31.

³³ Tâhir Ahmed Mekki, **el-Kıssatu'l-Kasîra**, Kahire, Dâru'l-Me'ârif, 1999, s.128,129.

yanı sıra ulusal bir direnişin de sözcüsü olmuştur. Kadın roman yazarlarının da katkılarıyla birlikte zenginleşen roman kültürü gerek realist gerek sürrealist bir biçimde yoluna devam etmektedir.

Modern Arap edebiyatının önemli ekollerinden biri de 19. Yüzyılda Lübnan, Ürdün, Filistin ve Suriye’den Amerika ve başka yabancı ülkelere göç eden, çoğunluğu Hristiyan olan Arap edebiyatçılar tarafından ortaya çıkan mehcer edebiyatıdır. Mehcer edebiyatçıları da hikâye ve roman türünde pek çok edebi eser kaleme almışlardır.

1.2.1.1. Mehcer Edebiyatı

Mehcer edebiyatı (Edebu’l-Mehcer) Arapların Amerika’da temsil ettikleri Arap edebiyatı için kullanılan bir tabirdir. Mehcer kelimesi sözlükte, göç edilen yer anlamına gelmektedir. XIX. Yüzyılın başında, ülkelerinden Amerika ve diğer ülkelere göç eden Arap aydınlar, Batılı düşünürlerden etkilenecek Mehcer edebiyatı ekolünün oluşmasına vesile olmuş ve Arap edebiyatını da etkilemişlerdir.

Göç olayları 1860 yılında Lübnan’da meydana gelen Mârûnî-Dürzî olayları ile Lübnan başta olmak üzere Ürdün, Filistin, Suriye ve Irak gibi ülkelere sosyal, siyasal, ekonomik ve dini sebeplere bağlı olarak, “Yeni Dünya” denilen Amerika’ya giden Araplar ile başlamıştır. Ortadoğu’dan ilk büyük göçün 1854’te Kuzey Amerika’ya yapıldığı söylenmektedir. Mârûnî-Dürzî çatışmaları göçün hızlanmasına neden olmuş, 1899-1910 yılları arasında Amerika kıtasındaki göçmen nüfus 60.000’e ulaşmıştır. Çoğunluğu Lübnanlılardan oluşan bu göçmenler daha çok Amerika’da New York, Detroit, Boston gibi şehirlere gitmişlerdir. Ayrıca Brezilya, Meksika, Kanada, Şili, Arjantin ve Venezuela’ya da giden göçmenler olmuştur.³⁴

Ortadoğu’dan Amerika kıtasına göç eden Araplardan okur-yazar olamayıp maddî durumu iyi olanlar ticaretle uğraşmış, diğerleri farklı mesleklerde çalışmışlardır. Ancak aralarında okuma-yazma bilmesine ilaveten yazıp-çizen

³⁴ Hüseyin Yazıcı, “Mehcer Edebiyatı”, **DİA**, Ankara 2003, c.XXVIII, s.364-367.

aydınlar da bulunmaktadır. Bu aydınlar hem kendileri gibi gurbette olanlar hem de geride bıraktıkları Arap toplumuna ulaşmak için, ilmî, edebî ve siyasî çalışmaların yapıldığı dernekler kurarak bazı çalışmalar yürütmüşlerdir. Göç neticesinde ortaya çıkan, hürriyet, kimlik, gurbet, hasret, yabancılık, aidiyet gibi konuları işledikleri şiir, öykü ve roman türünde edebi eserler kaleme almışlar ve bu eserleri yazarken Arap edebiyatının alışlagelmiş formlarının dışına çıkmışlardır.³⁵

Bu bölgelere göçen Arap edebiyatçıların ürettiği edebi ürünler Mehcer/Göç edebiyatı kapsamına girmektedir. Cibrân Halîl Cibrân, Mîhâîl Nuayme, Îlyâ Ebû Mâdî (1889-1957), Emîn er-Reyhânî (1876-1940), ve Fevzî Ma'lûf (d.1889) gibi yazarlar mehcer edebiyatının temsilcilerindendir.³⁶

Aynı zamanda Lübnan'da doğup büyümüş ve ülkesindeki iç savaş nedeniyle Fransa'ya yerleşmiş olan, eserlerinde Doğu ile Batıyı karşılaştırırken Doğulu kimlik lehine tavır sergileyen Emin Malûf (d.1949) da göç edebiyatçıları arasında zikredilebilir.³⁷

Göçmen edipler New York'ta Kevkebû Emrîka (1892), el-'Aşr (1894), el-Eyyâm (1897), el-Hüdâ (1898), Mirâtü'l-garb (1899), es-Sâ'ih (1912), es-Semîr (1929) gibi gazete ve dergiler yayınlamış bu yayınlar aracılığıyla pek çok edebî kişilik de bir araya getirilmiştir. Bunun yanı sıra Brezilya'da da el-Feyhâ (1895), er-Rakîb (1897), el-Menâzır (1899), el-'Uşbe (1933), el-Endelüs gibi yayımlar yapılmıştır. Mehcer edebiyatının fikri oluşumunda Cibrân Halîl Cibrân, Mîhâîl Nuayme ve Emin er-Reyhânî'nin büyük rol oynadığı kabul edilir.

1920 yılında Cibrân önderliğinde Kuzey Amerika'da Arap edebiyatını canlandırmak, edebi ürünlerini bir araya getirmek ve toplumsal özgürlük için çalışmak gibi hedefleri olan Râbitatü'l-Kalemiyye adlı bir dernek kurulmuştur. Derneğin resmi yayın organı olan es-Sâ'ih dergisi, Amerika'dan Arap dünyasına etkileri olan bir dergi olmuş, pek çok edip ve şairi etkilemiştir.³⁸

³⁵ Ahmet Gemi, "Mehcer Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies Language/Literature**, C.13/28, Güz 2018, s. 437-451.

³⁶ Turgay Gökgöz, "Mehcer Edebiyatında Zekî Kunsul ve Şiirlerinde Vatan Özlemi", **İstanbul Üniversitesi Farabi Avrasya Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi 2. Uluslararası Vatana Dönüş Edebiyatı Sempozyumu Bildiri Metinleri Kitabı**, İstanbul, 2018, s.100-113.

³⁷ Ahmet Kazım Ürün, "Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar", **SEFAD**, 2016 (35), s. 131-144.

³⁸ Yazıcı, **a.g.m.**, s. 364-367.

1892’de New York’ta kurulan Kevkebü Emrîka, ilk Arapça gazete olma özelliğine sahiptir. Gazete, 1908 yılına kadar devam etmiştir. Abdulmesîh el-Haddâd (1888-1963) tarafından kurulan ve 1912’den 1957’ye kadar faaliyet gösteren es-Sa’ih dergisi de Amerika kıtasından Arap dünyasına mesajlar taşıyan önemli bir dergi olmuştur. İlk edebi dergi ise 1913-1919 yılları arasında hizmet veren, zaman zaman kesintiye uğrayan el-Funûn dergisidir.³⁹

Mehcer edebiyatının Arap edebiyatı ve toplumu üzerinde etkileri büyük olmuştur. Bu edebiyat Güney ve Kuzey mehcer edebiyatı olarak ikiye ayrılmaktadır. Güney mehcer edebiyatının temel konusu milliyetçilik iken, Kuzey edebiyatında insanî meseleler, Hristiyanlık ve mistisizm gibi konular işlenmektedir.

Batı edebiyatının etkisinde kalan göçmen edipler Modern Arap Edebiyatının gelişmesine katkı sağlamışlardır. Şiir ve nesirlerde özgürlük, adalet ve insan psikolojisi gibi kavramları ele alan göç edebiyatı tarzı, zamanla Arap dünyasında da kendine bir yer bulmuştur. Vatan özlemi duygusunun hâkim olduğu mehcer edebiyatında melankolik bir hayat tarzı, din ve din adamları eleştirisi ve psikolojik tahliller gibi meseleler yer almıştır.⁴⁰

Mehcer edebiyatı denilince akla ilk gelenlerden biri Lübnan doğumlu şair, yazar ve ressam Cibrân Halîl Cibrân’dır. Cibrân, öykü, makale, roman ve şiir alanlarında eserler vermiş, eserlerinde vatan sevgisi, insan sevgisi, doğa sevgisi ve sanat sevgisi gibi konuları işlemiştir. Bazı eserlerinde dini taassubu şiddetle eleştirmiş ve insanları insanlık ortak paydasında buluşturarak herkese karşı sevgisini dile getirmiştir.⁴¹

Halîl Cibrân ile birlikte mehcer edebiyatının bir diğer önemli ismi de Lübnanlı edebiyatçı Mîhâîl Nuayme’dır. İnsan, hayat, ölüm ve sonrasına ilişkin kavramlar, insanın kendisini arayışı gibi mevzular Mîhâîl Nuayme’nin eserlerinin ana konusunu teşkil etmektedir.⁴²

³⁹ Gökgöz, **a.g.m.**, s.100-113.

⁴⁰ Gemi, **a.g.m.**, s. 437-451.

⁴¹ Sultan Şimşek, “Cibrân Halil Cibrân’ın Eserlerinde Beşerî ve Evrensel Sevgi”, **Şarkiyat Mecmuası**, (21), s. 125-138.

⁴² Ayşegül Utku Günaydın, “Mihail Nuayme ve Peyami Safa’nın Yapıtlarında Mistisizm ve Birey”, **Monograf: Edebiyat Eleştirisi Dergisi**, 2015/3, s.108-132.

Mîhâîl Nuayme Arap edebiyatında modernleşmeyi savunan, Doğu ile Batı arasında bir köprü kurulmasını isteyen bir edebiyatçıdır. Şiir, roman, hikâye, tiyatro, makale, eleştiri gibi eserler kaleme alan Nuayme'nin, edebi kişiliği ve eserleri üzerine pek çok çalışma yapılmıştır.⁴³

Modern Arap edebiyatındaki tüm yenilikçi hareketlerin mehcer edebiyatı kaynaklı olduğunu düşünenler vardır. Mehcer edebiyatı özelde Ortadoğu insanına bir mesaj niteliği taşısa da muhatabı tüm insanlıktır. Ortadoğu edebiyatı, Arap mehcer edebiyatı ile bir zenginlik kazanmış ve modern dünya edebiyatları arasında bir yer bulması için itici bir güç olmuştur.⁴⁴

Arap edebiyatında zaman içerisinde teknik açıdan zenginleşerek farklı alanlarda kendisini gösteren roman ve hikayeler, toplum tarafından ilgiyle takip edilen başarılı bir sanat dalı olmuştur. Arap coğrafyasında tarihten bu yana süregelen çalkantılar, hikâye ve romanların, toplumsal ve siyasi konular etrafında şekillenmesini de kaçınılmaz hale getirmiştir. Bununla beraber otobiyografi de hikâye ve roman gibi Arap Edebiyatında önemli bir yere sahip mensur bir tür olmuştur.

1.2.2. Modern Arap Edebiyatında Otobiyografi

19. yüzyılın başları Modern Arap düşünce tarihinin başlangıcı kabul edilmektedir. Rifâ'a et-Tahtâvî'nin başında olduğu edebi bir hareket olan el-Hareketu'l-Fikriyye ile birlikte yazarlar pek çok edebi faaliyetin yanı sıra, doğu-batı arasındaki çatışmanın gerçekliğini yansıtan otobiyografik eserler de kaleme almaya başlamışlardır.

Bu dönemde yazılan otobiyografik eserlerde batı edebiyatından etkilenme ile birlikte kadim Arap üslubunun da muhafaza edildiğini görmekteyiz. Modern dönem ilk otobiyografi yazarlarından biri olan Muhammed Ömer et-Tûnusî (ö.1857) Teşhîzu'l-Ezhân bi Sîrati Bilâdi'l-'Arab ve's-Sûdân eserinin önsözünde hayat hikayesinden, yaptığı görevlerden ve Sudan yolculuklarından bahsetmektedir. Aynı şekilde Rifâ'a et-Tahtâvî'nin Tahlîsu'l-İbrîz adlı eseri

⁴³ Gemi, **a.g.m.**, s.437-451.

⁴⁴ Yazıcı, **a.g.m.**, s.364-367.

araştırmacılar tarafından temel otobiyografik eserlerden kabul edilir. Bu eserde Tahtâvî'nin öğrenci olarak gittiği Fransa'ya ait gözlemleri ve şahit olduğu Fransız devrimi ile ilgili olaylar yer almaktadır.⁴⁵

Dönemin diğer önemli otobiyografilerinden biri de Ahmed Fâris eş-Şidyâk'ın (1804-1887) hayatını, Malta, İngiltere ve Fransa'ya yaptığı yolculuklarını anlattığı, din adamlarını ve Batı'daki ve Doğu'daki bazı adetleri eleştirdiği eseri es-Sâk ale's-Sâk isimli eseridir.⁴⁶

19.yüzyıldaki kendini arama yolculuğu, yirminci yüzyıla gelindiğinde Arap karakteristik özelliklerinin ortaya konduğu pek çok edebi eserle son bulmuştur. Yirminci yüzyıldaki otobiyografik eserlere baktığımızda, yazarların kişisel, kültürel ve edebi yaşantılarını, Arap insanının yaşadığı krizi ve çağdaş Arap düşünce krizini yansıttıklarını görmekteyiz. Bu dönemde Tâhâ Hüseyin, Ahmed Emîn, İbrahîm el-Mâzinî, Abbâs Mahmûd el-Akkâd (1889-1964), Tevfik el-Hakîm (1902-1987), Cebrâ İbrâhîm Cebrâ (1919-1994), Luis Avad (1915-1990), Muhammed Şukrî (1935-2003), Suheyl İdrîs (1923-2008) ve Selâme Musa (1887-1958) gibi yazarlar Arap Edebiyatında modern otobiyografinin öncülerindendir.⁴⁷

Mısırlı edebiyatçı Tâhâ Hüseyin'in Nil sahilinde küçük bir kasabada geçen hayatını anlattığı el-Eyyâm (Günler) adlı eseri, Modern Arap Edebiyatında ilk otobiyografik eser kabul edilmektedir. Bu eserde Hüseyin, çocukluğu, eğitimi, yaşadığı zorluklar gibi meseleleri kaleme alırken on dokuzuncu yüzyılın sonları ile yirminci yüzyılın başlarındaki Mısır toplumunu anlatmaktadır.⁴⁸

Tâhâ Hüseyin'in anlatımında üçüncü şahıs zamiri kullanması ve kendisinden bahsederken “dostumuz”, “çocuk”, “delikanlı” gibi ifadeler kullanması ve kimliğini ancak kitabın son bölümünde kızıyla arasında geçen bir konuşmada açıkça ifade etmesi nedeniyle edipler ve eleştirmenler tarafından kitabın türünün belirlenmesinde bazı zorluklar yaşanmıştır. Öte yandan Tâhâ Hüseyin'in bu eseri otobiyografilerde bulunması gereken tüm özellikleri içermektedir.1926 yılında el-

⁴⁵ el-Bağdâdî, **a.g.m.**, s.189-208.

⁴⁶ Muhammed, **a.g.e.**, s.33.

⁴⁷ Nedâ Mahmûd Mustafâ eş-Şeyyib, “Fennu's-Sîra ez-Zâtiyye fi'l-Edebi'l-Filistîni beyne 1992-2002”, Câmiatu'n-Necâh el-Vataniyye, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, s.30,31.

⁴⁸ Ürün, **a.g.e.**, s.68.

Hilâl dergisinde bölümleri yayınlanan bu eser bir kitap halinde 1929 yılında basılmıştır.⁴⁹

Bu dönemin önemli otobiyografilerinden bir diğeri de Mısırlı şair, Roman ve öykü yazarı olan İbrâhîm Abdulkâdir el-Mâzinî'nin, birinci bölümü 1931'de yayınlanan İbrâhîm el-Kâtib, ikinci bölümü 1943 yılında yayınlanan İbrâhîm es-Sânî adlı otobiyografik romanıdır. Bu romanda yazar başına gelen olaylar, hayat hakkındaki düşünceleri ve psikolojik analizlere yer vermiştir.⁵⁰

Mısırlı edebiyatçı ve düşünür Ahmed Emîn'in ömrünün son dönemlerinde kaleme aldığı ve çocukluğundan başlayıp vefatından kısa bir zaman öncesine kadar neredeyse tüm hayatını anlattığı eseri Hayâtî (Hayatım) isimli otobiyografisi, modern Arap otobiyografisinin önemli yapıtlarındandır.⁵¹

Eser, baştan sona bir hayat hikayesi olması yönüyle diğer otobiyografilerden ayrılmaktadır. Otobiyografisini yazarken zaman zaman hafızasına zaman zaman gençliğinde tuttuğu notlara başvuran Emîn, eserini 64 yaşında kaleme almıştır.⁵²

Ünlü Mısırlı gazeteci, edebiyatçı ve düşünür Abbâs Mahmûd el-Akkâd'ın hayatı, büyüdüğü çevre, kişisel, entelektüel, edebi yönleri ve bu yönlerinin oluşumunda kendisini etkileyen kişi ve olaylardan bahsettiği otobiyografisi Ene (Ben) önemli otobiyografilerdendir. Dokuz bölümden oluşan eser, Akkâd'ın vefatından birkaç ay evvel 1964 yılında basılmıştır. Yazarın Hayâtü Kalem (Kalemin Hayatı) isimli bir otobiyografisi daha bulunmaktadır.⁵³

“Ene” her biri ayrı başlıklar içeren dokuz ana bölümden oluşmaktadır. Bu başlıklar birbirinden bağımsız kısa denemeler şeklinde kaleme almıştır. Akkâd eserinde her bir başlıktaki konuya giriş yaptıktan sonra konuyla alakalı fikrini sunar, daha sonra bu fikri yorumlar, tartışır, hoşuna gitmeyen bir görüş varsa reddiyesini sunup bölümü sonlandırır. Eserdeki başlıklar arasında bir bağlantı söz

⁴⁹ eş-Şeyyib, **a.g.e.**, s. 31.

⁵⁰ Ürün, **a.g.e.**, s.70.

⁵¹ eş-Şeyyib, **a.g.e.**, s.33.

⁵² Yahyâ İbrâhîm Abduddayim, **et-Tercemetu'z-Zâtiyye fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Hadîs**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, t.y., s. 260.

⁵³ Abduddayim, **a.g.e.**, s. 217.

konusu olmasa da yazar, ele aldığı konular üzerinden edebi, ilmi ve entelektüel bakış açısını okura başarılı bir şekilde aktarmaktadır.⁵⁴

Yukarıda ismi geçen eserler Modern Arap edebiyatında ilk otobiyografi örneklerinden bazılarıdır. Bunların dışında Arap edebiyatında pek çok otobiyografik eser bulunmaktadır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: Cebrâ İbrâhîm Cebrâ: el-Bi‘Ru‘l-Ûlâ (İlk Kuyu) ve Şari‘u‘l-Emîrât (Prensesler Sokağı), Mihâil Nuayme: Seb‘ûn (Yetmiş), Tevfîk el-Hakîm: Sicnu‘l-‘Umr (Hayat Zindanı), Muhammed Şukrî: el-Hubzu‘l-Hâfî (Kuru Ekmek), Necîb el-Kîlânî: Lemehât Min Hayâtî (Hayatımdan Bakışlar), İhsân Abbâs: Gurbetu‘r-Râ‘î (Çobanın Gurbeti), Vâsînî el-Arac: Sîratu‘l-Muntehâ (Sonun Biyografisi), İbrâhîm Nasrallâh: es-Sîratu‘t-Tâira-Eskal Min Aduv Ekser Min Sadîk (Uçmanın Biyografisi-Düşmandan Az Dosttan Çok), Hannâ Mîne: el-Mustenska‘a (Bataklık), Hannâ Ebû Hannâ: Zillu‘l-Ğayme (Bulutun Gölgesi), Bâhâ Tâhir es-Sîra fi‘l-Menfâ (Sürgünün Biyografisi).

1.3.Filistin Edebiyatı

İsrail’in 1948 yılında Filistin’i işgali ve zaman içinde yayılmacı bir politika izlemesi Arap dünyasının meseleyi bir dava olarak görüp, tepki oluşturmaya neden olmuştur. Bu tepkiler edebiyat alanında da kendini göstermiş, pek çok makale, şiir, hikâye ve romanda Filistin meselesi farklı açılardan konu edilmiştir.

Filistin edebiyatının konuları aslında Filistin halkının yaşadıklarının bir tarihçesi niteliğindedir. Filistinli edebiyatçılar tarafından pek çok şiir, tiyatro, hikâye ve roman kaleme alınmıştır. Filistin’de yaşanan olumsuzluklar Filistinli edebiyatçıların kalemlerini güçlendirmiş, vatan, aşk, sıra, toprak, mücadele gibi konuları eserlerinde işlemişlerdir.

XX. yüzyılın ilk yarısında gelişen Arap edebiyatına Mısır, Suriye ve Lübnan gibi ülkeler öncülük etmiştir. 1948 yılı sonrasında Filistin edebiyatı, göç,

⁵⁴ Muhammed, a.g.e., s.45-49.

sürgün ve direniş edebiyatı olarak nitelendirilen yeni bir hareketin temelini atmıştır.⁵⁵

1.3.1. Filistin Edebiyatında Hikâye

Filistin’de kısa hikâye XIX. Yüzyılın sonunda doğup gelişmiştir. Kısa hikâyenin Filistin’de ortaya çıkıp yaygınlaşmasında, 1908 yılında Filistin’in Hayfa kentinde *Nefâis* isimli bir dergi çıkaran Halîl Beydes’in katkıları büyüktür. Önceleri haftada bir yayınlanan bu edebi derginin merkezi, daha sonra Kudüs’e nakledilmiş, adına “el-‘Asriyye” sıfatı eklenerek *en-Nefâisu’l-‘Asriyye* ismiyle 1909 yılının Kasım ayından itibaren ayda iki kez yayınlanmaya başlamıştır.⁵⁶

en-Nefâis dergisinin, genel olarak Arap edebiyatının özelde ise Filistin edebiyatının gelişmesine büyük faydası olmuştur. Bu dergide Halîl Beydes, Rus edebiyatından Tolstoy, Gogol, Puşkin gibi yazarların eserlerini Arapça’ya çevirerek yayımlamıştır. Bu anlamda XX. Yüzyılın ilk dönemlerinde modern Arap edebiyatı hareketinde önemli bir yeri vardır. Aynı zamanda İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyancadan da Arapça’ya çeviriler yapan Beydes, bazı Arapça metinleri de Rusça ’ya çevirmiştir. Halîl Beydes, çeviri çalışmalarından sonra orijinal hikâye ve roman yazarlığına da yönelmiştir. Arap-İsrail ilişkilerini ele aldığı *el-Vâris* isimli romanı Beydes’in ilk eseridir. Bunun dışında kısa hikayelerden oluşan *Dîvânü’l-Fükâhe* ve *Mesârihu’l-ezhân* isimli iki eser yayımlamıştır. Halîl Beydes, Filistin edebiyatının ilk hikayecisi, onun *Mesârihu’l-ezhân* adlı eseri de ilk hikâye örneklerinden biri kabul edilmektedir.⁵⁷

Nefâis dergisini çıkarması, Filistin hikâyeciliğinin öncü ismi olması ve dünya edebiyatından çeviri hikayeleri dergisinde yayınlaması ile Filistin hikayeciliğinde büyük payı olan Halîl Beydes, dil, hikâye, edebiyat, tarih gibi alanlarda otuz kadar eser kaleme almıştır. Beydes yaptığı çevirilerle Arap

⁵⁵ Gassân Kenefânî, *Edebu’l-Mukâveme fî Filistîn el-Muhtelle 1948-1966*, Dâru’l-Menşûrât er-Rimâl, Beyrut 2013, s. 12,13.

⁵⁶ Kâmil es-Sevâfirî, *el-Edebu’l-Arabiyyu’l-Muâsir fî Filistîn Min Seneti 1860-1960*, Dâru’l-Meârif, Kahire, 1979, s. 361,362.

⁵⁷ Mahmut Kelpetin, “Halil Beydes”, *DİA*, İstanbul, 2016, C. EK-1, s. 519-520.

dünyasından bazı başka yazarların da dikkatini ilgisini çekerek sadece Filistin edebiyatının değil modern Arap edebiyatının da gelişimini hızlandırmıştır.⁵⁸

Fransızca ve İngilizce'den çeviriler yapan Ahmed Şâkir el-Kermî (1894-1927), Almanca'dan çeviriler yapan Cibrân Matar (ö.1924) ve İlyâs Nasrullah (d.1947), Cemîl el-Bahrî (d.1930) ve Külsûm Üde (1892-1965) gibi edebiyatçılar Halîl Beydes'in etrafında toplanarak Filistin hikâyeciliğine katkıda bulunmuşlardır.

Filistin'de hikâyeye sanatının zirveye ulaşmasına büyük katkıları olan Halîl Beydes, imla ve dil kurallarına önem vererek hikayelerini sanatsal bir yapıda okuyucuya sunmuştur. Karakterler, olay örgüsündeki bütünlük, hikâyenin akışı gibi konulara hâkim bir şekilde hikayelerini kaleme almış, okuyucuyu hikâyeye bağlamayı ustaca başarmıştır. Şekil ve yöntem açısından Halîl Beydes'in etkisi altında kalan diğer edipler, onun açtığı yolda hikâyeyi geliştirmeye devam etmişlerdir.

Modern Filistin hikayeciliği 1860-1947 yılları arasında doğmuş, 1926-1947 yılları arasında gelişmeye devam etmiştir. 1926 yılından itibaren hikâyeler, mükemmel bir edebi üslup kullanarak Filistin toplumunun yaşadıklarına tercüman olmuştur. Örneğin; dönemin yazarlarından Mahmûd Seyfuddîn el-Îrânî hikâyelerinde kahramanlarını makam sahibi değil, sıkıntı ve zorluk çekmiş yoksul insanlardan seçerek sosyalist ilkelere vurgu yaparken, Necatî Sıdkî, hayatı ilmi açıdan değerlendirdiği hikayeler yazmıştır. Abdulhamîd Yasîn hikayelerinde psikolojik analizler yaparak, İshâk Mûsa el-Hüseyinî (1904-1990) semboller kullanarak, İsa en-Na'ûrî (1918-1985) Filistin trajedisini ve gerçekliğini anlatarak Filistin'de hikâyenin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda Muhammed Edîb el-Âmirî (1907-1978), Gassân Kenefânî, Yûsuf Câdul-Hak (d.1930) ve Semîra Azzâm Filistin'de hikâyenin öncülerindendir.⁵⁹

Filistin'in işgalinden sonraki dönemde Cebrâ İbrâhîm Cebrâ (1920-1994) ve Gassân Kenefânî'nin temsilcileri olduğu toplumsal gerçeklik akımı, dönemin eserlerinde yer bulmuştur. 1948 yılından önce Filistin hikayesinde romantizmin

⁵⁸ es-Sevâfirî, **a.g.e.**, s.361.

⁵⁹ Murat Göçer, "Ğassan Kenefani ve Öykücülüğü", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Konya 2006, s.38-41.

etkileri görülürken, 1948 sonrası realizmin etkileri görülmektedir. *Nekbe* sonrası Filistin’de edebiyat ilerleme kaydetmeye devam etmiş, bazı yazarlar Filistin’i terk etmek zorunda kalmış, ancak hikâyelerinde Filistin halkının acılarını yazmaya devam etmişlerdir. 1948-1960 arası yazılan hikâyelerin temel meselesi, Filistin’de yaşanan trajedidir. 1967’ye kadar olan sürede Filistin hikâyesinde daha çok göç, yoksulluk, mülteciler, gurbet gibi temalar üzerinde durulduğu görülmektedir.

1967 yılı Filistin hikayesi için bir dönüm niteliğindedir. 1967’den sonra hikâyenin konularına, Filistinli mültecilerin diğer ülkelerde yaşadıkları dışlanmalar ve baskılar gibi konular da eklenmeye başlamıştır. Bu tür konuları hikâyelerinde ilk işleyen yazar 1967 sonrası hikâye yazmaya başlayan Filistinli yazar Yahyâ Yahlîf (d.1944) olmuştur.

Bunun yanı sıra toplumda kadının yeri, İsrail’in Filistinlilere uyguladığı baskılar gibi konuları işleyen Filistinli kadın hikâye yazarları da bulunmaktadır. Onlardan biri olan Liyâne Bedr (d.1950), bu gibi konulara vurgu yaptığı pek çok hikâye kaleme almıştır.

Reşâd Ebû Sâver (d.1942), Seher Halîfe (d.1942), Muhammed Eyyûb (1941-2015), Emîl Habîbî (1921-1996), Tefîk Feyyâd (d.1939), Ahmed Avde (1945-2016), Kasım Tefîk (d.1954), Nebîl el-Hûri, Riyad Beydes (d.1960), Tefîk Ziyâd (1929-1994), Yûsuf Dumrah (d.1953), Semîra Azzam ve Adnân Kenefânî (1940-2019) gibi hikâye yazarları Filistin hikayesine sağladıkları katkılardan dolayı isimleri anılmaya değer şahsiyetlerdendir.⁶⁰

1.3.2. Filistin Edebiyatında Roman

Batı dillerinden Arapçaya tercüme edilen edebi eserler, hikâyede olduğu gibi Filistin romanının da ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Roman başlangıçta Filistin’de çıkan bazı süreli yayınlar aracılığı ile ortaya çıkmıştır. Halîl Beydes’in 1908 yılında kurduğu en-Nefâis dergisi hikâye ve romanların yayınlanmasına ön ayak olan mecralardandır. Örneğin Alexandr Puşkin’in

⁶⁰ Aida Omarova, “Gassan Kenefânî (Ö.1972) Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul 2011, s.25.

Yüzbaşının Kızı isimli romanı Beydes aracılığıyla tercüme edilip yayınlanan ilk romanlardandır.

Filistin romanı araştırmacılarının çoğunluğu Halîl Beydes'in el-Vâris (1920) isimli romanının ilk Filistin romanı olduğu konusunda hemfikirdirler. Aynı zamanda Beydes'in ilk edebi eseri olan bu roman, iyi ve kötü arasındaki mücadele konusu üzerine kurgulanmıştır. Beydes'in sosyal konuları ve aşkı da ele aldığı el-Vâris romanı, aynı zamanda onun Arap-İsrail ilişkilerini ele aldığı tek eseridir.⁶¹ Bunun yanı sıra Yuhanna Dekert'in Zulmu'l-Vâlideyn ve İskender el-Hûrî'nin (1888-1973) el-Hayâtu Ba'de'l-Mevt isimli romanı da 1920 yılında Filistin'de yazılan diğer romanlardır.

1934 yılında Muhammed İzzet Derveze (1887-1984), Siyonistlerin, topraklarını satmaları için Filistinli arazi sahibi çiftçileri nasıl kandırdıklarını anlattığı, el-Mellâk ve's-Simsâr adında bir roman yazmıştır. İshak Musa el-Hüseynî'nin 1943 yılında yazdığı Muzekkîrâtü Decâce romanı da Filistin romanı tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. "Bir Tavuğun Notları" adındaki bu romanın en önemli özelliği Siyonist yerleşimcilerin Filistin'e göçlerinin arttığı bir dönemde Filistin gerçeğini ve Filistin halkının sömürülüşünü bir tavuğun diliyle sembolize ederek anlatmasıdır.⁶²

Filistinli araştırmacı Abdurrahmân Yâğî, Filistin'de öykü ve romanın 1948 öncesi gelişimini dört merhaleye ayırmıştır:

Birincisi; Filistin'de hikâye sanatının doğduğu 19. Yüzyıldan 1908'e kadar olan dönem. Bu dönemde Muhammed b. eş-Şeyh et-Temîmî'nin 'Ummu Hakîm' adlı romanı ile Halîl Beydes'in Rusçadan çeviri eserleri görülmektedir.

İkinci merhale 1908 anayasasının ilanı ile başlayıp, I. Dünya savaşının bitimine kadar olan dönemdir. Bu dönemde de Halîl Beydes'in tercüme eserleri ön plandadır. Raşîd Dücânî ve İskender el-Hûrî bu dönemde öne çıkan edebiyatçılardandır.

Üçüncüsü I. Dünya savaşının bitimi ile II. Dünya savaşının başlangıcı arasındaki evredir. Ahmed Şâkir el-Kermî'nin (1894-1927) İngilizce çevirileri bu

⁶¹ Kelpetin, **a.g.m.**, s.519-520.

⁶² Nidâl es-Sâlih, **Kadiyyetu'l-Ard fi'r-Rivâyeti'l-Filistîniyye**, Dimaşk, İttihâdu'l Kuttâbi'l-Arab, 2004, s. 16-21.

dönemin edebi ürünlerindendir. Aynı zamanda Nasrî el-Cevzî (1908-1996), Cemil el-Bahrî (1898-1930), Muhammed Seyfuddin el-Îranî (1914-1974) bu dönemde romantik ve macera türünde romanlar kaleme alan edebiyatçılardandır.

Dördüncü ve son dönem II. Dünya savaşının başlangıcından *Nekbe*'ye kadar olan dönemdir. Bu dönem edebiyatında farklı toplumsal meseleler ele alınmıştır. Cebrâ İbrâhim Cebrâ İngiltere'de batı edebiyatının gelişimini inceleyip dönmüş ve 1946 yılında Surâhun Fî Leylin Tavîl (Uzun Bir Gecede Çılgılık) adlı romanını yazmıştır. Onun bu romanı, toplumsal ve siyasi meseleleri ele aldığı modern bir çalışma olarak öne çıkmaktadır.

Bu dönemin romanlarını içerik bakımından dört gruba ayırmak mümkündür: Popüler kültüre hitap eden romanlar, romantizm odaklı otobiyografiler, geleneksel romanlar ve realist romanlar.⁶³

Filistin edebiyatı tarihinde 1948 yılı bir dönüm noktası kabul edilebilir. Ancak 48 sonrasındaki ilk birkaç yıl edebiyat hareketleri adeta durma noktasına gelmiştir. Araştırmacı İbrahîm Tâhâ'ya göre bu durum, *Nekbe*'den sonra Filistinlilerin yaşadığı büyük psikolojik şok ve yalnızca Filistinlileri değil Arap dünyasını da etkileyen siyasi felaket nedeniyle. Aynı şekilde iş ve emek odaklı günlük yaşamın hali hazırda az olan okuyucu kitlesini azaltması ve politik ve toplumsal koşulların romanın gelişimi için daha fazla alan oluşturmaya müsait olmaması da bu duraksamanın nedenlerinden olarak gösterilmektedir.

1970'li yıllara gelindiğinde Filistin romanı yolunu bulmaya ve roman sahasında seçkin yazarlar yerlerini almaya başlamıştır. En önemlilerinden biri Sudâsiyyetu'l-Eyyâmu's-Sitte isimli romanıyla Emîl Habîbîdir.

Filistin'de yaşamlarını sürdüren Hannâ İbrâhîm, Riyâd Beydes, Suheyr Davud, Edmon Şehâde, Suheyl Kivan gibi yazarlar farklı yöntemler kullanarak Arap romanında iz bırakan gerçekçi, sembolik ve romantik türlerde romanlar kaleme almışlardır.

Nekbe sonrası Filistin romanının ele aldığı meseleler şu beş maddede özetlenebilir:

⁶³ Cuheyne Hatîb, *Tetavvuru'r-Rivâye el-Arabiyye fî Filistîn 48 (1948-2012)*, Lübnan, el-Muessesetu'l-Arabiyye Li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, 2012, s. 16-20.

Birincisi; 1948 sonrası yaşananları, Arap-Yahudi mücadelesini anlatan gerçekçi politik romanlar. Edmon Şhade'nin Filistin ayaklanmasını ele aldığı et-Tarîk ila Bir Zeyt (1988) romanı ile Hannâ İbrâhîm'in Filistinlilerin yaşadığı ırkçılık ve kimlik krizini anlatan Mûsa el-Filistînî (1998) romanı bu türe örnek gösterilebilir.

İkincisi; Toplumsal içerikli romantik romanlar. Bu tür romanlar, toplumda yerleşik olan hataları eleştirmiş, kuşak çatışması, kadın erkek ilişkileri gibi çeşitli toplumsal meseleleri konu edinmiştir. Selîm el-Hûrî'nin toplumun kusurlarını ve din adamlarını eleştirdiği İlâ Âlemin'n-Nucûm (1972) ve Fatîma Ziyâb'ın erkek egemen bir toplumda kadınların yaşadığı baskı ve zorlukları anlattığı Rihletun fî Kitâr el-Mazî (1973), Kadiyye Nisâiyye (1987) ve Medînetu'r-Rîh adlı romanları bu türden romanlardır.

Üçüncüsü; Alaycı ve iğneleyici bir üsluba sahip sembolik romanlar: Bu türde, roman yazarları yaşadıkları olayları, acı ve ıstıraptan doğan paradoksları alaycı bir üslup kullanarak aktarmışlardır. En meşhur örnekleri Emîl Habîbî'nin, romanın kahramanının Yahudi bir toplumda yaşamaya çalışırken başına gelenler ve vazgeçmek zorunda kaldığı şeyleri, alaycı ve iğneleyici bir tarzda anlatan Said el-Muteşâil (1974) adlı romanı ve Suheyl Kivan'ın, bir eşeğin ölümünü ve ölümü hakkındaki soruşturmayı iğneleyici bir dille anlattığı, Maktelu's-Sâir el-Ehîr (1998) ve el-Mefkûd Rakam 2000 (2000) romanlarıdır.

Dördüncüsü; Biyografik romanlar. Hanna İbrahim'in iki ciltlik Zikrayâtu Şâbbin Lem Yeteğarrab (1996) ve Şeceratu'l-Marife (1996) adlı romanları bu türe örnektir. Aynı zamanda tezimizin konusunu teşkil eden Murîd el-Bergûsî'nin *Raeytu Ramallah* (1997) ve Vulidtu Hunâke Vulidtu Hunâ (2009) romanları da otobiyografik roman türündendir.

Beşincisi; Psikoloji romanları. Bu akım Nebîl Avde'nin, Hâzım Yeûdu Hâze'l-Mesâ' adlı romanı ile başlamıştır. Roman, yazarın yaşadığı bir hayalin ve aslında ölü olan Hâzım ile yaptığı konuşmaların etrafında gelişmektedir.⁶⁴

İşgal, pek çok Filistinli aydının göçüne ve farklı bölgelerde bir diaspora edebiyatı oluşumuna neden olmuştur. Filistin'de yaşayan edebiyatçıların yanı sıra

⁶⁴ A.e., s. 22-39.

diasporada farklı çevresel ve siyasal koşullarda yaşayan ediplerin olması bazı farklılıkları da beraberinde getirmiştir. Filistinli bir mültecinin koşullarıyla, siyasi çalkalanmaların yaşandığı bir ülkede yaşamaya devam eden bir yazarın duygu ve düşüncelerinin farklı olması pek tabiidir. Örneğin; diasporada bulunan Filistinli bir edebiyatçı vatan hasreti çeker. Onun eserlerinde daha çok vatana dönüş teması gözlemlenebilirken, Filistin’de yaşamaya devam eden bir edebiyatçı bağımsız bir vatan hayali kurarak özgürlük üzerine söylemlerde bulunabilir. Mülteci olsun azınlık olsun her iki kesim de vatanlarını kaybetmenin trajedisini yaşamaktadır ancak bunu ifade ediş biçimleri farklılık gösterebilir.⁶⁵

Kısaca özetlemek gerekirse Filistin romanı genel hatları ile Filistin halkının mücadelesi, halkların isyanı, 1948’de maruz kalınan büyük felaket, 1987 intifadası, Filistinli mültecilerin Arap ülkelerinde yaşadıkları zorluklar, Filistin’de gasp edilen topraklar, Siyonist yerleşimciler gibi konuları ele almaktadır. Gassân Kenefânî, Cebrâ İbrâhîm Cebra, Yahyâ Yahlif, Yûsuf Câd el-Hak, Abdullah ed-Dennân, Seher Halife ve Emîl Habîbî Filistin romanının öncü isimlerindendir.⁶⁶

1.3.3. Filistin Edebiyatında Otobiyografi

On dokuzuncu yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başlarında Filistin pek çok zorluk ve baskılara maruz kalmıştır. Osmanlı Devleti’nin 1. Dünya savaşındaki hezimetinden sonra Filistin, kutsal topraklarda bir Yahudi devleti kurulması için Dünya Siyonist Örgütüne verdiği sözü yerine getirmek isteyen İngiltere’nin sömürgesi altına girmiştir. Tüm bu zorlu şartlara rağmen Filistin de diğer Arap ülkelerindeki kültürel ve edebi uyanış hareketinden etkilenmiştir ve Filistinli yazarlar övgüye layık çabalar göstermişlerdir.

Bu dönemin en meşhur yazarlarından biri olan Halîl es-Sekâkînî’nin (1878-1953) Kezâ Ene Yâ Dunyâ (Ben Böyleyim Ey Dünya) isimli kitabı Filistin otobiyografi türünün ilklerindendir. Sekâkînî’nin günlüklerini içeren bu eser kişisel ve genel konulardan bahsetmektedir. Sekâkînî eserini yirminci yüzyılın

⁶⁵ A.e., s.23.

⁶⁶ Ayat Abu al-Yaqin, “Seher Halife’nin İlk Aşkım Adlı Romanı”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2015, s.19-21.

erken dönemlerinde yazmış olsa da eser vefatından sonra 1955 yılında kızı tarafından yayınlanmıştır.⁶⁷

Filistin edebiyatında otobiyografi, hikâye ve romana nazaran daha geç gelişen bir türdür. I.ve II. Dünya savaşları arasındaki dönemde Filistin halkının yaşadığı toplumsal, siyasi ve ekonomik sıkıntılar pek çok meselenin önüne geçmiştir. Edipler ve siyasiler bu çalkantılı süreçte daha önemli meselelerle ilgilenmek durumunda kalmışlardır. Bunun yanı sıra Filistinli liderler tecrübelerini ve başlarından geçenleri aktarmak konusunda tereddüt etmişlerdir. Pek azı tecrübelerini anı, günlük veya mektuplarla kayıt altına almıştır. Ancak 1948'de Filistin'de yaşanan *Nekbe* sonrasında altmışlı, yetmişli ve seksenli yıllarda azımsanmayacak sayıda otobiyografik eserler kaleme alınmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır: Ârif el Ârif: Nekbetu Beyti'l-Makdis ve'l-Firdevs el-Mefkûd (Kudüs'ün Büyük Felaketi ve Kayıp Cennet) 1956, Ahmed Es'ad eş-Şukayri: Erba'üne Âmen fi'l-Hayâti'l-Arabiyye ve'd-Devliyye (Arap ve Beynelmilel Yaşamlarda Kırk Yıl) 1969, Emîl el-Ğûrî: Filistîn Abra Sittîn Âmen (Altmış Yılda Filistin) 1972, Avnî Abdulhâdî: Evrâk Hâssa (Özel Dosyalar) 1974, İhsân en-Nemir: Muzekkerât (Anılar) 1978, Anbere Selâm el-Hâlidî: Cevletun Fî'z-Zikrayât Beyne Lubnân ve Filistîn (Lübnan ve Filistin Arasındaki Anılarda Bir Gezinti) 1978, Muhammed İzzet Derveze: Muzekkerâtu ve Tescîlâtu Mieti Âmin Filistîniyyetin (Yüz Filistin Yılı'nın Anıları ve Kayıtları) 1984. Bunların dışında Ekrem Zu'ayter, Şefik el-Hût, Muhammed Ali et-Tâhir, Husnî Sâlih el-Hafş, Ken'an Ebû Hadrâ bu dönemde Filistin'de otobiyografi ve anı türünde eserler veren yazarlardandır.⁶⁸

Yukarıda bahsi geçen eserler çoğunlukla ünlü tarihçi ve politikacıların hafızlarında kalan olayları derledikleri notlar niteliğindedir. Seksenli yıllara gelindiğinde Filistin'de otobiyografi türündeki eserlerin arttığı görülmektedir. Reşad Ebu Şâvir'in (d.1942) Âh Yâ Beyrût (Ah Beyrut) isimli eseri 1982 yılında İsrail'in Güney Lübnan'ı işgali esnasında Filistinlilerin ve Lübnanlıların yaşadıklarını ve Filistinlilerin Lübnan'dan çıkışını konu almaktadır. Modern

⁶⁷ eş-Şeyyib, a.g.e., s.36-38.

⁶⁸ eş-Şeyyib, a.g.e., s. 41,42.

Filistin edebiyatının önemli şairlerinden biri olan Fedvâ Tukân'ın (1917-2003) ilk cildi 1985 yılında Amman'da yayınlanan Rihle Cebeliyye Rihle Sa'be (Bir Dağ Yolculuğu Zor Bir Yolculuk) isimli otobiyografisi, yazarlar ve eleştirmenler tarafından çokça ilgi gören bir eserdir. Bunun nedeni eserin, genel olarak Arap toplumu özelde ise Filistin toplumunun harem dünyasındaki yaşantıyı kadın gözüyle anlatan bir otobiyografi olmasıdır.

1987 yılında Filistin'de birden fazla otobiyografik türde esere rastlamaktayız. Bunlardan biri ünlü Filistinli Şair Mahmûd Dervîş'in (1941-2008), İsrail'in Güney Lübnan'ı bombaladığı 1982 savaşının günlerinden birini anlattığı Zâkiratun li'n-Nisyân: ez-Zamân Beyrût ve'l-Mekân Yevmun Min Eyyâmî Âb 1982 (Unutulacak Bir Anı: Zaman Beyrut, Yer Ağustos 1982) isimli eseridir. Aynı yıl Filistinli Ünlü Bilim Adamı Edward Said (1935-2003), 1948 sonrası Filistin hezimetini anlattığı Mâ Ba'de's-Semâ' el-Ahîra: Hayevât Filistîniyye (Son Gökyüzünden Sonra: Filistinli Yaşamlar) isimli bir eser yayınlamıştır. Eserinde “ben” anlatım dilini kullanan Said, mülteci meselesi gibi Filistinlileri kaygılandıran bazı meselelerin tarihine de yer vermiştir. Bunu takip eden süreçte yazar, Hâricu'l-Mekân (Yersiz Yurtsuz) isimli ikinci bir otobiyografi daha yayınlamıştır. 1988 yılında ise Filistinli siyasetçi Yûsuf Heykel (1907-1989) Eyyâmu's-Sabâ: Suverun mine'l-Hayât ve Safahâtun mine't-Târîh (Çocukluk Günleri: Hayattan Resimler ve Tarihten Sayfalar) adında; çocukluğu, ailesi ve hayatında önemli bir yeri olan bazı şahsiyetleri anlattığı bir otobiyografi yazmıştır. Seksenli yıllarda yazılan önemli bir otobiyografi de Cebrâ İbrâhîm Cebrâ'nın el-Bi'ri'l-Ûlâ (Birinci Kuyu) isimli eseridir. Kitabın ismindeki kuyu, yazarın ilk hayat tecrübelerinin, çocukluğundaki görüntülerin ve seslerin biriktiği bir metafordur. Yazar, çocukluğundan başlayıp üniversiteye gittiği döneme kadarki hayatını anlattığı otobiyografisinde ailesinin fakirliği, babasının ona ve kardeşlerine anlattığı ibretli hikâyeler, küçükken oynadığı oyunlar ve çocukluk arkadaşları gibi konulardan bahseder.⁶⁹

1991 yılında yayınlanan Muhammed el-Es'ad'a ait Etfâlu'n-Nedâ (Kırağının Çocukları), Hannâ İbrâhîm'in Zikrayâtu Şa'bin Lem Yağterib (Göç

⁶⁹ eş,Şeyyib, a.g.e., s. 50,51.

Etmeyen Genç Bir Adamın Anıları) ve Şeceratu'l-Ma'arife (Bilgi Ağacı) isimli 1996'da çıkan iki otobiyografisi, Murîd el-Bergûsî'nin 1997'de yayınlanan Raeytu Ramallah (Ramallah'ı Gördüm), 1998'de yayınlanan Alî el-Halîlî'ye ait Beyt'un-Nâr (Ateşin Evi), Enîse Dervîş'in 1999 yılında yayınlanan Şemsun 'ale'l-Bunnî (Kahverengi Güneş) isimli eseri, Hüseyin el-Bergûsî'nin 2003 yılında çıkan ed-Dav'u'l-Ezrak (Mavi Işık) isimli eseri ve Murîd el-Bergûsî'nin 2009'da yayınlanan Vulidtu Hunâke Vulidtu Hunâ (Orada ve Burada Doğdum) isimli eseri, sonraki dönemlerde Filistin Edebiyatındaki otobiyografi türünün örneklerindendir.⁷⁰

Arap edebiyatının bir parçası olan Filistin edebiyatında yazarlar bölgedeki Arap-İsrail çatışmasını ve Filistin halkının İsrail işgali nedeniyle yaşadıkları acıları ve zorlukları diğer edebi türlerde olduğu gibi hikâye, roman ve otobiyografi ile de dile getirmektedirler. Filistin edebiyatının temelinde bu konunun etrafında şekillenmesi pek tabiidir. Zira bu durum yıllardır dünya gündeminden düşmeyen bir meseledir ve Filistinlilerin yaşamının yadsınamaz bir gerçeğidir.

⁷⁰ eş-Şecyyib, a.g.e., s.60-63.

İKİNCİ BÖLÜM

MURÎD EL-BERGÛSÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

2.1.Hayatı

Filistin edebiyatının muasır temsilcilerinden biri olan Murîd el-Bergûsî 8 Temmuz 1944 yılında Ramallah yakınlarında bir dağ köyü olan Deyr Gassânah'da dört erkek kardeşin (Munîf, Murîd, Mecîd, Alâ) ikincisi olarak dünyaya geldi.¹ Annesi güçlü, kararlı ve hırslı bir kadın, babası ise yumuşak kalpli, nazik ve sakin bir adamdır. Ağabeyleri Munîf, genç yaşta kardeşlerine babalık etmek zorunda kalan, kardeşi Mecîd uzun boylu, her zaman neşeli, heykel yapan ve en küçük kardeşleri Alâ ise beyaz tenli, her daim çocuk ruhlu felsefeye meraklı biridir.²

Mensubu olduğu Bergûsî ailesi, Filistin'in en kalabalık ailesi olma özelliğine sahiptir. Bergûsî kelimesinin pek çok farklı anlama geldiği söylene de yaygın kanaate göre bit anlamına gelen البرغوث "el-bergûs" kelimesinden türemiştir. Nitekim Arap kültüründe aileleri hayvan isimleriyle nitelendirmek kadim bir gelenektir.³

Murîd el-Bergûsî ilk ve orta öğrenimini Filistin'de tamamladı. Kahire üniversitesinde İngiliz dili ve edebiyatı okumak üzere 1963 yılında Mısır'a gitti. Annesi ve ağabeyi Munîf'in hayalini gerçekleştirerek, ailenin ilk üniversite tahsilli kişisi oldu. Üniversiteden mezun olduğu 1967 yılı, altı gün savaşları diye bilinen Arap-İsrail savaşının patlak vermesiyle birlikte Filistin dışında olanların ülkeye girişi yasaklandı. Çok sayıda Filistinli gibi Murîd'in de Filistin'e girmesine izin verilmedi. Bu durumu kitabında şöyle anlatır:

*"Üniversiteden mezun olma fırsatı buldum, fakat diplomamı asacak bir duvar bulamadım."*⁴

Mezun olduktan sonra kısa bir süre Kuveyt'te öğretmenlik yaptı. 1968 yılında kendisi gibi Kuveyt'te çalışan ünlü Filistinli karikatürist Nâcî Alî ile tanıştı.

¹ Maya Jaggi, "A life in writing: Mourid Barghouti", (Çevrimiçi)

<https://www.theguardian.com/books/2008/dec/13/mourid-barghouti>, 18 Ekim 2019.

² Murîd el-Bergûsî, **Raeytu Ramallah**, 4. bs., Beyrut, el-Merkezu's-Sekâfi el-Arabî, 2011, s.33.

³ A.e., s.63.

⁴ A.e., s.7.

Dostlukları, Alî'nin 1978 yılında Londra'da suikasta uğrayıp öldürülmesine kadar devam etti. Londra'daki kabrini ziyaretinin ardından, Nâcî Alî'ye ithafen adını, onun karikatürlerinin birinden alan “Kurt Onu Yedi” adlı bir mersiye yazdı.⁵

Bergûsî, 1970 yılında fakülteden arkadaşı olan Radvâ Aşûr ile evlendi. Radvâ ile üniversite döneminde dersler ve edebiyat konularının ötesine geçmeyen bir arkadaşlıkları vardı. Radvâ'nın ailesi başlarda bu evliliğe sıcak bakmasa da daha sonra razı oldu. Bu evlilikten 1977 yılında Temim adında bir oğulları oldu. Murîd el-Bergûsî'nin eşi Radvâ Aşûr Mısırlı bir akademisyen ve roman yazarı, oğlu Temim ise kendisi gibi şairdir.

Oğullarının dünyaya geldiği yıl olan 1977 yılı, Enver Sedat'ın İsrail ziyareti dönüşü sonrası, Murîd el-Bergûsî bu ziyareti protesto eden hiçbir eylemde bulunmamasına rağmen Mısır'dan sınır dışı edildi. Mısır Ayn Şems üniversitesinde İngilizce profesörü olan eşi ve henüz bebek olan oğlunu geride bırakarak Mısır'dan ayrıldı. Oğullarının Arapça bir eğitim görmesini istedikleri için ve Radvâ ve oğulları Temim, Mısır'da kalmaya devam etti. Bergûsî kısa bir süre Beyrut'ta, daha sonra 13 yıl Budapeşte'de yaşadı. 1990 yılında Ürdün'e geçti.

Bergûsî'nin Mısır'dan sınır dışı edildiği ilk yedi yıl hiçbir gerekçe ile ülkeye girmesine izin verilmedi. Daha sonraki yıllarda özel izinlerle her yıl bir veya iki haftalığına Mısır'a girişine müsaade edildi. Bu süre zarfında eşi ve oğlu her yıl Macaristan'a Bergûsî'nin yanına giderek kışları üç hafta, yazları ise üç ay birlikte kaldılar. Birbirlerinden uzakta zor zamanlar geçiren aile, 17 yıl süren sürgünün ardından Murîd el-Bergûsî'nin adının Mısır kara listesinden çıkarılmasıyla birlikte yeniden bir araya geldi.⁶

Oslo anlaşması sonrası 1996 yılında Filistin'e girişine izin verilen Bergûsî, 30 yıl ayrı kaldığı memleketini yeniden görebilme imkânı buldu. Onun bu yolculuğu, *Raeytu Ramallah* adlı kitabı yazmasına ilham olmuştur.

Murîd el-Bergûsî bir röportajında Filistin meselesi ve ülkesine dönemeyişiyile alakalı olarak; “*Ben ardımda bıraktığım toprağa, köyüme, şehirlere*

⁵ Yuni Rahmawati, “Rivayetu “Raeytu Ramallah” li Mourid Barghouti Dirase Fi Sosyolocya El-Edeb” **Syarif Hidayatullah Jakarta Univercity**, 2016, s.31

⁶ Maya Jaggi, “A Life in Writing: Mourid Barghouti”, (Çevrimiçi)

<https://www.theguardian.com/books/2008/dec/13/mourid-barghouti> ,9 Şubat 2020.

veya belli bir coğrafyaya dair bir özlem duymuyorum. Nükleer savaş, ordu, asker, sınırlar, silahlar, kanunlar ve işgal ülkemize geri dönmemize engel olmaktadır. Bu nedenle ben ve benim konumunda olan herkeste oluşan hissiyat özleminden çok öfkedir. Öfkeliyim, çünkü bu durum benim irademin kırıldığı ve düşmanımın iradesinin zafer kazandığı anlamına gelir. Hayat, iradelerin mücadelesinden ibarettir ve benim iradem hiçe sayıldığında duyduğum his, özleminden çok öfke olur.” demiştir.⁷

Bergûsî’ ye göre Filistin hükümetinin imzaladığı Oslo anlaşması, 1948 yılında yaşanan *Nekbe* ’den daha büyük bir felakettir. 1948 yılında Filistin’in yarısı kaybedilmiş, daha sonra kaybedilen toprakları geri alma mücadelesi başlatılmıştır. Ancak Oslo’dan sonra direniş düşüncesinin ateşi sönmüş ve düşmanla güvenlik koordinasyonu içine girilmiştir ve bu durum *Nekbe*’ den daha vahimdir.

“Ben İsrail’den dört yaş büyüğüm. Ve görünen o ki ülkem İsrail işgalinden kurtulmadan önce öleceğim. Çoğunu sürgünde geçirdiğim hayatım, bana şifası olmayan bir yabancılaşıma ve hiçbir şeyin unutturamayacağı anılarla dolu bir hafıza bıraktı.” diyen Murîd el-Bergûsî 14 Şubat 2021 tarihinde 76 yaşında Amman’da vefat etmiştir.

2.2. Edebi Kişiliği

Murîd el-Bergûsî’nin yayınlanmış pek çok şiir kitabı mevcuttur. Bunun yanı sıra iki adet mensur eseri vardır. 2000 yılında Filistin Şiir Ödülü alan şair ve yazar Murîd el-Bergûsî, uluslararası kitap fuarlarının yanı sıra, İngiltere, Fransa, İtalya, Belçika, Brezilya, İspanya, İsviçre gibi ülkelerde edebi panellere katılmış ve şiirlerini okumuştur. Aynı zamanda Kahire, Fas, Oxford, Manchester, Oslo ve Madrid üniversitelerinde Arap ve Filistin Şiiri üzerine konferansları düzenlemiştir.

2010 yılında ülkemizde düzenlenen Uluslararası İstanbul Şiir Festivaline de katılan Bergûsî’nin bazı şiirleri İngilizce, Fransızca, Rusça, İtalyanca, Almanca ve Portekizceye çevrilmiştir.⁸

⁷ Bilâ Kuyûd- “Me’a Murîd el-Bergûsî eş-Şa’ir ve’l-Edîb el-Filistînî”, (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=aaBCG5Xk_4U 23 Ocak 2020.

⁸ Mahmud Ahmed Abdulgaffar, “Reading Mourid Al Barghouti’s Poetry”, **Journal of International Culture Institute. Chosun University**, 2008.C.1-1, s.197-217.

Bergûsî şiirin bir görsele dayalı olması gerektiğini düşünmektedir. Şiirlerini kaleme alırken çoğunlukla anlatmak istediği fikre eşdeğer bir sahne oluşturur. Bir anlamda okuruna bir sahne sergiler ve okurun sergilenen bu sahne üzerine düşünmesini sağlar. Kendi deyimiyile okurlarına bir pencere açar ve o pencereden dışarıya bakmalarına imkân sunar. Dışarıda gördükleri şey onları ilgilendirir. Örneğin; daha açık bir ifadeyle “Filistinlilerle dayanışma içinde olun, bizi sevin, bize saygı duyun, endişelerimizi hissedin”, demez. Okuruna hazır düşünceler ve reaksiyonlar sunmaz. Ona göre okuyucuya hazır bir fikri sunan şiir, hiçbir şey elde edemez. O, okurlarına yazdıklarıyla ilgili olarak belirleyecekleri tavrı seçmeleri konusunda tam bir özgürlük sunar, bu da onun nazarında şiirin demokrasisidir.

“Nereden başlayacağımı ve nasıl bitireceğimi bilmeden beyaz kâğıdı önüme alırım ve her seferinde adeta yeni bir dünya keşfetmek isteyen bir gezgin misali yazmaya başlarım, şiirlerimi belirli bir kitleye hitaben yazmam, yazarken yalnızca iç sesime kulak veririm ve bu şekilde yazdığımda dünyanın herhangi bir yerindeki okuyucum, şiirim ile kendisi arasında bir ortak nokta bulur.” diyen Bergûsî’nin hem tam bir kitap boyutunda hem de iki satırlık şiirleri bulunmaktadır. Son şiir divanı olan استيقظ كي تحلم (Hayal Kurmak İçin Uyan) adlı eserini on üç yıl aradan sonra yazmıştır.⁹

İlk şiirleri Kuveyt, Beyrut ve Mısır’da yayımlanmaya başlamıştır. İlk şiir kitabı olan الطوفان و إعادة التكوين (Tufan ve Yeniden Yaratılış) 1972 yılında Beyrut’ta yayınlanmıştır. Bergûsî henüz bir üniversite öğrencisiyken ilk kez bir şiirinin dergide yayınlanmasının trajik hikayesini *Raeytu Ramallah* eserinde şöyle anlatmaktadır:

“Üniversite dördüncü sınıftaydım. Bazı arkadaşlarım ve hocalarım şiir yazdığımı biliyorlardı. Ders döneminin bitmesine ve Mısır’dan ayrılmama az kalmıştı. Yazdığım şiirlerden bazılarını kütüphanenin basamaklarında Radvâ’ya okurdum. Radvâ şiirlerimin çok iyi olduğunu ve bir gün kesinlikle çok iyi bir şair

⁹ “Seminar with Poet Mourid Barghouti, October 27, 2020”, (Çevrimiçi), https://www.youtube.com/watch?v=_VbWb6ZugiI&t=3550s 9 Nisan 2021.

olacağını söylerdi. Bir gün şiirlerimden birini, bölüm başkanımız Doktor Reşâd Rüşdî editörlüğündeki tiyatro dergisinde yayınlanması için Fârûk Abdulvahhâb hocaya verdim. Ondan sonra günlerim korku içinde geçmeye başladı. Her gün şiirimi geri almaya niyetleniyor ancak beni kararsız ve zayıf bir kişi olarak görmesinden korkuyordum. Onu fakültede görüyor, tam şiirim hakkındaki düşüncesini soracakken son anda vazgeçiyordum. Şiirim elimden çıktığından beri onun iyi bir şiir olmadığını ve yayınlanmaması gerektiğini düşünmeye başlamıştım. Şimdi gerçekten eminim ki kötü bir şiirdi. O korkunç güne kadar günler geçip gitti. 5 Haziran 1967 günü savaş şartlarında bulmamız zorlaşır diye ekmek stoklamak için bir fırına gittim. (Haliyle uzun bir savaş olacağını düşünüyorduk!) Uzun bir kuyruğa girdim. Durduğum yerin yanında nedense hala açık olan küçük bir kitapçının tezgahında gazete, dergi ve kitaplar duruyordu. Onlarca derginin arasında Tiyatro dergisini gördüm. Satıcıya ücretini ödeyerek dergiyi aldım ve şiirimi bulmak için karıştırmaya başladım. Ve buldum... Murîd el-Bergûsî: Uzaktaki askere itizar. İlk şiirim bu garip sabah yayınlanmıştı. Bu nasıl bir tesadüf! Derginin kapağındaki tarih 5 Haziran 1967 Pazartesi. Bir seferinde bir gazeteci bunu sordu bana. Olayı anlatıp şakayla karışık şöyle söyledim: Acaba ben şiir yazdım diye mi Araplar yenildi ve Filistin kaybedildi? Güldük, sonra gülemez olduk.”¹⁰

Murîd el-Bergûsî otuz yıl ülkesinden uzakta yaşamak zorunda bırakılan, günün birinde vatanını tekrar görebilme uğrunda bir ömür sarf etmiş Filistinli bir şairdir. Kendisi ve yazılarıyla ilgili şöyle söylemektedir: “... Ben Filistinli bir adamım. Hayatım boyunca çözümünü bulunmamış halen de bulunmayan bir davayı miras aldım. Kendi hikâyemi ve bu davanın hikayesini şiir ve nesirle anlatmaya çalışıyorum...”¹¹

¹⁰ Bergûsî, a.g.e., s.12,13.

¹¹Bilâ Kuyûd- “Me‘a Murîd el-Bergûsî eş-Şa‘ir ve’l-Edîb el-Filistînî”, (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=aaBCG5Xk_4U 23 Ocak 2020.

2.3.Eserleri

Murîd el-Bergûsî'nin yayınlanmış 13 adet şiir kitabı ve iki adet mensur eseri bulunmaktadır. Şiirlerinde Filistin meselesi, vatansızlık, savaş, aşk, günlük yaşam gibi konulara temas eder. Mensur eserleri ise, Filistin yolculuklarının hatıratı niteliğindeki otobiyografik romanlardır.

Murîd el-Bergûsî şiirlerini kaleme alırken ki hislerini şöyle dile getirmektedir: “... Şiir ilham değildir. Şiir farkındalıktır. İnsanın etrafında olan bitene ve kendi iç dünyasına dikkat kesilmesidir. Şiirlerimi yazarken beni iki aşama bekler. İlk olarak aklımda bir proje olduğu için yazmaya mutlu bir şekilde başlar ve projemi kâğıda dökerim. Duygularımla yazdığım metin bitince devreye eleştirel aklım girer. Yazının ilk müsveddesini endişe, şüphe, mutsuzluk ve belirsizlik içinde okurum. Eklemeler ve çıkarmalar yapmaya başlarım. Yani ilk aşamada metni oluşturur ikinci aşamada değerlendiririm. Değerlendirme sürecinden sonra müsvedde ya yırtılır ya da düzeltilir. Benim yazarken her zaman iki aşamam vardır: önce kalp sonra akıl...”¹²

Bergûsî okumaya ve yazmaya olan ilgisine dair, çocukken oturdukları evlerinin yakınlarında bir kitapçı bulunduğunu, o kitapçıya her gün uğrayarak orada neredeyse dükkânın sahibi kadar vakit geçirdiğini, raflardan rastgele bir kitap seçerek eğer ilgisini çekmişse ertesi gün tekrar gidip kaldığı yerden okumaya devam ettiğini anlatır. Kitapçının onun gerçek bir okuyucu olduğunu anlaması için Victor Hugo'nun Sefiller kitabını satın aldığını ve cep harçlıklarıyla satın aldığı ilk kitabın bu olduğunu söyler. Bergûsî, Necîp Mahfûz, Yusuf Sibâ‘î¹³, Jean Paul Sartre¹⁴ ve Alberto Moravia¹⁵ gibi yerli ve yabancı yazarlar ile çocukken gittiği bu kitapçıda tanışmış ve modern Arap şiir antolojisini de bu şekilde okumuştur.¹⁶

Murîd el-Bergûsî bir röportajında, henüz çocukken 1950’li ve altmışlı yıllarda yazılan şiirleri taklit ederek aşk şiirleri yazdığını, bir keresinde yetmiş

¹² Vahyu’l-Kalem-El-Bergûsî Ailetun Ferrakathâ el-Cuğrafyâ fe Âvethâ el-Kelime, (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=T5_uuIXXuJc&t=1404s

23 Ocak 2020.

¹³ Mısırlı gazeteci, edebiyat yazarı ve bakan.

¹⁴ Ünlü Fransız yazar ve düşünür.

¹⁵ Ünlü İtalyan yazar ve şair.

¹⁶ Bergûsî, a.g.e., s.174,175

yaşlarında bir adamın hayata dair yaşanmışlıkları ve hatalarından duyduğu pişmanlıklarını anlatan bir şiir kaleme aldığını ancak daha sonra bu şiiri yırtıp attığını anlatır.¹⁷

Eskiden şiirlerini her zaman dolma kalemle yazdığını ve yanında sürekli mürekkep şişesi taşıdığını, ancak bilgisayarlar hayatımıza girdiğinden beri tüm yazılarını bilgisayarda yazdığını söyleyen Murîd el-Bergûsî'nin, ilk kitabı 1972 yılında, son kitabı ise 2018 yılında yayınlanmıştır.

2.3.1. Şiir Divanları

- الطوفان وإعادة التكوين et-Tûfân ve İ'âdetu't-Tekvîn (Tufan ve Yeniden Yaratılış) Murîd el-Bergûsî'nin 1967 ve 1971 yılları arasında yazdığı şiirlerinin bulunduğu ilk divanıdır. 1972 yılında Dâru'l-Avde yayınevi tarafından Beyrut'ta basılmıştır.

- فلسطيني في الشمس Filistînî fi'ş-Şems (Güneşte Bir Filistinli) Kitap, adını 1972 yılında suikasta uğrayan Filistinli edebiyatçı ve yazar Gassân Kenefânî için bir ağıt niteliğindeki “Güneşte Bir Filistinli” şiirinden alır. Bergûsî bu şiirinde yakın arkadaşı olan Kenefânî'nin ölümünden duyduğu hüznü ve öfkeyi dile getirmiştir. Eser, 1974 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

- نشيد للفكر المسلح Neşîd li'l-Fakri'l-Musellah (Silahlı Yoksulluğun Marşı) Filistin-İsrail çatışma dönemini ve kahramanlıkları anlattığı şiirlerinin olduğu eseridir. 1977 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

- الأرض تنشر أسرارها el-Arz Tenşuru Esrârehâ (Yeryüzü Sırlarını Yaymakta). 1978 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

¹⁷Vahyu'l-Kalem-el-Bergûsî Ailetun Ferrakathâ el-Coğrafyâ fe Âvethâ el-Kelime, (Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=T5_uuIXXuJc&t=1404s 23 Ocak 2020.

- **قصائد الرصيف Kasâidu'r-Rasîf** (Kaldırım Şiirleri)

Arapların suskunluğunu ve zalim saldırıları şiir diliyle ifade ettiği eseridir. Aynı zamanda şair, kitaba adını veren “Kaldırım Şiirleri” adlı kasidede kendisini bir göçebeye benzetir. Kitapta memleket şiirleri, aşk şiirleri, gazel ve anı türünden şiirler yer almaktadır. 1980 yılında Beyrut’ta basılmıştır. Bergûsî ’ye göre; bundan önce yazmış olduğu dört eser “Kaldırım Şiirleri” kitabı için birer hazırlık ve yazma denemeleridir. Bergûsî, ilk dört kitabında kendisinin şiir geleceğine dair bazı işaretler bulunduğunu ancak şiire gerçek başlangıcının bu eseriyle olduğunu düşünmektedir.

- **طال الشتات Tâle's-Şetât** (Diaspora Uzadı)

1987 yılında Beyrut’ta basılmıştır. Kitapta sürgün ve mülteci sorunu gibi ihmal edilen insani ve vicdani olguların anlatıldığı 45 adet şiir yer almaktadır.

- **رنة الإبرة Rannetu'l-İbra** (İğnenin Sesi)

Direnış, savaş, sevgi ve günlük yaşamı konu eden şiirlerden oluşur. 1993 yılında Beyrut’ta basılmıştır.

- **منطق الكائنات Mantiku'l-Kâinât** (Varlıkların Dili)

1996 yılında Amman’da basılmıştır. Kısa şiirler içermektedir. Eserin ismindeki mantık kelimesinden kasıt, felsefî bir disiplin olan mantık ilmi değil, konuşmak, söz söylemek anlamına gelen Nutuk’tur. Bu eserde şair, eğer varlıklar konuşsaydı bize neler söylerdi diye tâhâyyül ederek eşyaları konuşturmuştur. Şair, son çıkan ‘Hayal Kurmak İçin Uyan’ kitabının son bölümüne de Varlıkların Dili isimli bir bölüm ekleyerek yıllar sonra bu çalışmasının devamı niteliğinde bir bölüm daha kaleme almıştır.

- **ليلة مجنونة Leyle Mecnûne** (Çılgın Gece)

1996 yılında Kahire’de basılmıştır.

- **مجلد الأعمال الشعرية Mucelledu'l-Âmâl eş-Şi'iriyye** (Şiir Koleksiyonu)

1997 yılında Beyrut'ta basılmıştır. Murîd el-Bergûsî'nin hayat, aşk, vatan ve direniş meselelerini anlatan tüm şiirlerinin toplandığı bir eserdir. İçeriğinde Nar Çiçeği, Çılgın Gece ve diğer kitaplarından bazı şiirler de bulunmaktadır.

- **الناس في ليلهم en-Nâs Fî Leylihim** (İnsanlar Gecelerinde)

1999 yılında Beyrut'ta basılmıştır. Murîd el-Bergûsî bu divanı ile Filistin şiir ödülü almıştır.

- **زهرة الرمان Zehru'r-Rummân** (Nar Çiçeği)

Bu divanın en önemli şiirlerinden biri, İsrail askerleri tarafından kurşunlanarak öldürülen küçük Muhammed Dura'yı anlatan **ليلة لا تشبه الليل Leyletun Lâ Tuşbihu'l-Leyle** (Geceye Benzemeyen Bir Gece) adlı şiiridir. Kitap, 2000 yılında Dâru'l-Âdâb yayınevi tarafından Beyrut'ta basılmıştır.

- **منتصف الليل Muntasafu'l-Leyl** (Gece Yarısı)

2005 yılında Beyrut'ta basılan kitap, yalnız bir adamın yılbaşı gecesi pencereden dünyayı ve kendi dünyasını izlemesini konu alır. Tek parça metin şeklindeki bu divanı, 2006 yılında "Medianoche" adıyla İspanyolcaya tercüme edilmiştir.

- **استيقظ كي تحلم İsteykız Key Tahlum** (Hayal Kurmak İçin Uyan)

Bu şiir divanı Murîd el-Bergûsî'nin son kitabıdır. Eser üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde farklı başlıklardan oluşan bir şiir serisi bulunur. İkinci bölüm **منطق وثيقة** (Mantıku'l-Kâinât) ismiyle tek bir ana başlık altında toplanmıştır. (Vesika) başlığını taşıyan üçüncü bölümü ise, rahmetli eşi Radvâ Aşûr'a ithaf etmiştir. Eser 2018 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

2.3.2. Mensur Eserleri

- رأيت رام الله **Raeytu Ramallah** (Ramallah'ı Gördüm)

Çağdaş Filistin edebiyatının en güzel örneklerinden biri olan eser, kalmak ve gitmek arasında geçen Filistinlilerin yaşamının edebi bir tezahürüdür. Yurdundan edilen bir neslin hikayesini temsil eden bu eser, otobiyografik bir roman türündedir. Bu eser ile ilgili detaylı bilgi çalışmanın ilgili bölümünde ele alınacaktır.

- ولدت هناك ولدت هنا **Vulidtu Hunâke Vulidtu Hunâ** (Orada Doğdum Burada Doğdum)

Bu eser yazarın ikinci otobiyografisidir. *Raeytu Ramallah*'ın devamı niteliğinde sayılabilecek bu kitapta, Murîd el-Bergûsî bu kez, kendisi gibi bir şair olan oğlu Temim ile birlikte Filistin'e yaptıkları yolculuğu anlatmıştır.

Eserde, baba oğul iki şairin bu yolculuk esnasında yaşadıkları zorluklar ve keyifli anların anlatımının yanı sıra yazar, 1998-2008 yılları arasında başına gelen olayları da kaleme almıştır. Bergûsî'nin bu otobiyografisi *Raetyü Ramallah*'a kıyasla hayatının daha kısa bir bölümünü içermektedir. Ramallah ve Deyr Gassânah yolunda başlarına gelen tuhaflıklar ve İsrail kontrol noktaları neredeyse kitabın üçte ikisini kaplamaktadır. Bergûsî bu eseri kaleme aldığı anda altmış beş yaşından büyüktür. Kitap 2009 yılında Daru'r-Riyâd er-Rayyis tarafından Beyrut'ta basılmıştır. 2012 yılında ise Londra Bloomsbury yayınevi tarafından *I Was Born There, I Was Born Here* ismiyle İngilizceye tercüme edilmiştir.

Bergûsî, bu ikinci otobiyografik eserinde hem Filistin'in hem kendi ailesinin hem de Bergûsî sülalesinin tarihine dair trajik hikayeler aktarmaktadır. Kitabın sonunda eserde bahsi geçen kişiler ve mekanlar ile ilgili bir indeks bulunmaktadır. On bir bölümden oluşan eserin bölüm başlıkları şunlardır: Şoför Mahmut, Baba Oğul, Yasemin Apartmanı, Orada Doğdum Burada Doğdum, Kimlik Kartı, Ambulans, Saramago, Hamrâ, Akla Gelmeyen, Sabah Ziyaretçisi, Sonun Başlangıcı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RAEYTU RAMALLAH ADLI ESERİN İNCELEMESİ

3.1. Eserin İçerik Açısından Değerlendirilmesi

3.1.1.Eserin Künyesi

Raeytu Ramallah, Filistinli şair Murîd el-Bergûsî'nin kaleme aldığı otobiyografik bir romandır. Dâr'ul-Hilâl tarafından 1997 yılında ilk baskısı Kahire'de yapılan eser, Arap dünyasında oldukça beğeni toplamış ve aynı yıl Necîb Mahfûz edebiyat ödülüne layık görülmüştür. Kitap, 1944 yılında Ramallah'ın bir köyünde dünyaya gelen, üniversite okumak için ülkesinden ayrılmış ve uzun yıllar vatanını görme fırsatı verilmemiş genç bir adamın topraklarına geri dönüş hikayesini konu alır.

I Saw Ramallah adıyla ve Edward Said'in önsözüyle Mısırlı yazar Ahdaf Suveyf tarafından İngilizceye çevrilmiştir. Beyrut el-Merkezu's-Sekâfi el-Arabî yayınevi, eserin üçüncü baskısında Edward Said'in önsözünü Arapça olarak kitaba eklemiştir.

Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Hollandaca, Norveççe, Portekizce, Endonezce ve Çince'ye tercüme edilen bu eser, Meliz Hafez tarafından *Şairin Filistini* adıyla Türkçeleştirilmiştir. 2004 yılında Klasik yayınları tarafından basılmıştır. Türkçede tek baskısı olan kitap 179 sayfadır.

Dokuz bölümden oluşan eserin bölüm başlıkları şu şekildedir: Köprü, Burası Ramallah, Deyr Gassânah, Köy Meydanı, Zamanda Yaşamak, Amca Baba, Yerinden Yurdundan Edilmek, Her Gün Kıyamet Günü.

Eser hakkında Edward Said, yukarı da sözünü ettiğimiz önsözde Bergûsî ve kalemi ile ilgili olarak şunları dile getirir:

“Ramallah'ı Gördüm eserini farklı kılan şey, vatana dönüş ve yeniden bir araya gelişin ortasındaki hüsrânın hikayesi olmasıdır. Bergûsî'nin bu hüsrana karşı direnişi, şiirlerine derin ve somut anlamlar kazandırmaktadır. Bergûsî:

“İşgal, etrafı muhafızlar ve surlarla, nükleer füzeler ve katıksız bir korkuyla çevrili, meçhul, zor ve uzaktaki bir sevgiliye aşık nesiller meydana getirdi” diyor. Bu nedenle o, şiirlerinde ve bu mensur eserinde, ona ait olan Filistin’ine ulaşmak için duvarları yıkma ve muhafızları atlatma çabasıdadır. Ramallah, önceleri Kudüs’ün sakin bir mahallesi iken son yıllarda görece bağımsız, azımsanmayacak kültürel aktiviteleri ve sürekli büyüyen nüfusu ile Filistin’de şehir hayatının merkezi haline gelmiştir. Vatansız şair Bergûsî, bu şehirde kendisini yeniden keşfetmiş ve aynı zamanda kendini yeni bir gurbetin içinde bulmuştur.”¹

3.1.2. Eserin Muhtevası

Raeytu Ramallah, itibari ve kurgusal bir dünyadan bahseden bir eser olmaktan ziyade içinde yaşadığımız dünyadan ve onun gerçekliklerinden bahseden bir eserdir. Murîd el-Bergûsî bir şair olmasının yanı sıra aynı zamanda bir düşünür ve bir aktivisttir. 1967 Arap-İsrail savaşından sonra yersiz yurtsuz bir hayata mahkûm edilmiştir. Kalbinde memleket hasreti ile pek çok ülkede yıllar boyu sürgün hayatı yaşamıştır. Bergûsî bu eserde kendi hikayesi ile birlikte aslında hem pek çok Filistinli mültecinin hem de Filistin’de adeta bir mülteci gibi yaşamına devam eden insanların hikayesini ele alır.

Gençken çıktığı ülkesine orta yaşlı bir adam olarak geri dönen Bergûsî, bu geri dönüşün hikâyesini geçmişteki yaşamışlıklarına katarak anlatır. Bu meyanda siyasetin hem her şey hem de hiçbir şey olduğunu söyleyen yazar, eserinde intifadadan, Filistin şehitlerinden, Filistinli mültecilerden ve aynı zamanda asla tasvip etmediği ve büyük bir hata olarak gördüğü Oslo anlaşmasından bahsetmekten de geri durmaz. İşgal öncesi ve sonrası Filistin’de yaşam, işgalin Filistinlilere yaşattıkları, bürokratik meseleler ve İsrail yerleşim yerleri gibi meseleleri bire bir yaşam deneyimi ile birlikte dile getirir.

Eser dokuz bölümden oluşmaktadır. Şimdi bu bölümleri teker teker ele alıp içerik açısından inceleyeceğiz.

¹ Murîd el-Bergûsî, **Raeytu Ramallah**, 4. bs., Beyrut, el-Merkezu’s-Sekâfî el-Arabî, 2011, s. ٥٠.

1. Bölüm: Köprü الجسر

Eserin hikayesi bir köprüde başlamaktadır. Bu köprü, Ürdün’de bulunan ve bir ucu Filistin’e uzanan, Feyrûz’un Avdet Köprüsü, Ürdünlülerin Kral Hüseyin köprüsü, Filistin yönetiminin el-Kerâme geçidi, Murîd’in ailesinin ise sadece Köprü diye isimlendirdiği köprüdür. Yazarın köprüye dair hatırladığı son şey, otuz yıl önce üniversite son sınıf öğrencisiyken üzerinden geçişidir. Bu geçiş, altı gün savaşının patlak verdiği 5 Haziran 1967 gününe denk gelir. Bergûsî’nin amacı okuduğu üniversitede kalan üç sınavını da verip okuldan mezun olmaktır. Böylece hem ağabeyi Munîf’e verdiği sözü hem de annesinin üniversite mezunu bir evlat sahibi olma arzusunu yerine getirmiş olacaktır. Sonra da gururlu ve mutlu bir şekilde Ramallah’a ailesinin yanına geri dönecektir.

Ancak savaşın ardından İsrail, yüzlerce gencin Filistin’e girişine engel olur. Bergûsî’de bu gençlerden biridir ve o da diğerleri gibi bir anda yersiz yurtsuz kalır. Dünya artık onlara *Nazihîn* (نازحين) yani göçmenler ismini vermiştir. Böylece Bergûsî’nin sürgün hayatı başlamış olur.

Yıllar sonra Ramallah’a geri döndüğü o gün, köprünün Ürdün tarafında Ürdün nehrini izleyerek ve içinde, son dakika bir sorun çıkar da geri gönderilir miyim endişeleriyle birlikte düşüncelere dalar.

“Kendi kendime sordum, onu kaybetmemiş olsaydık onu bizim için özel kılan başka ne olacaktı? O da her memleket gibi bir memleket. Bizden koparılıp alınışını unutmamak için ona şarkılar yazıyoruz. Bu ihanet kalbi kırılanların hayatlarını daha da çekilmez hale getiriyor. Geçmişte kalmış bir kutsallık için değil şarkılarımız, bugünkü haklılığımız için ve işgal her gün bu haklılığımızı yalancı çıkardığı için. İşte karşımda, yaratıldığı günden beri yerinde duruyor. Dedim ki kendime: “Yer hiçbir yere gidemez.” Henüz ulaşamadım ona. Ama direkt olarak görebiliyorum. Büyük bir ödül kazandığı söylenen ancak ödülünü henüz eline alamamış biri gibiyim.”²

² A.e., s.11.

Bu düşünceler içindeyken “çantayı al ve geç” diyen bir sesle kendine gelir. Köprüden son geçişinde saçları simsiyah bir delikanlıdır. Şimdi ise neredeyse köprüden son geçişindeki yaşı kadar yaşı olan bir çocuğun babasıdır. En son geçişinde üniversite okumak için ailesini bırakmış, şimdi ise aynı üniversitede oğlunu bırakmıştır.

Köprünün diğer ucunda onu karşılayan İsrail askeri araba gelinceye kadar beklemesini söyler. Bir süre bekledikten sonra gelen araba ile hudut dairesine götürülür. Hudut dairesinde önce İsraili ardından Filistinli görevliler tarafından evrakları kontrol edilir. Yine uzunca bir bekleyişin ardından görevliler tarafından araması yapılan küçük çantasını alarak binadan çıkar. Bir görevlinin yönlendirmesiyle Eriha’daki konaklama yerine götürülmek üzere otobüse biner.

Nihayet Filistin topraklarına girmenin verdiği heyecanla camdan bakarken birkaç dakikada bir karşısına çıkan İsrail bayrakları Murîd’i kasavetlendirir. Kısa süre sonra otobüs Eriha’ya varır. Burası yalnızca Filistin bayraklarının bulunduğu bir yerdir. Etrafta şehir ve kasabaların isimlerinin yazılı olduğu tabelalar vardır: Ramallah, Nablus, Cenin, Tul karem, el-Halîl, Gazze, Kudüs. Yedi kişilik bir arabanın şoför koltuğunun yanına oturmuş Ramallah’a doğru giderken gördüğü çıplak tepeler Filistin’in yemyeşil bir yer olduğuna dair hafızasında kalan görüntülerle çelişmektedir. Oysa ki üniversitedeyken arkadaşlarına Filistin’in ne kadar yeşil, ağaçlar ve çiçeklerle kaplı olduğunu anlatıp durmuştur.

Akşam olduğunda tüm gün eşi ve çocuklarıyla birlikte evlerinin balkonundan Murîd’in gelmesini gözleyen arkadaşı Ebû Hâzım’ın evine varır. Murîd annesini, kardeşi Alâ’yı ve eşi Radvâ’yı telefonla arar. “Ramallah’tayım” der.

2.Bölüm: Burası Ramallah هنا رام الله

Ramallah’taki ilk sabahında yazar, çocukluk şehrine yıllar sonra geri dönmesinin neşesizliğinden dert yanar. Bu ruh halinden kurtulması gerektiğinin farkındadır. Paris’te vefat eden ağabeyi Munîf’in, üç yıl önce Filistin’e geçmek için bir gün boyunca köprüde bekletildikten sonra geri gönderilişini hatırlar.

Ağabeyi de tıpkı Murîd gibi on sekiz yaşında iken çıktığı ülkesine geri dönebilmek için mücadele vermiş ancak başaramamıştır.

Ramallah'taki ilk gününde kahvaltı sonrası arkadaşları ile birlikte ona vatandaşlık hakkı verecek olan kimlik başvurusu için içişleri bakanlığına gider. Akabinde Bir Zeit üniversitesine bir ziyarette bulunur. Ramallah sokaklarını dolaşır. Eski dostlarıyla hasbihal eder ve doğduğu köy olan Deyr Gassânah'a gitmek için hazırlık yapar.

3.Bölüm: Deyr Gassânah دير غسانة

“Doğum belgemde kayıtlı olan, sürgün hayatım boyunca yanımda taşıdığım pasaportlarımda ‘Doğum Yeri’ hanesinde yazan Deyr Gassânah burası demek. Yandaki hanede de doğum tarihi yazar: 8 Temmuz 1944. Kahire üniversitesinin yabancı öğrenci arşivlerinde, yabancı mahkumlar idaresinde, tehcir dairesinde, uzak başkentlere giriş vizesinde yabancı dilde yazılı olan Deyr Gassânah. Bana her ‘Nerelisin’ diye sorulduğunda adını söylediğim yer burası. Bu soruyu soranların pek azının bu cevapla ikna olduğu, çoğunun ise adını sanını bildiği Ramallah’ı duymadan tatmin olmadığı yer. Deyr Gassânah şimdi evraklardaki ve belgelerdeki yerinden sıyrılıp gerçeğe dönüşüyor.”³

Bölüm, Bergûsî aile gelenekleri, Bergûsî isminin nereden geldiği ve ailenin Filistin’in en büyük ailelerinden biri olduğu bahsiyle başlar. Deyr Gassânah’da her evin bir ismi vardır. Murîd’in doğduğu ve çocukluğunun geçtiği evin adı Dâru’r-Ra’ad’dır. Burası geniş bir avlusu olan, etrafı kubbe tavanlı odalarla çevrili, avlunun ortasında tüm eve hâkim kocaman bir incir ağacı bulunan bir evdir. Artık evin tek sahibi amcasının hanımı Ummu Talâldır. Eve girdiğinde, Ummu Talâl’in çocukluğunun baş kahramanlarından biri olan incir ağacını, köyde inciri toplayacak ve yiyecek kimse kalmadığı ve kendisinin de incirlerle uğraşacak güç bulamadığından kestiğini öğrenir.

³ A.e., s.78,79.

Daru'r-Ra' ad'dan sonra köyde birkaç ev ziyaretinde daha bulunur. Köyde ilk kültür merkezinin açılacağı bu ziyaret gününde köy meydanında bir şiir toplantısı düzenlenecektir. Köylüler, Murîd'in onlara şiir okumasını beklemektedir.

4.Bölüm: Köy Meydanı الساحة

Şiir dinletisi için insanlar meydanda toplanmaya başlamıştır. Daha önce katıldığı festivalleri hatırlar. Amman'da, Kahire'de, Tunus'ta ve Fas'takileri. Her şiir toplantısından önce kendine 'Ne okumalı?' diye sorar ancak son kararı dinleyiciyle karşılaşacağı vakte ertelemeyi uygun bulur genellikle.

Kürsüye çıkmadan önce misafirler ile selamlaşır. Kimi onu hatırlar, kimi de ağabeyi Munîf'i. Sağ tarafında üstünde intifadanın sloganları yazılı olan cami duvarı, önünde Dâru'r-Ra'ad, şiirlerini daha önce hiçbir şairin ayak basmadığı o köy meydanında okumaya başlar. Hayatında ilk kez şiirlerini, belki de ömründe hiç tiyatroya bile gitmemiş 7'den 70'e bir seyirci kitlesinin önünde okur.

Şiir dinletisi sonrası köylülerle vatandan uzak olmak, vatana geri dönmek ve siyasi meseleler hakkında sohbet eder. Kendisine yöneltilen 'Vatana döndüğünden beri gördüğünüz en güzel şey nedir?' sorusunu 'Yüzleriniz.' diye yanıtlar.

5.Bölüm: Zamanda Yaşamak الإقامة في الوقت

Bölüm, Murîd'in yıllar evvel Kahire'deki evlerinde beş aylık oğlunun balkondan düşen bezini almak için aşağı indiğinde istihbarat görevlileriyle karşılaşması anısıyla başlar. Enver Sedat'ın İsrail ziyaretinden dönüşünden sonra çıkan ani bir kararla sınır dışı edilmesi için resmi bir araçla altı görevli Murîd'i almaya gelmiştir. Bu olaydan yıllar sonra sınır dışı edilmesinin sebebinin, Filistinli yazarlar birliğindeki bir arkadaşının şikâyeti olduğunu öğrenir. Hakikatte Sedat'ın İsrail ziyaretini provoke edecek hiçbir eylemde bulunmamıştır. Bu bir önlem ihracı ve yalan yere yapılmış bir şikâyetin sonucu olmuştur.

Yazar Bağdat, Beyrut, Budapeşte ve Amman arasında bir mekânda değil adeta zamanda yaşarmışçasına yıllarının geçtiğini ve eşyalarını hiçbir zaman kendisinin seçmediği dayalı döşeli daireler arasında geçen bir hayat hikâyesi olduğunu söyler. Anne ve babasından bahseder. Annesi hırslı bir kadındır ve ona göre başarmanın önünde hiçbir engel yoktur. Babası ise iyi kalpli, annesine olumlu davranan, sabırlı ve hayata razı bir adamdır. Annesinden on üç yaş büyüktür. Evin idaresini eşine bırakmıştır, eşinin aldığı kararları her zaman onaylar. Annesi hayatını dört çocuğuna adanmış bir kadındır. Dünyası, ailesi ve çocuklarından ibarettir.

“Annem elli yaşını geçince ilme ve öğrenmeye olan susuzluğunu bastırmak için yetişkinler okuluna yazıldı. Bize öğrettiği en büyük ders hayatta en kıymetli şeyin öğrenmek olduğuydu. Eğitim bütün fedakarlıkları hakkederdi. Bir gün Fedvâ Tukân Amman’da ziyaretimize gelmiş ve ‘Bir Dağ Yolculuğu Zor bir Yolculuk’ adlı kitabını getirmişti. Kitabı hepimizden önce annem okudu. Bitirdiğinde ‘Benim yolculuğum daha meşakkatliydi, Fedvâ benim gördüğümü görmemiş’ dedi.”⁴

6.Bölüm: Amca Baba **عمو بابا**

Arkadaşı Ebû Hâzım ve eşi Fedvâ, Ummu Halîl ve oğlu Saci’nin Murîd’i ziyarete geleceklerini ve akşam yemeği için Beşîr Bergûsî’ye davetli olduklarını söylerler. Saci, Murîd’in aynı fakültede okumalarına rağmen nadir görüştüğü bir arkadaşısıdır. Aynı zamanda talebe birlikleri ve öğrencileri bir araya getiren parti hareketlerine katılan bir çocuktur. Murîd kendini bu siyasi toplantılara ve gruplara ait hissetmediğinden bu gibi organizasyonlara hiç katılmamış, üniversitede okurken vaktinin çoğunu kütüphanede ders çalışarak geçirmiştir. Yıllar sonra, Kahire’de eğitim gördüğü 1963-1967 yılları arasında Fetih, Milliyetçi Arap Hareketi ve bunu gibi Filistin silahlı mücadele örgütlerinin talebe birlikleri adı altında teşkilatlandığını öğrenmiştir. Arkadaşı Saci, siyasi faaliyetlerine devam etmiş ve Demokratik Cephe Partisi üyesi olmuştur. Saci’nin annesi Ummu Halîl

⁴ A.e., s. 119-120.

ise, Filistin başkanı Arafat'ın tek rakibi olmuş, Filistin liderliğine adaylığını koymuş bir kadındır. Şimdilerde ise Aileyi Yaşatma Cemiyeti'nin başkanlığını yapmaktadır.

Akşam olduğunda Beşir Bergûsî'nin davetine katılırlar. Beşîr, Ramallah'ta yaşamakta ve bir derginin editörlüğünü ve Filistin halk partisinin genel sekreterliğini yürütmektedir. Birkaç gün önce de Filistin yönetimi sanayi bakanı olmuştur.

Ertesi gün, Murîd Amman'dan Ramallah'a gelen Mahmûd Dervîş ile görüşür, sonrasında Aileyi Yaşatma Cemiyeti'ne ziyarette bulunur. Akşam olduğunda ise arkadaşları ile birlikte Ramallah'ta gece gezintisine çıkar. Ramallah'ı yıllar sonra tekrar görmenin ve onda bulduğu değişikliklerin verdiği şaşkınlıkla şu satırları kaleme alır:

“Demek doksanlı yılların Ramallah'ı bu. Arkadaşların açıklamaları olmasa yenilikleri fark etmeyecektim neredeyse. Uzun süre ondan ayrı kalan birinin gözüne şehrin farklı gelmesi çok normal... Ramallah'a dair en güzel şeylerden biri de insanının misafirperver ve içi dışı bir olması, Hristiyan ve İslami dokunun bir arada olup, iki dinin ritüellerinin iç içe olmasıdır. Ramallah'ın caddeleri ve dükkanları Noel'de, yılbaşında, Ramazan'da, Ramazan ve Kurban bayramlarında süslenir. Ramallah mezhep, cemaat ve inanç soruları sormaz... Ramallah' ta üç sinema salonu yıllar evvel kapanmış, afişleri sökülmüş, etraf karanlık. Kitapçı, kitap yerine şekerleme ve okul malzemeleri gibi ufak tefek şeyler satar olmuş. Araç plakaları renk renk ve farklı şekillerde, kiminde İbranice kısaltmalar kiminde Arapça harfler var. Benim gibi yeni gelmiş bir acemi için tüm bunları anlayabilmek biraz zor.”⁵

Ertesi gün Ebû Saci Murîd'in Filistin kimliğini getirir ancak Temim'in kimliğinin çıkması için biraz daha zamana ihtiyacı olduğunu söyler. Murîd kendi kendine sorar; eğer Temim de Filistin'e gelebilirse o da Ebû Hâzım'a mı misafir olacak? Mısırlı bir anne ve Filistinli bir babanın oğlu olan Ürdün pasaportlu bu

⁵ A.e., s.140-145.

genç adam, kendi hikayesi dışında Filistin’e dair hiçbir şey bilmiyordur. Yazar, bu bölüme adını veren “Amca Baba” anısını aktararak bölümü sonlandırır:

“Ben Mısır’dan sınır dışı edildiğimde Temim beş aylıktı. Radvâ ile birlikte Budapeşte’deki mobilyalı daireme ilk kez geldiklerinde ise on üç aylıktı ve bana ‘amca’ diye sesleniyordu. Güliyor ve düzeltmeye çalışıyordum: ‘Ben amca değilim Temim, ben babayım.’ Sonra şöyle seslenmeye başladı: ‘Amca baba.’”⁶

7.Bölüm: Yerinden Yurdundan Edilmek غربات

Bölüm gurbetin tanımıyla başlar. Murîd el-Bergûsî’ye göre gurbet, sahibinin etrafını çevreleyen ve onu içine hapseden bir çember gibidir. Yurdundan edilen insan kendi hatıralarına yabancılaşır. Ona göre yabancı uzun ya da kısa vadeli programlar yapamaz. Ve yabancı hele bir de şairse işte o zaman hem buraya hem de dünya üzerindeki herhangi bir buraya yabancıdır.

Daha sonra eşi ve oğlundan bahseder. Okulda parlak ve esprili bir çocuk olan oğulları Temim, Deyr Gassânah’a ve oradaki insanlara dair hikayeleri neredeyse ezbere bilir. Temim Daru’r-Ra’ad’daki meyvesinden hiç tatmadığı incir ağacının kesilmesine bile öfkeli. Kahire’de doğan, Mısır lehçesiyle konuşan ve yirmi yaşına kadar Filistin’i görmemiş olan Temim, ülkesini görmek için can atmaktadır. Murîd, aile nüfus planlamalarında en büyük rolü, Mısır’dan sınır dışı edilme kararıyla Enver Sedat’ın oynadığını söyler.

O gün arkadaşlarıyla Ramallah parkında buluşup Filistin’den, Kudüs’ten, anılarından ve şimdilerde neler yaptıklarından konuşurlar.

8.Bölüm: Yeniden Bir Araya Gelmek: لم الشمل

Geri döndüğünde evin, onun için gelen misafirlerle dolup taşıtığını öğrenir. Murîd ertesi gün Amman’a geri dönmeyi ve eğer Temim’in izni çıkarsa onunla birlikte tekrar Ramallah’a gelmeyi planlamaktadır.

⁶ A.e., s.156.

O gün Ramallah'taki son günüdür. Komşular, aile, arkadaşlar ve meslektaşlarla sohbet ederek, konuşmaktan ziyade onları dinleyerek geçirir son gününü. Misafirler gittiğinde uyumak için odasına geçer. Uyumaya çalışır ancak gözlerini yumduğunda hayatın sesleri, sessiz ve karanlık odasında yükselmeye başlar. Ağabeyi Munîf'in ölümünü hatırlar. 8 Kasım 1993'te ailesiyle birlikte Kahire'deki evlerinde yemek yerken küçük kardeşi Alâ'nın telefonuyla öğrenir ağabeyinin vefatını. Bir arkadaşı Cenevre'den Alâ'yı aramış ve abisinin Paris'te bir tren istasyonunda kanlar içinde bulunduğunu haber vermiştir. Hastaneye kaldırılmasına rağmen kurtarılamayan Munîf'in ölüm nedeni de anlaşılamaz.

Abisinden sonra Murîd'in aklına dostu Nâcî Alî'nin ölümü gelir. 1970 yılında Kuveyt'te öğretmenlik yaptığı dönemde tanışmıştır Nâcî Alî'yle. Gece boyu birlikte sohbet ettiklerini, ertesi gün uyanır uyanmaz ilk iş Nacî Alî'nin ne çizdiğini görmek için gazeteyi eline aldığını ve o genç adamın çizimleriyle dünyayı tüm siyasi analizcilerden daha iyi yorumladığını gördüğünü anlatır.

1980 yılında Beyrut Arap Üniversitesi şiir festivalinde “Nacî Alî'nin Çocuğu Hanzala” isimli bir şiir yazmış, es-Safîr dergisi bu şiiri Nacî Alî'nin karikatürleriyle birlikte tam sayfa basmıştır. Festival gecesinden yedi yıl sonra, 22 Temmuz 1987'de düzenlenen bir suikastla öldürülür Nacî Alî. Suikaste uğradığı gün Radvâ ve Murîd'in evlilik yıldönümleridir. Suikastı, kaldıkları otelde bir radyo haberinden öğrenirler. Bu olaydan yıllar evvel de 1972 yılında Murîd'in doğum günü olan 8 Temmuz'da Gassân Kenefânî'nin Beyrut'ta vurulduğu haberini almışlardır. Özel günlerin anlamı teker teker yiter Murîd için.

“Bugünden sonra hangi evlilik yıldönümü ey Nacî ve hangi doğum günü ey Gassân? Neyi hatırlayıp neyi unutmalıyız?”⁷

⁷ A.e., s. 205.

9. Bölüm: Her gün Kıyamet يوم القيامة اليومي

Ramallah'taki son gece, ellerini başının altında kenetlemiş, gözlerini tavana mihlayan şeyin ne olduğunu bilmez halde yatağına uzanmış yatmaktadır. Uyku başkaları için yaratılmıştır adeta, onunla hiç ilgisi yoktur.

“Yastık beyaz pamuktan yapılmış, dokusu yumuşak hükmü sert mahkeme salonumuzdur. Bir akşam uğraşdır, o esnada bulamadığımız doğru soru ve doğru zannederek yaptığımız hatadır. Neşeyle ve rızayla veya hüsrân ve utançla dolu başlarımızı kabul ettiğinde yastık, vicdana ve her zaman bizim yararımıza çalmayan ama bizim için çalan çanlara dönüşür. Yastık her günkü kıyametimizdir.”⁸

Önce köprüye, oradan Amman ve Kahire'ye, sonra da Rabat'taki bir şiir gecesine katılmak üzere Fas'a gitmek için çantasını hazırlar. Fas'ta bir hafta kalmayı, daha sonra Kahire'ye dönüp yanına Radvâ ve Temim'i alarak, yazı annesi ve kardeşi Alâ ile birlikte geçirmek üzere Amman'a geri dönmeyi planlamaktadır.

Ramallah'taki son gecesinde herkes derin uykudayken ve henüz şafak sökmemişken hiçbir zaman cevabını veremediği soruyu sorarak eserini sonlandırır:

“Ruhun renklerini alıp götüren nedir?

Nedir bedenlere isabet eden, işgalcilerin kurşunlarından başka?”⁹

3.2. Edebi ve Lengüistik Değerlendirme

3.2.1. Bakış Açısı ve Anlatıcı

Hikâye, roman gibi edebi türler anlatma eylemi üzerine kurulmuş edebi formlardır. Anlatma, hikâye etme bu türlerin en temel özelliğidir. Anlatma esasına

⁸ A.e., s.217.

⁹ A.e., s.220.

bağlı edebi türlerde anlatan ve anlatılan olmak üzere iki temel unsur bulunmaktadır. Anlatıcı, olayları idrak edip kendine has imkân ve tercihler doğrultusunda dinleyicilere aktaran varlıktır.

Modern hikâye ve romanlarda anlatıcı çoğu zaman yazar değildir. Bu türlerde yazarlar eserlerinde kurdukları itibari dünyada olup bitenleri okuyucuya anlatacak bir anlatıcı yaratırlar. Bu anlatıcılar, eserde yaşanan her şeyi bilen, gören ve duyan hatta kahramanın zihnini okuyabilen, tanrısal bir bakış açısına sahip hâkim bakış açılı üçüncü tekil şahıs anlatıcı, eserin olay örgüsünde yer alan kahramanlardan biri olan ve olayları anlatırken doğal olarak kendi ekseninden anlatan kahraman bakış açılı birinci tekil şahıs anlatıcı, itibari dünyada olup bitenleri sadece gözlemlemekle yetinen ve gözlemlerini objektif bir biçimde okura aktaran gözlemci bakış açılı üçüncü veya birinci tekil şahıs anlatıcı veya eserde yazar tarafından bu anlatıcılardan bir kaçının birlikte kullanıldığı çoğulcu bakış açısına sahip anlatıcılardır.¹⁰

Raeytu Ramallah eserinde anlatıcı yazarın kendisi yani kahraman bakış açılı birinci tekil şahıs anlatıcıdır. Olaylar yazarın kendi ekseninde döner ve çevresindekilere uzanır. Kahraman bakış açılı eserler otobiyografik eserlerdir. Bu eserde de yazar hem anlatıcı hem de olayların öznesi konumundadır.

3.2.2. Şahıs Kadrosu

Hikâye ve romanlarda anlatılan olayları yaşayan insan ve varlıklar şahıs kadrosunu oluştururlar. Bir eserin konusu, karakterlerin şahsında somut bir biçimde algılanır. Özellikle bazı başarılı yazarların eserlerinde yarattıkları güçlü karakterler, okurun zihninde eserin konusu ve olay örgüsünden çok kahramanın kalmasına neden olur.¹¹

Şahıs kadrosunun esasını insanlar oluşturur. Ancak eserde bahsi geçen canlı veya cansız varlıklar da şahıs kadrosuna dahil edilebilir. İncelediğimiz eserde kalabalık bir şahıs kadrosu bulunmamaktadır. Anlatıcı yazarın kendisidir. Yazar dışında eserde bahsi geçen şahıslar şöyledir:

¹⁰ İsmail Çetişli, **Metin Tahlillerine Giriş 2**, 5. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2016, s.102-110.

¹¹ Çetişli, **a.g.e.**, 89,90.

Radvâ Aşûr: Murîd el-Bergûsî'nin eşidir. Kahire Üniversitesinde eğitim gördüğü yıllarda tanışmış mezun olduktan sonra evlenmişlerdir. Radvâ, evlendikten iki yıl sonra Kahire Üniversitesinde yüksek lisansını tamamlamış ve daha sonra devlet bursuyla Afro Amerikan edebiyatı üzerine doktora yapmak için Amerika'ya gitmiştir. 1975 yılında doktorasını tamamlayıp Mısır'a geri dönmüştür. Mısırlı akademisyen ve edebiyatçı Radvâ Aşûr, eşinin pek çok şiirini İngilizceye tercüme etmiştir.

Temim el-Bergûsî: Murîd el-Bergûsî'nin oğludur. Henüz birkaç aylık bebekken babası Mısır'dan sınır dışı edilmiştir. Anne ve babasının eğitimini bir Arap ülkesinde almasını istemeleri nedeniyle annesi ile birlikte Mısır'da kalan Temim, doğduğu yıldan lise sona gittiği yıla kadar babasını yalnızca tatillerde görebilmiştir. Murîd el-Bergûsî bu yolculuğunda Temim'in de Filistin'e girişi için izin almaya çalışmaktadır.

Munîf el-Bergûsî: Yazarın ağabeyi ve dört erkek kardeşin en büyüğüdür. Ergenliğinden itibaren ailenin lideri ve akıl hocalığı rollerini üstlenmiştir. Katar'da çalıştığı dönemde kardeşi Murîd'e harçlıklar göndererek üniversite eğitimini karşılamıştır. O da Murîd gibi Ramallah'a dönmek istemiş ancak İsrail askerleri tarafından bir gün boyunca köprüde bekletildikten sonra geri çevrilmiştir. Birkaç ay sonra tekrar denemesine rağmen ikinci kez geri döndürülmüştür. Bu nedenle yazar, Ramallah ziyareti esnasında zaman zaman ağabeyini yanında hayal etmiş ve tabiri caizse onun yerine de dolaşmıştır. Fransa'da yaşayan Munîf, 1993 yılında Paris'te bir tren istasyonunun platformunda ölü bulunmuştur.

Ebu Hazım el-Bergûsî: Yazarın Ramallah'ta bulunduğu süre zarfında evinde misafir olduğu arkadaşısıdır. Yıllar önce Munîf ve Murîd'e vatana geri döndüklerinde onun evinden başka yerde kalmalarına izin vermeyeceğine dair yemin etmiştir. Eşi Fedva ve çocukları ile birlikte Murîd'i evlerinde ağırlayan Ebu Hazım, zaman zaman Murîd'in Ramallah'taki gezilerine eşlik etmektedir.

Bunların dışında yazar kitapta anne ve babasından, küçük kardeşleri Mecîd ve Alâ'dan, Kuveyt'te öğretmenlik yaptığı dönemde tanıştığı ünlü Filistinli

karikatürist Nâcî Alî'den, Gassân Kenefânî ve Mahmûd Dervîş gibi edebiyatçı dostlarından da söz etmektedir.

3.2.3. Zaman

Romanlarda vaka zamanı ve anlatma zamanı olmak üzere iki farklı zaman söz konusudur. Vaka zamanı, olayların başlama noktası ile bitiş noktası arasında geçen zamandır. Vaka zamanı her zaman kronolojik olmaz. Duruma göre geri dönüş tekniği kullanılarak şimdiki zamandan geçmişe veya gelecek zamana sıçramalar yapılabildiği gibi zaman akışında atlamalar veya genişletmeler de yapılabilir. Bu zamanlar, yazar tarafından olay örgüsü içerisinde kimi zaman açıkça kimi zaman ipuçlarıyla ifade edilir. Anlatma zamanı ise, olayların bir anlatıcı tarafından kendi tercihleri doğrultusunda okuyucuya nakledildiği zamandır.¹²

Vaka zamanında olaylar ya aynen ya da özetlenerek veya genişletilerek sunulabilir. Aynen aktarma, olayları nesnel zamanda nasıl olmuşsa değiştirmeden, oluş sırasını bozmadan, takvime bağlı kalarak aktarmaktır. Özetleme, nesnel zamanda geçen olayların bazı ayrıntılarının atlanarak, önemli görülen yerlerinin belirtilerek aktarılması, genişletme ise bazı olay veya durumların anlatıcıda uyandırdığı çağrışımlarla zamanda ileri yahut geri gidilmesidir. Genişletme modern romanda oldukça yaygın bir zaman anlayışıdır.¹³

İncelediğimiz eserde Filistin'e giriş anı olan şimdiki zaman ile anlatıma başlanmıştır. Eserin nesnel zamanı temelde Ramallah ziyaretidir. Olaylar Murîd el-Bergûsî'nin Filistin'e geçmek için Ürdün köprüsüne gelişiyile başlar ve gelişir. Yazar, ziyareti süresince başına gelen olaylar ile geçmişte yaşadıkları arasında genişletme metodunu kullanarak bağlantı kurmayı ihmal etmemiştir. Anlatıcının aynı zamanda başkahraman olduğu bu eserde vaka zamanı ile anlatma zamanı arasında belli bir boşluk söz konusudur.

¹² Çetişli, a.g.e., 96-98.

¹³ Nurullah Çetin, **Roman Çözümleme Yöntemi**, 16. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2019, s. 131,132.

3.2.4. Mekân

Anlatma esasına dayalı eserlerde olmazsa olmaz bir diğer unsur da mekandır. Mekân, eserde geçen olaylara ve kişilere ayrılan sahnedir. Mekanlar, bazı eserlerde olayların anlatılması için kullanılan araç iken bazı eserlerde mekanların temsili bir değeri bulunur. Hikâye ve romanlarda mekanlar çoğu zaman bildiğimiz yerlerdir ve gerçek isimleriyle yer alırlar. Ancak bazı eserlerde gerçekçi olmayan ütöpik, fantastik veya metafizik mekanlara da yer verilebilir.¹⁴

Raeytu Ramallah eserinde asıl mekân, kitabın isminden de anlaşıldığı üzere Ramallah' tır. Yazar, Araplar ve Müslümanlar için simgesel bir önem taşıyan Kudüs şehrinden, doğduğu köy olan Deyr Gassânah'tan da bahsetmekten geri durmaz. Aynı zamanda okuru bir dönem yaşadığı Mısır, Beyrut, Kuveyt ve Budapeşte'deki mekanlara da yolculuk yaptırır.

3.2.5. Eserde Kullanılan Anlatım Teknikleri

Edebi metin yazarları, duygu düşünce ve bilgilerini okuyucuya daha etkili bir şekilde aktarmak amacıyla metinlerini oluştururken bazı anlatım teknikleri kullanırlar. Yazarlar, yapıtlarının konusuna ve amacına uygun anlatım tekniklerini kullanarak okuyucuya ulaşmak isterler. Murîd el-Bergûsî' de *Raeytu Ramallah*'ta tahkiye, özetleme, tasvir, diyalog, iç monolog, bilinç akışı ve montaj gibi anlatım tekniklerini kullanmıştır. Eserde başvurulmuş bu teknikleri örnekleriyle birlikte inceleyelim.

Tahkiye, anlatma esasına bağlı edebi türlerin en önemli ifade tarzıdır. Tamamıyla anlatıcının dilinde hayat bulan tahkiye; anlatıcının olayları ve şahısları belirli bir mekân ve zaman çerçevesinde okuyucuya aktarmasıdır. Tahkiyeli anlatımda anlatılan ile okuyucu arasında bir anlatıcı bulunur ve olaylar anlatıcı aracılığıyla öğrenilir.¹⁵ İncelediğimiz eser 'ben' anlatım tarzında yazılmıştır. Kitabın kahramanı ve anlatıcısı yazarın kendisidir.

¹⁴ Çetin, a.g.e., s.135-138.

¹⁵ Çetişli, a.g.e., s. 116,117.

“Köprüünün Ürdün tarafına Amman’dan geldim. Erkek kardeşim Alâ arabasıyla getirdi beni. Yanımızda kardeşimin eşi İlham ve annem de vardı. Şemîsânî’deki evimizden sabah dokuzu çeyrek geçe çıktık ve saat on olmadan buraya vardık. Burası onların gitmesine izin verilen son noktaydı. Vedalaştık, onlar Amman’a geri döndüler. Köprüünün tam ucuna yapılan bekleme odasına geçip oturdum. Ürdünlü memura bir sonraki adımın ne olacağını sordum. ‘-Onlardan işaret gelene kadar burada bekleyeceksin sonra köprüyü geçeceksin.’ Uzun bir bekleyiş olacağının farkına varmadan bir süre bekledim.”¹⁶

Tahkiyeli anlatım bazen özetlemeye dönüşebilir. Hikâye ve roman yazarları zaman zaman kahramanların geçmişte yaşadıklarının anlatımında özetleme tekniğine başvururlar. Örneğin, birkaç yıllık bir zaman dilimini üç beş cümle ile özetlerler. Özetleme; uzun bir zaman diliminde yaşanmış olayların ana hatlarıyla ve kısaca ifade edilmesidir.¹⁷

Yazar, eserinde evliliği ve çocuklarının dünyaya gelişini anlatırken özetleme tekniğine başvurmuştur.

“1970 yılında evlendik... Radvâ 1975’te doktorasını tamamlayıp döndüğünde aile istikrarına kavuşma zamanı gelmişti. 1976’da bir düşük yaptı. Sonra tekrar gebe kaldı ve 13 Haziran 1977’de Temim ile rızıklandırıldık. Yani Mısır’dan sınır dışı edilmemden beş ay evvel.”¹⁸

Tasvir, bir kişinin, mekânın veya bir olayın, okuyucunun önünde kelimelerle resmedilmesi ve adeta gözünün önünde görünür hale getirilmesi anlamına gelmektedir. Tasvir yöntemiyle anlatılan insan, eşya veya mekân yalnızca soyut bir isim olmaktan çıkar. Tasvir, anlatma esasına bağlı edebi türlerde yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.¹⁹

¹⁶ Bergûsî, **a.g.e.**, s. 8,9.

¹⁷ Çetişli, **a.g.e.**, s.118,119.

¹⁸ Bergusi, **a.g.e.**, s.164.

¹⁹ Çetişli, **a.g.e.**, s. 122,123.

Murîd el-Bergûsî'nin doğduğu evi ve Budapeşte'de kaldığı evi detaylı bir şekilde anlatımı bu yöntemi kullanımına örnek verilebilir.

Doğduğu evi tasviri:

“Dâru'r-Ra'ad geniş kare bir avlusu olan, avlunun üç tarafı odalarla çevrili büyük bir evdi. Avlunun dördüncü duvarı ise köy meydanındaki caminin duvarıyla birdi. Yukardan bakıldığında avlunun etrafını saran odalar sayısınca beton kubbeles görülür. Devasa gövdesi ve genişçe yayılmış dallarıyla incir ağacı eve ve avluya hakimdi. Bu ağaç dedelerimize ve babalarımıza meyvesini vermişti. Köyde onun o leziz meyvesinden tatmamış bir kişi bile yoktu.”²⁰

Budapeşte de yaşadığı evi tasviri:

“Oturduğumuz ev, etrafı duvarla çevrili birbirine benzer apartmanların ortasında, hoş bir apartmanın üçüncü ve son katındaydı. Seksen metrekareden geniş değildi. Tuna nehrine bakan ve büyüleyici bir güzelliği olan Rose tepelerindeydi. Evimizin küçük bir balkonu vardı. Balkonun demir parmaklıklarına içlerinde kırmızı sardunyalı bulunan dikdörtgen saksılar asmıştım.”²¹

Eserde kullanılan bir başka anlatım tekniği de diyalog tekniğidir. Anlatı türlerinin hemen hemen hepsinde kullanılan diyalog, en az iki insan arasında geçen karşılıklı konuşmalardır. Konuşmalar tek taraflıysa ortaya monolog çıkar. Tahkiyeli eserlerde diyalog ve monologlar çoğunlukla diğer anlatım tarzları ile birlikte sentezlenerek kullanılır. Bunun ölçüsü konusunda yazara herhangi bir sınırlama getirilmez. Diyaloğun sınırını tercihleri ve zevkleri doğrultusunda yazar kendi belirler.²²

Diyalog tekniğinde anlatıcı dışarıda bırakılır. Okuyucu kahramanların konuşmalarını doğrudan takip eder. Diyaloğun, kahramanın karşısında biri varmış

²⁰ Bergûsî, a.g.e., s.66.

²¹ Bergûsî, a.g.e., s.160.

²² Çetişli, a.g.e., s.125,126.

gibi kendi kendine konuşması anlamına gelen iç diyalog, iki veya daha fazla insanın karşılıklı konuşması anlamında dış diyalog olmak üzere iki türü vardır.²³

Raeytu Ramallah eserinde uzun diyaloglara yer verilmemiştir. Diyaloglar genellikle diğer anlatım tarzları ile birleştirilmiş az ve öz biçimde eserde yer almıştır. Murîd'in bir ahababı ile arasında geçen kısa konuşma diyalog tekniğine örnek olarak verilebilir.

“-... Kudüs'ü görmeden gidecek olman çok acı.

-Gerçekten imkânsız mı?

- Kudüs'ü İsrail sayıyorlar. Kapatma Filistin bölgesiyle İsrail arasındaki hareketi engellemek demek. Sadece İsrail izni veya V.I.P. olduğunu gösteren bir belgesi olanlar geçebilir.

-Bunun dışında?

-Kaçak yollar var. Bazıları kaçak yollarla giriyor. Ancak riskli.”²⁴

Monolog, bir kişinin karşısındaki insana konuşma fırsatı vermeden tek taraflı konuşmasıdır. Hikâye ve romanlarda kahramanın kendi kendine sanki karşısında biri varmış gibi içinden ve tek taraflı konuşmasına ise iç monolog denir.²⁵ Yazar dışında bir anlatıcının bulunduğu kurgusal metinlerde bu teknik kullanıldığında anlatıcı devre dışı kalır ve okuyucu yazarın iç dünyasıyla baş başa bırakılır. Bireyin psikolojisini daha iyi anlayabilmek için kullanılan bu yöntem, *Raeytu Ramallah* eserinde de pek çok yerde kullanılmaktadır.

Murîd el-Bergûsî'nin doğup büyüdüğü ve çocukluğunun geçtiği köye yıllar sonra tekrar gittiğindeki hissiyatı ve düşüncelerini aktarımı iç monolog tekniğine örnek olarak verilebilir.

“Sokaklarda gezinen veya oyun oynayan çocuklardan hiçbiri beni tanımıyor. Bu ürpertiye hissetmeye hakkım yok ama hissediyorum. Birileri beni

²³ Mustafa Karabulut, “Yusuf Atılgan'ın ‘Aylak Adam’ Romanında Anlatım Teknikleri”, **Turkish Studies, İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/1 Winter 2012, s.1375-1387.

²⁴ Bergûsî, **a.g.e.**, s.170.

²⁵ Çetışli, **a.g.e.**, s.127,128.

*tanısın istedim. Şu ağır ağır ve düşünceli yürüyen adam tanımadı beni. Ben de onu tanımadım. Kimlerdenmiş sormadım, soramadım. Doğduğun yerde “Bu kim, bu ne?” diye, turist gibi sorular sormak ne saçma. Öyle değil mi?”*²⁶

İç monolog tekniğine çok benzeyen bir teknik daha vardır ki o da bilinç akışıdır. Bilinç akışı da bir iç konuşma ve iç çözümleme şeklidir. Bu tekniğin amacı kahramanın iç dünyasını direkt olarak okura aktarmaktır. Şuur akışı ve bilinç akımı teknikleriyle de isimlendirilen bu yöntemde iç monologdan farklı olarak karakter, kesik kesik ve çoğu zaman bir bütünlük içermeyen cümlelerle bir iç konuşma gerçekleştirir.²⁷

Yazarın Ramallah'ta misafir olduğu evin penceresinden İsrail yerleşim yerlerine bakarken zihninden geçenler bu tarzı kullanımına örnek verilebilir.

*“Ne yeni burada? Buraların hâkimi hala onlar. Geçiş iznini onlar veriyor. Dosyalarınızı onlar inceliyor. Onlar adınıza dosya açıyor ve sizi onlar bekletiyorlar. Ben kendi hudutlarım olmasına mı teşneyim? Sınırlardan nefret ederim. Bedenin, yazmanın, davranışların ve devletlerin sınırlarından.”*²⁸

Hiç şüphesiz eserin genelinde sık sık rastlanılan bir diğer teknik de geri dönüş tekniğidir. Geri dönüş tekniği çoğunlukla tarihi romanlarda şimdiki zaman etkisini azaltmak için kullanılan bir anlatım yöntemidir. Bu teknikle yazar kişilerin, olayların ya da mekanların geçmişine dair bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

“Otobüsün camından bakıyorum. Her kontrol noktasında ortaya çıkan sonra kaybolan İsrail bayraklarını görüyorum. Birkaç metrede bir bayraklar çıkıyor karşıma. Gözlerim otobüsün camından ayrılmıyor, eski zamanların görüntüleri de gözlerimden. Bu ağır giden otobüste 67'den sonra ailecek ilk kez bir araya geldiğimiz Karavan Otelinin kahvaltı salonunu dün gibi hatırlıyorum. Savaştan sonraki yazdı, 68 yazı. Ben Kuveyt'te çalışıyordum. Annem ve küçük

²⁶ Bergûsî, a.g.e., s. 79-80.

²⁷ Çetişli, a.g.e., s. 130,131.

²⁸ Bergûsî, a.g.e., s. 48.

kardeşim Alâ Ramallah'ta, babam Ürdün'de, Mecîd Ürdün Üniversitesindeydi. Munîf ise Katar'da çalışıyordu. O günlerde kullanılan bütün iletişim araçlarını kullanarak hep birlikte Amman'da toplanmaya karar vermiştik. Sırayla Cebel-i Luveybe'de bulunan üç dört katlı bu küçük ve temiz otele geldik sırayla. Savaşın bizi ayırmasından sonra annem, babam ve kardeşlerimle ilk kez bir araya geliştik. Yan yana üç oda tuttuk. Oteller uyumak için vardır. Biz uyumadık.”²⁹

Murîd el-Bergûsî bu tekniği eserinde sık sık kullanmaktadır. Bu yöntemi kullanışına başka bir örnek de oğlu Temim'e Filistin'e giriş izni almak için uğraşırken onun doğduğu zamana geri gitmesidir.

“Ebû Saci'ye Temim'in izninin çıkması için takriben ne kadar bekleyeceğimizi sordum. Gençlere izin verirken ağırdan aldıklarını, yaşlılara ve elli yaşın üzerindekiyle kolay izin verdiklerini söyledi. Misafirin daha eli bile değmeden mermere düşüp paramparça olan bir kahve fincanının sesi gibi kulaklarımda çınladı durdu elli kelimesi. Ne çok yaşadığımı ve ne az yaşadığımı hissettim. Sanki aynı anda hem çocuktum hem de yaşlı bir adam. Temim'i dünyaya getirmek için yedi sene kadar geç davrandık. 1970 yılında evlendik ve en başından çocuk sahibi olmak için 'durumlar netleşene kadar' beklemeye karar verdik. O netleşmesini beklediğimiz durumların ne olduğunu biz de bilmiyorduk. Genel durumumuz, ekonomik, politik, edebi, ya da akademik durumumuz mu, neydi netleşecek olan?”³⁰

Anlatım tekniklerinden biri olan montaj, yazarın başkasına ait olan bir sözü olduğu gibi kendi eserine aktarmasıdır. Alıntı bir mısra, cümle ya da paragraf olabilir. Montaj tekniğinin amacı, asıl esere üslup çeşitliliği sağlamaktır.³¹

Montajda önemli olan, alıntılanan bölümün eserin yapısıyla bütünleşmesidir. Murîd el-Bergûsî'nin eserinin bir bölümünde annesinin çocuklarına verdiği değeri, onun ne kadar fedakâr ve her konuda yetenekli bir

²⁹ A.e., s.31

³⁰ A.e., s. 163,164.

³¹ Çetişli, a.g.e., s.134,135.

kadın olduğunu anlatırken anneliğin kutsallığına da değindiğini ve bu konuyla alakalı olarak montaj tekniğine başvurduğunu görmekteyiz.

“Yves Bonnefoy’un Giacometti biyografisini okurken, annesi ve annesinin hayatındaki yeri konusunda söyledikleri beni epey etkilemişti. Anita Giacometti güçlü ve etkili bir karaktere sahip bir kadındı.

O her şeyin merkeziydi. Yalnızca varlığıyla bile hayatın tüm standartlarını ayakta tutabilen sessiz ve dikkatli bir muhafız gibiydi. Bütün ailenin güç kaynağıydı. Her şeyi bilen, hakikati söyleyen ve değerleri tanıyan biriydi. Herkesin neye ihtiyacı olduğunu ve neye karar vermesi gerektiğini belirler, gündelik konular, çıkmazlar veya büyük krizler gibi durumlarda çoğu zaman bir emir niteliğindeki görüşünü açıkça belirtirdi.

*Annemde bu özelliklerin çoğu vardı. Ayrıca oturmuş bir güzellik, sakin ve doğal bir dişiliğe sahipti. Ancak onun koruyucu kanatlarını herkesin üstüne serme isteği, bizim mümkün olan en uzun bir süre çocuk kalmamızı istediği düşüncesini de ortaya koyuyordu.”*³²

3.2.6.Eserin Dili ve Üslubu

Öz anlatı, tarz, deyiş, söylem gibi terimlerle de karşılık bulan üslup; duygu, düşünce ve hayalleri kendine has bir tarzda ifade ediş tarzıdır. Üslup, dilin belli bir düzen içinde aldığı şekildir. Üslup, “romancı romanını nasıl yazıyor?” sorusunun cevabıdır. Yazarın kendine özgü tutumu ve söyleyiş biçimi onun üslubunu verir. Her yazarın üslubu, dünya görüşünün ve hayata bakış açısının dildeki yansımasıdır.³³

Roman ve hikâye yazarlarının anlattıklarının ve bakış açısının tutarlılığını anlatım dili belirler. Yazar anlattıklarının gerçeğe uygun olmasını ve eserini kaleme alırken kurmaya çalıştığı dünyanın inandırıcı olmasını istiyorsa dile gereken önemi vermek durumundadır. Dilin yerinde kullanılması ve metnin belli

³² Bergûsî, a.g.e., s. 122,123.

³³ Çetin, a.g.e., s. 273.

bir amaç üzere düzenlenmesi eserin üslubunu oluşturur. Eserin üslubuna şekil veren ise muhteva ve fikirdir.³⁴

Bu bölümde *Raeytu Ramallah* eserinde kullanılan dil ve üsluba dair incelemeler, eserin orijinal metninden örneklerle birlikte ele alınmaktadır.

Uzun yıllar Arap ve Avrupa ülkelerinde sürgünde yaşayan şair ve yazar Murîd el-Bergûsî'nin yıllar sonra ülkesine döndüğünde kaleme aldığı bu eseri yalnızca geri dönüşün hikayesi gibi görünse de aynı zamanda bir sürgünün hikayesidir. Bergûsî yurdundan edilen bir kişinin duygularıyla roman tarzında yazdığı bu eserde, yaşadığı trajediyi yaratıcı bir üslup ile kelimelerle buluşturmuştur. Kitabın önsözünde Edward Said'in de belirttiği gibi, eserin hayat enerjisi veren şiirsel bir dokusu vardır.

Okuyucu, eserin genelinde yazarın zihninden geçen düşünceler aracılığıyla olaylara vakıf olmaktadır. Ramallah'ta geçirdiği süre zarfındaki hissiyatı da çoğunlukla iç konuşmalar şeklinde okuyucuya aktarılır. Yazar, dilinin akıcı ve anlaşılır olmasına ilaveten durum trajedisini de çok güzel işler. Örneğin, Ramallah'a dönüş yolunda, Ürdün'ü İsrail'e bağlayan Şeria nehri üzerindeki köprüden geçerkenki düşüncelerini şöyle aktarır:

إنني لا أشكرك أيها الجسر القليل الشأن والأمطار. لست بحراً ولست محيطاً حتى نلتمس في أهوالك أعداءاً. لست سلسلة جبالٍ تسكنها ضواري البرّ وغيلانُ الخرافة حتى نستدعي الغرائز والوقاية دونك. كنت سأشكرك، أيها الجسر، لو كنت على كوكبٍ غير هذا، وعلى بقعةٍ لا تصل إليها المرسيدس القديمة في ثلاثين دقيقة. كنت سأشكرك، لو كنت من صنّع البراكين، ورُعبها البرتقاليّ السميك. لكنك من صنّع نجارين تعساء، يضعون المسامير في زوايا الشفاه، والسيجارة على الأذن. لا أقول لك شكراً أيها الجسر الصغير. هل أحجل منك؟ أم تحجل

³⁴ Mehmet Tekin, *Peyami Safa'nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma*, Konya, 1990, s.22-26.

مني؟ أيها القريب كنجوم الشاعر الساذج. أيها البعيد كخطوة المشلول. أي حرج هذا؟ انني لا

أسألك. وأنت لا تسألي. صوت الأخشاب تحت قدمي.³⁵

“Sana teşekkür etmeyeceğim kısa ve önemsiz köprü. Sen bir deniz ya da okyanus değilsin ki senin dehşetine bir mazeret bulalım. Vahşi kara hayvanları veya korkunç efsanelerin mesken edindiği bir sıra dağ da değilsin, tüm içgüdülerimizle senden korunmaya çalışalım. Başka bir gezegende yahut eski bir Mercedes’in otuz dakikada ulaşamadığı bir yerde olsaydın sana teşekkür edebilirdim. Yanardağlardan ya da onların yoğun, turuncu renkli korkusundan yapılmış olsaydın sana teşekkür edebilirdim. Ama sen çivilerini ağızlarına, sigaralarını da kulaklarının arkasına koyan mutsuz marangozlar tarafından yapıldın. Sana teşekkür etmeyeceğim küçük köprü. Senden çekinmeli miyim? Yoksa sen mi benden çekinmelisin? Ey saf şairin yıldızları kadar yakın, felçli bir adamın adımı kadar uzak olan. Hangi utanç bu? Seni affetmeyeceğim. Sen de beni affetme. Ayaklarımın altında tahta gıcırtısı.”³⁶

Yazar anlattıklarının okuyucunun zihninde canlanması ve görsel bir etki bırakması adına zaman zaman benzetmeler kullanmıştır.

أنت العائد الى مدينة صباحك وشبابك بعد ثلاثين سنة تحاول على الفور استدراج الفرح الى

قلبك كما تُستدْرِج الدجاجات الى صحن الشعير.

“Otuz yıl sonra sabahlarının ve gençliğinin geçtiği şehre geri dönüyorsun ve kalbini neşeli olduğuna dair kandırman gerekiyor tıpkı tavukları darı ile kandırır gibi”³⁷

³⁵ Arapça metinler eserde geçtiği şekilde alınmış ve metin çevirileri tarafımızca yapılmıştır. Metnin geçtiği yere dair dipnotlar Türkçe tercümelerin sonlarına eklenmiştir.

³⁶ Bergüsü, a.g.e., s.15.

³⁷ A.e., s.43.

Aynı şekilde yazarın yıllar sonra karşılaştığı Filistin'i anlatırken kullandığı üslup da benzetme yöntemini kullanımına bir örnektir:

هي الآن ليست تلك الحبيبة في شِعْر المقاومة، ولا ذلك البند في برامج الأحزاب. ليست
جدالاً ولا مجازاً لغوياً. ها هي تمتد أمامي، ملموسة كعقرب، كعصفور، كبئر، ومرئية كحقلٍ
من الطباشير، كآثار الأحذية.

“O artık ne direniş şiirlerindeki sevgili ne parti programlarındaki bent nede bir argüman veya metafor. İşte önümde uzanmış duruyor bir akrep, bir serçe ve bir kuyu kadar dokunulabilir. Bir kireçtaşı sahası ve hatta bir ayak izi kadar gözle görülebilir.”³⁸

Kitabın yazım dili olarak Fasih Arapça kullanılmıştır. Bergûsî, zaman zaman dostları ve akrabaları ile arasında geçen konuşmalara diyalog tekniği ile yer vermiştir. Eserin yazım dilinin fasih Arapça olmasına rağmen az da olsa geçen bu diyaloglar Filistin halk diliyle verilmiştir. Bunun dışında eserde halk diline ait ifadeler kullanılmamıştır. Tamamı edebi bir dille yazılan eserde diyalogların yerel lehçe ile verilmesinin, bu bölümlere bir doğallık kattığını söyleyebiliriz. Ramallah'taki ilk gecenin sabahında arkadaşı Ebû Hâzım ve eşi ile aralarında geçen kısa konuşma bu duruma örnek olarak verilebilir:

سألتُ فدوى عن موعد ذهابها لعملها قالت إنها في إجازة لمدة أسبوع. ادركتُ أنها فَعَلَتْ ذلك
لأجلي وتأثرت من هذه اللمسة الأنيقة والكريمة. لقد قررت التفرغ للإنتباه الى وجودي في بيتها
كانت تلك طريقتها الصامتة للإحتفاء بي. حاولتُ أن أقنعها بالعودة إلى العمل فوعدتُ، ولكن
"بعد كام يوم". وسارعت بتغيير الموضوع.

-أم خليل فرحت لوصولك وستأتي للسلام الليلة أو غدا.

³⁸ A.e., s.11.

قلت لها مداعباً:

-هل تدير ام خليل جمعيتكم أحسن من إدارة "أبو عمار" للمنظمة؟

-قالت مبتسمة:

-على سلامتها الخالة ام خليل.

-كيف بتجيب الجرايد يا "أبو حازم"؟ بدنا نشوف "جرايدنا".

-يعني مرات فيها شغلات. الواحد لازم يشوفها.

دخل حسام ومعه كعك بالسمن ومناقيش الزعتر.

-مريد مش راضي يفطر. غلّبي. أقنعه.

"Fedva'ya işe ne zaman gideceğini sordum, bir haftalığına izinde olduğunu söyledi. Bunu benim için yaptığını anladım ve bu kibar jest karşısında çok duygulandım. Benimle evde ilgilenebilmek için kendini adamaya karar vermişti. Bu beni tebrik etmesinin sessiz yoluydu kendince. Onu işe dönmesi için ikna etmeye çalıştım. Birkaç gün sonra döneceğine söz verdi ve konuyu değiştirmeye çalıştı.

-Ümmü Halîl gelişine çok sevindi. Bu gece ya da yarın seni görmeye gelecek.

Şakayla karışık şöyle cevap verdim:

-Ümmü Halîl derneğinizi Arafat'ın teşkilatı yönettiğinden daha mı iyi yönetiyor yoksa?

- "Ümmü Halîl oldukça iyi" dedi gülümseyerek.

-Gazeteleri nereden alıyorsunuz Ebû Hâzım? Bir bakmak istiyorum da.

- Yani bazen bir şeyler yazdıkları oluyor. Bakmak lazım.

Yanında simit ve zahterli çöreklerle Hüsâm geldi.

*-Murîd kahvaltı yapmak istemiyor, bana zorluk çıkartıyor. Sen onu ikna et."*³⁹

³⁹ A.e., s.55,56.

Murîd el-Bergûsî şair olmasının bir neticesi olarak bazı bölümlerde anlatılarını şiir dizeleriyle ustaca birleştirmiştir. Bahsi geçen mekanlar ve insanlara ithafen yazmış olduğu şiirlerden seçmelerle anlatımı zenginleştirmiştir. Örneğin Ramallah'a varmadan önce son adım olan evrak ve çanta kontrolünden sonra hudut dairesinden çıkışı ve Filistin'e ilk giriş anındaki hissiyatını şu dizelerle aktarmıştır.

بَوَابُ الْأَبْوَابِ

لَا مِفْتَاحَ فِي يَدِنَا. وَلَكِنَّا دَخَلْنَا

لَا جَنِينَ إِلَى وَلَادَتِنَا مِنَ الْمَوْتِ الْغَرِيبِ

وَلَا جَنِينَ إِلَى مَنَازِلِنَا الَّتِي كَانَتْ مَنَازِلَنَا وَجَعْنَا

فِي مَبَاهِجِنَا خُدُوشَ

لَا يَرَاهَا الدَّمْعُ إِلَّا وَهُوَ يَوْشِكُ أَنْ يَهِيلَا.

Kapıların kapısı

Anahtarımız yok. Ama içeriye girdik.

Doğumumuza sığınarak yabancı bir ölümden

Ve eskiden bizim olan evlerimize sığınarak, geldik.

Sevinçlerimiz yaralı

*Gözyaşları onu görmez, akıp gidene kadar.*⁴⁰

İlerleyen bölümlerde annesinden bahsederken onu anlatan bir şiirini paylaşır:

تَوَدُّ الْخُرُوجَ إِلَى كَوَكِبٍ خَارِجِ الْأَرْضِ

حَيْثُ تَعْبَجُ الْمَمَرَاتُ بِالرَّاكِضِينَ إِلَى غُرْفَةٍ سِوَاهَا،

⁴⁰ A.e., s.29.

وحيث الأسيرة في الصبح فوضى،

وكل المخدات تصحو مُجَلَكَةً،

فُطْنُهَا عَائِصٌ فِي الْوَسَطِ.

تريد اكتظاظَ حِبالِ الغسيلِ وأزراً كثيراً كثيراً تُفْلِلُهُ للغداءِ

وابريق شاي كبيراً كبيراً يفور على النار عَصراً

ومائدةً للجميع، مساءً، يُنْقَطُ مفرشها بِمِسْمِ الثِّرَاتِ.

...

وهل تسع الأرض

قسوة أن تصنع الأم فنجان قهوتها، مفرداً،

في صباح الشتات؟

Dünyadan uzak bir gezegene gitmek ister

Koridorları başka odalara koşan insanlarla dolu,

Sabahları yatakları darmadağın olan,

Bütün yastıkları buruşmuş

Pamukları tam orta yerinden toplanmış olan bir gezegen.

İster ki çamaşır ipleri dolsun,

Öğlen yemeği için bol bol pirinci,

İkindide ocağın üstünde tıkırdayan kocaman bir çaydanlığı olsun

Ve akşama herkese yetecek bir sofrası olsun örtüsü sohbet susamlarıyla

kaplı.

....

Sığar mı dünyaya

Bir annenin kahvesini yalnız başına pişirmesinin kasveti

*Bir sürgün sabahında?*⁴¹

⁴¹ A.e., s.120,121.

Bergûsî anlatımında kurduğu kısa ve net cümlelerle okuyucuyu ânın gerginliğine ortak etmeyi başarmaktadır.

الآن أمّر من غربتي إلى .. وطنهم؟ وطني؟ الضفة وغزة؟ الأراضي المحتلة؟ المناطق؟ يهودا والسامرة؟
الحكم الذاتي؟ إسرائيل؟ فلسطين؟

“Şimdi sürgünümünden dönüyorum. onların vatanına? Kendi vatanıma? Batı Şeria ve Gazze’ye? İşgal altındaki topraklara? Belli bölgelere? Yahuda ve Samiriye’ye? Özerk hükümete? İsrail’e? Filistin’e?”⁴²

من يكون سكان هذه المستوطنة؟ من أين أتو قبل أن يؤتى بهم الى هنا؟ هل يلعب أطفالهم الكرة وراء هذه الأسوار؟ وهل رجالهم ونساؤهم يمارسون الحب خلف هذه النوافذ؟ هل يفعلون ذلك والمسدسات على جنوبهم؟ والرشاشات هل يعلقونها معبأة وجاهزة على جدار غرفة النوم؟
على التلفزيون لا نشاهدكم إلا مسلحين. هل يخافون منا حقاً أم نحن الذين نخاف؟

“Bu yerleşim yerlerinin sakinleri kim? Buraya gelmeden önce neredeydiler? Duvarların ardında çocukları top oynar mı? Pencereilerin ardında sevişir mi erkek ve kadınları? Silahları hep yanı başlarında mı? Dolu tüfekleri asılı mıdır yatak odalarının duvarlarında? Onları televizyonda silahlı görüyoruz hep. Bizden korkuyorlar mı gerçekten, yoksa biz miyiz korkan?”⁴³

Yazar, otobiyografisinde yalnızca hayat hikâyesini anlatmakla kalmayıp, zaman zaman kendi karakterine, tercihlerine, olumsuz gördüğü bazı yönlerine dair notlar da düşmektedir.

⁴² A.e., s.19.

⁴³ A.e., s. 36.

حتى الصديقة لا أستطيع أن أخاطبها بالرومانسية الشائعة والمتوقعة، والمرأة التي لا تتخذ الخطوات الأولى نحوّي لا أهتم بمصادقتها. وكذلك الحال مع أصدقائي من الرجال أيضا. من السهل عليّ أن أدير ظهري وأغادر العلاقة إذا رأيت فيها ما يُرهق. الصديق المرهق كثير المعاتبة، كثير اللوم، يريد تفسيراً لما لا يُفسر. يريد أن "يفهم" كل شيء. إذا سأمحك على خطأ فهو يُشعرك أنه سأمحك على خطأ. على عكس العلاقات الأسرية وعلاقات القرى، نحن نختار الصديق اختياراً. ولذلك فالصدقة المهرقة، في نظري، هي تَبَرُّع بالحمق.

“Kız arkadaşına bile alışılmışla gelmiş türden romantik şekilde hitap edememem. Bana karşı ilk adımı atmayan kadın ve erkeklerle arkadaş olmaya çalışmam. Bir ilişkide zorlayıcı bir durum görürsem o ilişkiyi kolaylıkla bitirebilirim. Yorucu bir dost çok serzenişte ve sitemde bulunur. Açıklanamayacak şeyler için bile bir açıklama bekler. Bir hatanızı affettiğinde size bu affediciliği hissettirir. Ailelerimizi ve akrabalarımızı seçemesek de dostlarımızı seçebiliriz. O halde bana göre yorucu bir arkadaşlık gönüllü bir ahmaklıktır.”⁴⁴

أما عيبي الشخصي فكان أنني استسهل الانسحاب عندما أرى ما لا يسر. أدير ظهري. وقد أثبتت لي الأيام أنه كان من الأفضل لو تحملت قليلاً وحاولت كثيراً.

“Benim kusurum, beni memnun etmeyen bir şey gördüğümde hemen bırakıp gidişim. Geçen zaman bana biraz daha sabretmemin ve daha çok çabalamamın daha iyi olabileceğini gösterdi.”⁴⁵

Yazar’ın uzun yıllar sonra geri döndüğü ülkesinde işgal sonrası yaşanan değişimleri, memleket ve toplum manzaralarını tasviri oldukça tatmin edicidir.

⁴⁴ A.e., s. 51,52

⁴⁵ A.e., s.149

كلما تقدمنا من ساحة القرية اتضح أثر الهجران. أثر الخسارة والنأي. التقدم البطيء يجيء الى
الأمكنة بمواقيتِه وبقانونه؛ في غياب أهلها دخلت الى دير غسانة الكهرباء، هوائيات
التلفزيونات مرفوعة على بعض الأسطح، الاسفلت يضيئ بسواده الطازج شارعاً أو شارعين في
البيوت المهجورة تروي روايتها بحرسها البليغ. كان يجب أن أتخيل القرية. تقترب أكثر. أكثر.
هذا التهدم والتآكل في الأقواس والبوابات والمداميك والسقوف والعتبات والأدراج. بل انني
قدّرت ان أرى هذا الخراب الذي أراه الآن في دير غسانة منذ رأيت التراجع المفجع بل انني
قدّرت ان أرى هذا الخراب الذي أراه الآن في دير غسانة منذ رأيت التراجع المفجع في أحوال
رام الله في أحوال رام الله.

*“Köy meydanına yaklaştıkça köydeki boşalmanın ve ayrılıkların izleri daha belirgin bir hal aldı. Bazı yerlere gelişmişlik; yasalar ve zamanlama açısından daha yavaş gelir. Deyr Gassânah’a elektrik herkes oradan ayrılınca gelmiş, bazı çatılarda televizyon antenleri yükselmiş, bir iki sokak ancak asfaltlanmış köyde. Giderek yaklaşıyoruz. Terkedilmiş evler anlamlı sessizliği ile hikayeler anlatıyor. Bu yıkıntıları tahmin etmeliydim, kemerlerin, tuğlaların, kapıların, çatıların, eşiklerin ve basamakların çürüdüğünü. Aslında Ramallah’taki trajik gerilemeyi gördükten sonra Deyr Gassânah’taki bu tahribatı görmeyi beklemiyor değildim.”*⁴⁶

قلت لنفسي إنّ مُفاوضي أوسلو كانوا يجهلون المعنى الحقيقي لهذه المستوطنات وإلا لما وقّعوا
الاتفاقية. تنظرُ من نافذة السيارة يمينا فتفاجأ بأنّ الشارع النحيل المتآكل الذي يحملك،
يصبح أكثر اتساعاً ونعومةً وأناقةً. اسفلتُهُ يزداد بريقاً، وسرعان ما ينفصل عن الطريق، صاعداً
الى تلةٍ فاخرةٍ المباني، فتدرك أنه يُفضي إلى مستوطنة. تنظر إلى يسارك بعد قليل، فتري

⁴⁶ A.e., s.80.

مستوطنة ثانيةً وشارعاً أنيقاً عريضاً آخر يؤدّي إليها. ثم ترى الثالثة والرابعة والعاشرة وهكذا.
الأعلام الإسرائيلية ترتفع على مداخلها. وتلاحظ أن الكتابة على إشارات المرور باللغة العبرية
فقط. من أقام كل هذا الهول؟ من بناه؟

“Kendi kendime şöyle söyledim; Oslo müzakerecileri bu yerleşim yerlerinin gerçek anlamından habersizdirler, aksi halde anlaşmayı asla imzalamazlardı. Arabanın camından sağa bakıyorsunuz, üstünden geçtiğiniz dar ve eski yol, ferah, rahat ve güzel bir yol haline gelmiş. Parlak asfaltlı lüks binaların bulunduğu bir tepeye doğru giden bu yol birden ayrılıyor. İşte o zaman bu yolun yerleşim yerlerinin yolu olduğunu anlıyorsunuz. Biraz sonra solunuza bakıyorsunuz başka bir yerleşim yeri ve oraya giden güzel geniş bir cadde. Derken üçüncüsü, dördüncüsü ve onuncusu. Girişlerinde İsrail bayrakları asılı. Trafik levhalarında yalnızca İbranice yazılar var. Bunu kim yaptı? Bunları kim inşa etti?”

47

Murîd el-Bergûsî eserinde, geçmiş ile yaşadığı ânı ustalıkla birleştirmiştir. Okur, zihninde herhangi bir karışıklık söz konusu olmadan iki zamanı birbirinden ayırabilmektedir. Ayrıca bölüm sonlarında bir sonraki bölümde anlatılacaklara göndermeler yapılarak bütünlük sağlanmıştır. Eserin kendisine has bir kronolojisi vardır. Örnek vermek gerekirse Köy Meydanı bölümü, Murîd el-Bergûsî'nin Mısır'dan sınır dışı edilmesinin üzerinden geçen on yedi yıldan sonra Mısır'a geri dönüşünü, Ramallah'a dönüşüyle kıyaslaması ile başlar. Ve bölüm Mısır'dan sınır dışı edildiği güne tekrar bir gönderme yaparak sonlanır. Başlangıç ve bitiş arasında ise Ramallah gezisine dair anlatımlar bulunmaktadır.

Yazar, Filistin'de karşılaştığı manzaralara ve bilhassa yasaklamalar nedeniyle girişine izin verilmeyen Kudüs'e dair düşüncelerini ve yaşadığı trajediyi de eleştirel bir dil ve üslup ile dile getirmiştir.

⁴⁷ A.e., s.37.

السيارة تواصل طريقها وأنا أواصل النظر من نافذتها على يميني وعلى يسار السائق. ما هذا العَلَمُ الإسرائيلي؟ ألم ندخل "مناطقنا" منذ فترة؟ هذه هي المستوطنات إذًا! أن يتحدث المحدثون عن المستوطنات شيء، وأن تراها بعينيك شيء آخر. كل الإحصائيات سخيفة بلا معنى. الندوات والخطب والإقتراحات والإستنكارات والذرائع وخرائط التفاوض وحجج المفاوضين، وكل ما سمعناه وقرأناه عن المستوطنات، لا يساوي شيئاً أمام مشاهدتها بعينيك. أبنية متدرّجة من الحجر الأبيض متلاصقة ومتكاثفة. تصطف خلف بعضها في سطور منسّقة، راسخة في أماكنها. بعضها عمائر وبعضها بيوت يغطي سقفوها القرميد. هذا هو البادي للعين الناضرة من بعيد. ما هو شكل حياتهم من الداخل يا ترى؟ من يكون سكان هذه المستوطنة؟ من أين أتوا قبل أن يؤتى بهم الى هنا؟ ... كيف تركناهم يقيمون كل هذه المدن؟ القلاع؟ الثكنات؟ سنة بعد سنة؟ قال لي بشير البرغوثي قبل عدة سنوات إنه من شرفة بيته في دير غسانة كان يرى أضواء المستوطنات تتزايد سنة بعد سنة حتى باتت تحيط بدير غسانة على شكل دائرة؛ وانهم بالتدريج وفي ظل صمتنا الطويل انتشروا في كل مكان. نسيح السجادة هو المستوطنات. عليها بعض النقوش متناثرة هنا وهناك هي كل " ما تبقى لنا" من فلسطين. وفي الترتيبات التفاوضية الأخيرة خرجوا من منازلنا لكنهم يواصلون احتلال الطرقات المؤدية اليها. ولهم الحق في إيقافك على الحواجز الأمنية الكثيرة وعليك الإنصياع.

"Araba yoluna devam ediyor, ben sağında ve şoförün solunda kalan pencereden dışarıyı izlemeye devam ediyordum. Bu İsrail bayrağı da ne? Biraz önce bizim bölgeye girmemiş miydik? Öyleyse bunlar İsrail yerleşimleri! Yerleşim yerleri hakkında konuşulanlar bir şey, onları gözle görmek başka bir şey. Tüm istatistikler saçma ve manasız. Zirveler, nutuklar, önergeler, kınamalar, bahaneler, müzakere haritaları, müzakerecilerin mazeretleri, yerleşim yerleri hakkında duyduğumuz ve okuduğumuz her şey onları gözünle görmekle kıyaslanamaz bile. Birbirine bitişik, adeta omuz omuza duran beyaz taşlardan

yaşanmış binalar. Düzenli bir biçimde ardı ardına sıralanmışlar. Sapasağlam duruyorlar yerlerinde. Kimi apartman, kimi kiremit çatılarıyla villa. Uzaktan görünen bu. İçerden hayatları neye benzer acaba? Bu yerleşim yerlerinde kimler yaşıyor? Buraya nereden getirildiler, önceden neredeydiler?... Bu şehirleri, kaleleri, kışlaları kurmalarına nasıl müsaade ettik, ardı ardına senelerce? Yıllar evvel Beşîr Bergûsî Deyr Gassânah'da her yıl yerleşim yerlerinin ışıklarının nasıl çoğaldığını evinin balkonundan gördüğünü söylemişti. En sonunda ışıklar Deyr Gassanah'ı daire şeklinde sarmış. Bizim uzun sessizliğimizin neticesinde her yere yayıldılar. Halının ilmekleri bu yerleşim yerleri. Halının üzerinde oraya buraya dağılmış desenler ise Filistin'den bize kalan yerler. Son müzakerelerdeki düzenlemelere göre evlerimizden çıktılar ama evlerimize çıkan yolu işgal etmeye devam ediyorlar. Sizi kontrol noktalarında durdurma hakkına sahipler. Size düşense itaat etmek.”⁴⁸

العلم معنيّ ب "وضع" القدس، بفكرتها وأسطورتها. أما حياتنا في القدس وقدس حياتنا، فلا تعنيه. إن قدس السماء ستحيا دائماً. أما حياتنا فيها فمهددة بالزوال. إنهم يحدّدون عدد الفلسطينيين فيها، وعدد البيوت الفلسطينية، والنوافذ والشرفات والمدارس والحضانات، وعدد المصلين في يوم الجمعة والأحد. إنهم يحدّدون للسائح من أين يشتري هداياه، وأي الأرزقة يسلك، وأي البازارات يدخل. الآن نحن لا نستطيع دخولها سائحين ولا طلاباً ولا عجائز. الآن لا نقيم فيها ولا نرحل. الآن لا يستبد بنا السأم فيها فنهاجر منها الى نابلس، أو الشام، أو بغداد، أو القاهرة، أو أمريكا. الآن لا نستطيع أن نكرهها بسبب غلاء الإيجارات مثلاً. الآن لا نستطيع أن نتدمّر منها كما يتدمّر الناس من مدّهم وعواصمهم المملّة المرهقة.

“Dünya Kudüs'ün statüsünün, ideolojisinin ve efsanesinin derdinde. Bizim Kudüs'teki hayatımız ve hayatımızın Kudüs'ü kimsenin umurunda değil. Semaların

⁴⁸ A.e., s.36-39.

Kudüs'ü daima yaşayacak ama bizim oradaki hayatımız yok olma tehdidi ile karşı karşıya. Oradaki Filistinlilerin sayısını, evlerin hatta pencerelerin, balkonların, okulların, kreşlerin, Cuma ve pazar günleri namaza gelenlerin sayısını sınırlı tutuyorlar. Turistlerin hangi dükkanlardan hediyelik alacaklarını, hangi sokaklardan geçeceklerini ve hangi çarşılara gitmeleri gerektiğini onlar belirliyorlar. Biz Kudüs'e turist, öğrenci veya yaşlı olarak bile giremiyoruz. Orada yaşayamıyor ve oradan ayrılamıyoruz. Kudüs'ten sıkılıp Nablus'a, Şam'a, Bağdat'a, Kahire'ye veya Amerika'ya gidemiyoruz. Kiralar yüksek diye onu sevmemezlik edemiyoruz. İnsanların yorucu şehirlerden şikâyet ettiği gibi şikâyetlenemiyoruz ondan."⁴⁹

Ele aldığımız eserde Bergûsî, işgal, göç, yerleşim yerleri, mülteciler gibi Filistinliler için önem arz eden birçok sosyal ve siyasal meseleye de değinir.

لا هذه الهوية ولا حتى جواز السفر الفلسطيني الجديد الذي بدأت السلطة الفلسطينية في إصداره بعد اتفاقية أوسلو سيحل مشاكلنا على الحدود. الدول تعترف على الورق بالهوية الفلسطينية وبجواز السفر الفلسطيني. ولكن على الورق فقط. أما على الحدود، في المطارات، فيقولون لحاملها يجب أن تحصل على موافقة مسبقة من الجهات الأمنية. وهذه الموافقة المسبقة لن تحصل عليها أبداً.

*"Ne bu elimdeki kimlik ne de Filistin Hükümetinin Oslo Antlaşmasından sonra vermeye başladığı yeni pasaportlar sınırlardaki sorunumuzu çözecek. Ülkeler Filistin kimliğini ve pasaportunu tanıyor. Ancak sadece kağıt üzerinde. Ama sınırlarda ve havalimanlarında pasaport sahiplerine, önce güvenlikten onay almanız gerekiyor diyorlar. Ve bu onayı asla alamıyorsunuz."*⁵⁰

⁴⁹ A.e., s.171,172.

⁵⁰ A.e., s.166,167.

Yazarlar, içinde yaşadıkları dünyalarını ifade etmek için kişisel bir anlatım yolu seçerler. Kullandıkları dilleri ve tavırları onların özel ve öznel dünyasının göstergesi haline gelir. Bir yazarın en önemli göstergesi eserinde kullandığı üslubudur. Murîd el-Bergûsî'nin kendi sürgününün ve kavuşmasının hikayesini anlattığı bu eserinde dramatik, eleştirel, edebi, yer yer hicvi ve mecazi bir üslup kullandığını söylemek mümkündür.

Pasaportlarıyla özgürce ve düşünmeden seyahat edebilen dünya vatandaşı halkların çoğunun anlayamayacağı seyahat ve ikamet gibi konular, devletleri olmayan Filistinliler için gerilimli bir meseledir. Yazar her gün topraklarını biraz daha fazla istila eden sömürgeciliğin boyunduruğundan kurtulmuş özgür bir vatana dönmüş değildir. Kavuşmanın ve yeniden bir araya gelmenin sevincini anlatmaktan çok sürgünün hüznünü ve sürgündeyken vatana bağlı kalmayı anlatır.

Aynı zamanda Murîd el-Bergûsî'nin bu yolculuğu, Filistinli bir baba ve Mısırlı bir anneden olan oğlu Temim'in henüz topraklarına ayak basmadığı ülkesine geri dönüş hakkını alabilmesi için bir uğraşıdır ve *Raeytu Ramallah* bu mücadelenin hikâyesidir.

SONUÇ

Hatıralar, kişinin yaşadığı veya tanıklık ettiği olayların zihnindeki izdüşümleridir. Otobiyografi yazarları bu izdüşümlerini kendi bakış açılarının süzgecinden geçirerek metne yansıtırlar ve okuyucuya sunarlar. *Raeytu Ramallah*, Murîd el-Bergûsî'nin hayatını ve Filistin özelinde kendi döneminin tarihini kaleme aldığı eseridir. Doğup büyüdüğü topraklara yıllar sonra geri dönmenin ve sürgünde geçen onlarca yılın anlatıldığı bu eser, yayınlandığı 1997 yılında, Kahire Amerikan Üniversitesi tarafından verilen Necîb Mahfûz Edebiyat Ödülünü almıştır.

Hikâye, Ürdün'ü Filistin'e bağlayan köprüde başlar. 1967 yılında patlak veren Arap-İsrail savaşı neticesinde pek çok Filistinli gibi Murîd el-Bergûsî'nin de ülkeye girişi engellenmiştir. Ona göre 67 sayısı, Araplar ve Filistinliler için hayatın akışını değiştiren hezimetin sayısıdır. Bergûsî bu eserde en son 1966'da gördüğü memleketini 1996 yılının Eylül ayında tekrar gördüğünde kendinde ve ülkesinde olan değişiklikleri, mutluluğun hüzne, hüznün öfkeye eşlik ettiği bir duygu karmaşasıyla anlatır.

Murîd el-Bergûsî yıllar sonra ülkesine geri döndüğünde ne evini ne de köyünü bıraktığı gibi bulmuştur. Sadece Ramallah'ı ve doğduğu köy olan Deyr Gassânah'ı değil, aynı zamanda her yere yayılmış İsrail yerleşim yerlerini ve bu gerçekliğin acı ironisini kendi gözleriyle görmüştür. Bu nedenle Türkçe ifadesiyle *Ramallah'ı Gördüm adlı* eser, sözün anlatmaktan aciz kaldığı pek çok şeyi aslında sadece 'gördüm' ifadesiyle anlatır.

Bu, Bergûsî'nin Ramallah'ı ilk görüşü değildir. Bilakis orada doğmuş ve çocukluk ve ilk gençlik yıllarını orada geçirmiştir. Yani onun Ramallah'ı ilk görüşü bir yaşanmışlığı, ikinci görüşü ise neredeyse yollarının ve yokuşlarının bile değiştiği ülkesinin yeni baştan keşfini temsil etmektedir. Arada geçen süre ise sürgünün ve hasretin karşılığıdır.

Eserini dokuz bölüme ayıran yazar, anlatımına şimdiki zaman ile başlayarak, zaman ve mekanlar arasında hiçbir engel olmaksızın geçmiş ile şu an arasında bir köprü kurar. Bu iki zamanı birbirine ustalıkla birleştirerek anlatır ve

kitabın sonunda tekrar başladığı noktaya yani şu ana geri döner. Bu döngü bittiğinde Ramallah'ı yeniden gören kişi adeta okur olur.

Kitapta yer alan bölüm başlıklarının birbirinden bağımsız gibi görünmesi ve olayların tam bir kronolojik sıralamayla anlatılmamasına rağmen, eserin bütününe bakıldığında tüm bölümler ve anlatılanlar iç içe geçmekte ve birbirini tamamlamaktadır.

Murîd el-Bergûsî *Raeytu Ramallah* eserinde kendi öyküsünü anlatırken Filistinlilerin yaşamının ayrılmaz parçası olan savaş, suikast, katliam, işgal, sınırlar, göç, ayrılık, yerleşim yerleri ve *Nekbe* gibi konuları da ele almıştır. Eserinde kültür, sanat, siyaset gibi hayatın her alanına temas eder. Bergûsî, yıllar evvel ardında bıraktığı Filistin'i ve geri döndüğünde bulduğu Filistin'i, Filistin halkını, Filistinli kadınları, Filistin'in çocuklarını, Ramallah'ı ve Kudüs'ü ilk ağızdan anlatırken, Filistin siyasetinin dönüm noktaları hakkında da kayda değer tespitlerde bulunmaktadır.

Biz bu çalışmamızda otobiyografik bir roman olan bu eseri incelerken, roman ve otobiyografi kavramlarına geçmeden önce bilhassa Filistin edebiyatında roman türüne geçişte bir basamak olarak değerlendirebileceğimiz hikâyeye de değindik. Bu türlerin Arap Edebiyatı ve Bergûsî'nin doğup büyüdüğü Filistin'in edebiyatındaki yerini ve gelişimini inceleyerek bazı örnekler getirdik. Daha sonra Murîd el-Bergûsî'yi ve eserlerini tanıttık. Son olarak otobiyografik bir roman olan *Raeytu Ramallah*'ı muhteva, şekil ve üslup yönünden detaylı bir incelemeye tabi tuttuk.

Sonuç olarak; yalnızca yeniden bir araya gelmenin değil aynı zamanda bir sürgünün hikayesi olan bu eser, Murîd el-Bergûsî'nin şair kimliğinin de etkisiyle şiirsel bir akıcılıkla kaleme alınan otobiyografik bir romandır. Bergûsî bu eserinde roman sanatının tekniklerine ek olarak, kendine özgü bir dil ve anlatım tekniği kullanmakta ve zihin dünyasını okuyucuya başarılı bir şekilde aktarmaktadır. *Raeytu Ramallah*, edebi bir eser olmasının yanı sıra Filistin gerçekliğine ışık tutmakta ve bu alanda başvurulabilecek tarihi bir kaynak olma niteliği de taşımaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abduddâyim, Yahyâ İbrahim: **et-Tercemetu’z-Zâtiyye fi’l-Edebi’l-Arabiyyi’l-Hadîs**, 1. bs., Beyrut, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, t.y.
- Abdulgaḥfâr, Mahmûd Ahmed: “Reading Mourid Al-Barghouti’s Poetry”, **Journal Of International Culture İnstitute**, Chosun University, C.1-1, 2008, s.197-217.
- Allen, Roger: “Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı”, Çev. Faruk Çiftçi, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 6(Aralık 2005), s.129-150.
- Altınova, Banu: “Kavram Kargaşası Çerçevesinde Edebî Bir Tür Olarak Hatıra”, **Türkbilgi Türkoloji Araştırmaları**, Haziran, 2003, S.6, s.5.
- Aydemir, Rukiye: “Filistinli Şair Murîd El-Barğûsî’nin Şiirlerinde Sürgün Teması”, **Modern Arap Edebiyatında Edeb’ul-Avde (Bildiri Metinleri)**, Ocak, 2020, s.83-105.
- Ayyıldız Erol: “Makâme”, **DİA**, C.XXVII, İstanbul 2003, s.417-419.
- el-Bağdâdî, Abdulmecîd: “Fennu’s-Sîra ez-Zâtiyye ve Envâ’uhâ fi’l-Edeb’il-Arabî”, **Mecelletu’l-Kısmi’l-Arabî**, Pencap Üniversitesi, Lahor 2016, No:23, s.189-208.
- Balpınar, Zafer: **İSRAİL Güvenlik Politikasında Süreklilik ve Değişim (1948-2008)**, 1. bs., İstanbul, Açılım Kitap, 2012.
- el-Bergûsî, Murîd: **Raeytu Ramallah**, 4. bs., Beyrut, el-Merkezu’s-Sekâfi el-Arabî, 2011.
- el-Bergûsî, Murîd: **Şairin Filistini**, çev. Melis Hafez, 1. bs., İstanbul, Klasik Yayınları, 2004.

- el-Bergûsî, Murîd: **Vulidtu Hunâke Vulidtu Huna**, 2. bs., Beyrut, Riyad er-Rayyes Li'l-Kutub ve'n-Neşr, 2012.
- Civelek, Yakup: "Modern Arap Edebiyatında İslami Edebiyatın Yeri ve Öncüleri" **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakülte Dergisi**, C.3, S.3, s.85-99.
- Çağlayan, Selin: **İsrail Sözlüğü, Siyonistleri Muhalifler, Tarihçiler, Eylemciler, Yerleşimciler, İsrailliler**, 1. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Çetin, Nurullah: **Roman Çözümleme Yöntemi**, 16. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2019.
- Çetişli, İsmail: **Metin Tahlillerine Giriş 2**, 5. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 2016.
- Değirmenci, Gamze: "Batı Şeria Duvarı ve Uluslararası Hukuk", **Bilge Strateji**, C. II, S.IV, 2011, s.203-223.
- Demirci, Gülyaşar: "Mısır'da Öykücülük", **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi**, 2018, C.1. S.1., s.17-31.
- Emekli, İlknur: "Mısırlı Öykü Yazarı Fuâd Kandîl ve Ercû Ellâ Yedûme'z-zalâm Öyküsü", **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)**, C.4, S.12, s.875-889.
- Er, Rahmi: "Roman", **DİA**, C.XXXV, İstanbul, 2008, s.164-166.
- Fayiz, Mulkâvî: "Fennu's-sîra Fi'l-Edebi'l-Arabiyyi'l-Hadîs "Hayâtî" Li Ahmed Emîn Unmûzecen" **Cami'atu'l-Mesîle Yüksek Lisans Tezi**, s.5,6.
- Gemi, Ahmet: "Mehcer Edebiyatı Üzerine Bir Değerlendirme", **Turkish Studies Language/Literature**, C.13/28, Güz, 2018, s.437-451.

Göçer, Murat:

“Ğassân Kenefani ve Öykücülüğü”,
**Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek
Lisans Tezi**, Konya, 2006, s.39-41.

Gökgöz, Turgay:

“Mehcer Edebiyatında Zekî Kunsul ve
Şiirlerinde Vatan Özlemi”, **İstanbul
Üniversitesi Farabi Avrasya
Çalışmaları Uygulama ve Araştırma
Merkezi 2. Uluslararası Vatana
Dönüş Edebiyatı Sempozyumu Bildiri
Metinleri Kitabı**, İstanbul, Demavend
Yayınları, 2018, s.100-113.

Gün, Mehmet Salih:

“Filistin’de Arap Baharı”, **Yasama
Dergisi**, S.23, s.116-126.

Günaydın, Ayşegül Utku:

“Mihail Nuayme ve Peyami Safa’nın
Yapıtlarında Mistisizm ve Birey”,
Monograf Edebiyat Eleştirisi Dergisi,
2015/3, s.108-132.

Hatîb, Cuheyne:

**Tetavvuru’r-Rivâye el-Arabiyye fi
Filistîn 48 (1948-2012)**, el-
Muessesetu’l-Arabiyye Li’d-Dirâsât
ve’n-Neşr, Lübnan, 2012.

Hoşgör, Fatma Betül:

“Modern Arap Edebiyatında
Otobiyografiye Bir Örnek”, **Şarkiyat
Araştırmaları Dergisi**, Yıl:6, S.23,
s.117-129.

Karabulut, Mustafa:

“Yusuf Atılğan’ın ‘Aylak Adam’
Romanında Anlatım Teknikleri”,
**Turkish Studies International
Periodical For The Languages
Literature and History of Turkish or
Turkic**, Volume:7/1, Winter 2012,
s.1375-1387.

Karaman, M. Lutfullah:

“Filistin”, **DİA**, C.XIII, İstanbul, 1996,
s.89-103.

Kelpetin, Mahmut:

“Halîl Beydes”, **DİA**, C. EK-I, İstanbul,
2016, s.519-520.

- Kemiksiz, Neşe: “Filistin Sorunu”, **Akademik Ortadoğu Dergisi**, C.II, S.1, 2016, s.133-175.
- Kenefânî, Gassân: **Edebü’l-Mukâveme fî Filistîn el-Muhtelle 1948-1966**, Beyrut, Dâru’l-Menşûrât er-Rimâl, 2013.
- Kutub, Seyyid: **Kur’anda Edebi Tasvir**, çev. Kâmil M. Çetiner, 3. bs., İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2007.
- Mekkî, Tâhir Ahmed: **El-Kıssatu’l-Kasîra**, Kahire, Dâru’l-Meârif, 1999.
- Muhammed, Şabân Abdulhakîm: **es-Sîra ez-zâtiyye fî’l-Edebi’l-Arabiyyi’l-Hadîs**, 1.bs., Amman, Muessesetu’l-Verâk Li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, 2015.
- Nasr, Ali Muhammed: “Arap Edebiyatında Hikâye ve Kur’an-ı Kerim’deki Kıssaların Müdafaası”, çev. Abdülkerim Seber, **Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)**, 2018(2), s.120-164.
- Okay, M. Orhan- Kahraman, Alim: “Edebiyat”, **DİA**, C.X, İstanbul, 1994, s.395-397.
- Omarova, Aida: “Gassan Kenafânî (Ö.1972) Hayatı, Eserleri ve Edebi Şahsiyeti”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2011.
- Özkoç, Özge: “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 64(2009), s. 167-195.
- Rahmawati, Yuni: “Rivayetu ‘Raeytu Ramallah’, Li Mourid Barghouti Dirase Fi Sosyolocya El-edeb”, **Syarif Hidayatullah Jakarta University**, 2016.
- es-Sâlih, Nidâl: **Kadıyyetu’l-Ard fi’r-Rivâyeti’l-Filistîniyye**, Dimaşk, İttihâdu’l-Kuttâbi’l-Arab, 2004.

- Serbest, M. Bürkan: “Süveyş Kanalı’nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı”, **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.6, S.4, 2017, s.689-711.
- Suzan, Yahya: “Gassân Kenefâni’nin Ardu’l-Burtukâli’l-Hazîn Adlı Öyküsü”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Nisan 2016, Yıl:8, S.16, s.476-492.
- eş-Şeyyib, Nedâ Mahmûd Mustafâ: “Fennu’s-Sîra ez-Zâtîyye fi’l-Edebi’l-Filistînî beyne 1992-2002”, **Cami’atu’n-Necâh el-Vataniyye, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, Nablus, 2006.
- Şimşek, Sultan: “Cibrân Halîl Cibrân’ın Eserlerinde Beşerî ve Evrensel Sevgi”, **Şarkiyat Mecmuası**, 2012, S.21, s.125-138.
- Taylor, Alan R: **İsrail’in Doğuşu**, 3. bs., İstanbul, Pınar Yayınları, 2001.
- Tekin, Mehmet: **Peyami Safa’nın Roman Sanatı ve Romanları Üzerinde Bir Araştırma**, Konya, Selçuk Üniversitesi Basım Evi, 1990.
- Topal, Ahmet Hamdi: “İsrail’in Gazze Ablukası ve Mavi Marmara Saldırısı”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, 2012, C.32, S.1, s.103-154.
- Topçu, Gülşen: “Çağdaş Arap Edebiyatında Otobiyografi”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, **Basılmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2019.
- Turgay, Nurettin: **Arap Edebiyatında Kısa Hikayecilik**, 1. bs., İzmir, Tıbyan Yayınları, 2015.
- Turhan, Turgut: “Uluslararası İnsancıl Hukuk ve İsrail’in Gazze Harekâtı”, **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi**, Ekim 2009, S.41., s.161-181.

- Ürün, Ahmet Kazım: **Modern Arap Edebiyatı**, Konya, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2015.
- Ürün, Ahmet Kazım: “Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.35, s.131-144.
- Varol, Ahmet: **Filistin Hakkında Yanılgılar**, 1. bs., İstanbul, Beka Yayıncılık, 2010.
- Al-Yaqin, Ayat Abu: “Seher Halife’nin İlk Aşkım Adlı Romanı” **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2015.
- Yaşar, Fatma Tunç- Özcan, Sevinç Alkan- Kor, Zahide Tuba: **Siyonizm Düşünden İşgal Gerçeğine Filistin**, 6. bs., İstanbul, İHH Yayınları, 2009.
- Yazıcı, Hüseyin: “Hikâye”, **DİA**, C.XVII, İstanbul, 1998, s.479-485.
- Yazıcı, Hüseyin: “Mehcer Edebiyatı”, **DİA**, C.XXVIII, Ankara, 2003, s.364-367.
- Yıldız, Ahmet: “Murîd el-Berğûsî’nin Raeytu Ramallah İsimli Romanının Teknik ve Tematik İncelemesi”, **Cumhuriyet İlahiyat Dergisi**, Yıl: 2021, C.25, S.1, s.23-47.
- Yıldız, Musa: “Arap Edebiyatında İlk Modern Öykü: Muhammed Teymur’un Fi’l-Kıtar’ı”, **Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl: II, S.4, 2002, s.43-55.

Çevrimiçi Kaynaklar

ABD’nin hazırladığı İsrail-Filistin sorununu çözecek ‘yüzyılın anlaşmasının’ detayları belli oldu, (Çevrimiçi) <https://tr.euronews.com/2019/05/07/abd-nin-hazirladigi-israil-filistin-sorununu-cozecek-yuzyilin-anlasmasin-detaylar-belli-o> 21 Aralık 2019.

Bilâ Kuyûd- “Me‘a’ Murîd el-Bergûsî eş-Şa‘ir ve’l-Edîb el-Filistînî”, (Çevrimiçi)
https://www.youtube.com/watch?v=aaBCG5Xk_4U 23 Ocak 2020.

Maya Jaggi, “A life in Writing: Mourid Barghouti”, (Çevrimiçi)
<https://www.theguardian.com/books/2008/dec/13/mourid-barghouti> 9 Şubat 2020.

“Seminar with Poet Mourid Barghouti, October 27, 2020”, (Çevrimiçi),
https://www.youtube.com/watch?v=_VbWb6ZuglI&t=3550s 9 Nisan 2021.

Vahyu’l-Kalem-el-Bergûsî Ailetun Ferrakathâ el-Coğrafyâ fe Âvethâ el-Kelime,
(Çevrimiçi) https://www.youtube.com/watch?v=T5_uuIXXuJc&t=1404s 23 Ocak 2020.

